

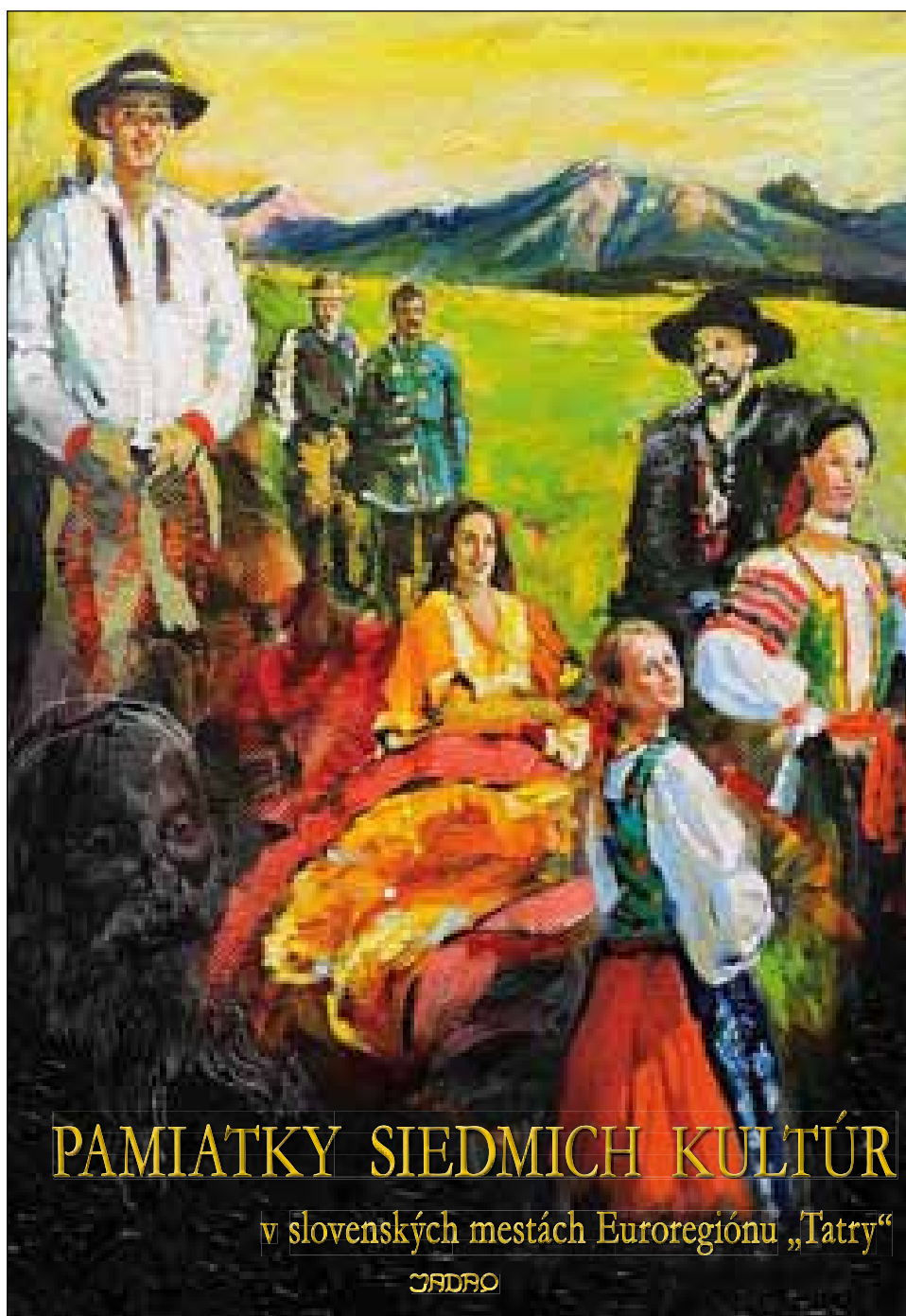

PAMIATKY SIEDMICH KULTÚR

v slovenských mestách Euroregiónu „Tatry“

GRAFIO

Jaroslav Šleboda,
Nora Baráthová, Janka Majorová Garstková, Milan Nevlazla

Publikácia pod názvom Pamiatky siedmich kultúr v slovenských mestách Euroregiónu „Tatry“ vydaná v rámci projektu Stretnutie siedmich kultúr poľsko-slovenského pohraničia „Od Ladislava Medňanského po Jana Kantya Pawluśkiewicza“ bola spolufinancovaná Európskou úniou z Európskeho fondu regionálneho rozvoja a štátneho rozpočtu v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Poľská republika - Slovenská republika 2007 – 2013.

Publikacja pt. Pamiątki siedmiu kultur w słowackich miastach Euroregionu „Tatry“ została wydana w ramach projektu pt. Spotkanie siedmiu kultur pogranicza polsko-słowackiego „Od Ladislawa Mednyánszkeho do Jana Kantego Pawluśkiewicza“ współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu państwa w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska - Republika Słowacka 2007 – 2013.

Úvod

Predstavujeme vám publikáciu, zatiaľ jedinú svojho druhu. Jej vydanie zastrešuje Združenie Región „Tatry“, a to v rámci projektu Stretnutie siedmich kultúr poľsko-slovenského pohraničia pod názvom Od Ladislava Medňanského (známeho európskeho maliara maďarského pôvodu, žijúceho na Slovensku) po Jana Kanty Pawluškiewicza (poľského hudobného skladateľa). Projekt je spolufinancovaný Európskou úniou z Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Poľsko - Slovenská republika 2007 – 2013.

Činnosť Cezhraničného Zväzku Euroregiónu „Tatry“ sa zameriava na slovensko-poľské pohraničie v oblasti hospodárstva, kultúry, životného prostredia, mládeže, športu a turistiky a jej neoddeliteľnú súčasť tvorí aj publikačná činnosť. Zameriavame sa na propagáciu územia regiónov Liptova, Oravy a Spiša ako jedného prirodzeného celku, ktorý vznikol v priebehu stáročí a medzi ktorými nie sú výrazné rozdiely v ich rozvoji. Sme radi, že oblasť kultúry, ktorá je svojím spôsobom jedinečná, pretože je vytvorená činnosťou rôznych tu žijúcich národností, výrazne prispela k rozvoju a propagácii jednotlivých regiónov. Chcem sa poďakovať autorskému kolektívu a všetkým, ktorí prispeli k tomu, aby táto publikácia uzrela svetlo sveta.

Igor Šajtlava
predseda Rady Cezhraničného Zväzku
Euroregión „Tatry“

Wstęp

Przedstawiamy Państwu publikację, którą przygotowało Stowarzyszenie Region „Tatry” w ramach projektu Spotkanie siedmiu kultur pogranicza polsko-słowackiego – „Od Ladislava Mednyánszkeho do Jana Kantego Pawluškiewicza”, który jest współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska – Republika Słowacka 2007 – 2013.

Działalność transgranicznego związku Euroregion „Tatry” ukierunkowana jest na pogranicze słowacko-polskie pod względem gospodarki, kultury, środowiska, młodzieży, sportu i turystyki. Nieodłącznym jej elementem jest także działalność wydawnicza. Staramy się promować regiony Liptowa, Orawy i Spiszu jako jednej naturalnej całości, która kształtowała się na przestrzeni stuleci i w której nie dostrzegamy znaczących różnic rozwojowych. Cieszymy się, że ten wyjątkowy obszar kultury może mieć swój wyraźny wkład w rozwój i promocję regionu. Właśnie tu przenikało się tych siedem kultur – niemiecka, polska, rusińska, romska, słowacka, węgierska i żydowska, które prezentujemy Państwu w niniejszej publikacji. Chcemy podziękować zespołowi autorów i wszystkim, którzy mieli swój wkład w jej realizację.

Igor Šajtlava
przewodniczący Rady Transgranicznego Związku
Euroregion „Tatry”

Úvod

Združenie Región „Tatry“ má v posledných rokoch pomerne veľkú publikačnú činnosť, v rámci ktorej predstavuje svoje členské mestá a obce v rôznych oblastiach. Zameriava sa na územie Liptova, Oravy a Spiša, na ktorom ležia naše členské mestá a obce. Jedinečnosť regiónu, ktorého história sa tvorila pod vplyvom rôznych kultúr je veľmi vďačnou a prirodzenou témou, ktorú vám chceme prostredníctvom tejto publikácie predstaviť. Prirodzeným centrom rozvoja územia boli mestá, preto sme sa rozhodli priblížiť prostredníctvom tejto publikácie aj vklad kultúr pre rozvoj miest v regióne.

Rozvoj sa začal príchodom osadníkov z rôznych kútov Európy. Prvé písomné zmienky pochádzajú z 13. storočia, keď nastáva významný rozvoj regiónu. Využívame túto jedinečnú príležitosť predstaviť sedem kultúr – slovenskú, nemeckú, poľskú, rusínsku, rómsku, maďarskú a židovskú. Tieto národnosti tvorili základ obyvateľstva na spomínanom území. Významnou mierou prispeli k rozvoju tradičných remesiel, umenia, kultúry, školstva, obchodu a služieb, turizmu a materiálnych historických pamiatok na slovensko-poľskom pohraničí. Dúfame, že táto publikácia prispeje k propagácii a k ešte lepšiemu poznaniu tohto prekrásneho a neopakovateľného regiónu, akým je Liptov, Orava a Spiš.

Milan Nevlazla
riaditeľ kancelárie Združenia Región „Tatry“ v Kežmarku

Wstęp

Stowarzyszenie Region „Tatry” prowadzi w ostatnich latach intensywną działalność wydawniczą, w ramach której prezentuje swoje członkowskie miejscowości w różnych aspektach. Skupia się na terenach Liptowa, Orawy i Spiszu, gdzie właśnie położone są wspomniane miasta i wioski. Wyjątkowy charakter regionu, którego historia kształtowała się pod wpływem różnych kultur, jest tematem bardzo wdzięcznym i właśnie tę problematykę chcemy zaprezentować Czytelnikom w niniejszej publikacji. Naturalnymi ośrodkami rozwojowymi tych terenów były miasta, dlatego postanowiliśmy w niniejszym wydawnictwie przybliżyć wkład różnych kultur właśnie w rozwój miast tego regionu.

Początek rozwoju wiąże się z przybyciem osadników z różnych zakątków Europy. Pierwsze wzmianki pisemne pochodzą z XIII wieku, kiedy następuje silny rozwój regionu. Korzystamy z wyjątkowej okazji do przedstawienia siedmiu kultur – niemieckiej, polskiej, rusińskiej, romskiej, słowackiej, węgierskiej i żydowskiej. Właśnie te narodowości stanowiły zdecydowaną większość mieszkańców na wspomnianym terenie. W znacznej mierze przyczyniły się one do rozwoju tradycyjnych rzemiosł, sztuki, kultury, szkolnictwa, handlu i usług, turystyki oraz materialnych zabytków historii na pograniczu słowacko-polskim. Wierzymy, że niniejsza publikacja będzie miała swój wkład w promocję i jeszcze lepsze poznanie tych przepięknych i niepowtarzalnych regionów Liptowa, Orawy i Spiszu.

Milan Nevlazla

dyrektor Biura Stowarzyszenia Region „Tatry” w Kieżmarku

Úvod

Tatry – vysoké hory, ohromujúce, nedostupné, ale i pekné – od stredoveku priťahovali osadníkov z rôznych strán Európy. Dolinami riek Dunajec, Poprad, Váh tu prichádzali Poliaci, Slováci, Maďari, a tiež putujúci Valasi, nemeckí Sasi a exotickí Holanďania, neskôr tiež Rómovia a Židia. Osídľovali oblasti okolo Tatier, vyznačujúce sa neopakovateľnou krajinou i unikátnymi prírodnými hodnotami. Počas stáročí sformovali bohatú a rôznorodú kultúru Spiša, Podhalia, Oravy, Liptova a Sandecka. Svedectvom tohto fenoménu je do súčasnosti zachovaná architektúra početných mestečiek, hrady a zámky, drevené vidiecke staviteľstvo, ako aj duchovná kultúra charakterizovaná špecifickým jazykom, folklórom, zvykmi a horalským étosom. Toto kultúrne dedičstvo tvorí unikátnu hodnotu, ktorú treba zachovať, pestovať a popularizovať. Tomu slúži projekt realizovaný Euroregiónom „Tatry“ od roku 2006 s názvom Stretnutie siedmich kultúr poľsko-slovenského pohraničia „Od Ladislava Medňanského po Jana Kantyho Pawluśkiewicza“.

Od čias mojich štúdií som bol vždy okúzlený slovenskými mestečkami Spiša, Oravy a Liptova, ktoré si uchovali atmosféru dávnych čias. Ich budovy, námestia a uličky, zákutia i cintoríny „rozprávajú“ o minulosti, o obyvateľoch – remeselníkoch a kupcoch, umelcoch a učiteľoch, lekároch i duchovných. Z tohto dôvodu s veľkou radosťou vítam iniciatívu kolegov zo Združenia RegiÓN „Tatry“, ktorí sa podujali spracovať túto publikáciu prezentujúcu jedinečné hodnoty mnohých kultúr slovenskej podtatranskej oblasti.

Antoni Nowak
riaditeľ kancelárie Zväzku Euroregión „Tatry“ v Nowom Targu

Wstęp

Tatry – góry wyniosłe, groźne, niedostępne, ale i piękne – od średniowiecza przyciągały osadników z różnych stron Europy. Przybywali tu dolinami rzek Dunajca, Popradu, Wagu Polacy, Słowacy, Węgrzy, a także wędrowni Wołosi, niemieccy Sasi i egzotyczni Niderlandowie, a później Romowie i Żydzi. Zasiadlali oni wyróżniające się niepowtarzalnym krajobrazem i unikatowymi walorami przyrodniczymi obszary wokół Tatr. Przez wieki ukształtowali bogatą i różnorodną kulturę Spisza, Podhala, Orawy, Liptowa i ziemi sądeckiej. Świadectwem tego fenomenu jest zachowana do dziś architektura licznych miasteczek, grody i zamki, drewniane wiejskie budownictwo, a także kultura duchowa charakteryzująca się specyficznym językiem, folklorem, obyczajami i góralskim etosem. To dziedzictwo kulturowe stanowi unikalną wartość, którą należy zachować, pielęgnować i upowszechniać. Służy temu realizowany przez Euroregion „Tatry” od 2006 roku projekt pt. Spotkanie siedmiu kultur pogranicza polsko-słowackiego „Od Ladislava Mednyánszkeho do Jana Kantego Pawлуśkiewicza”.

Od czasów moich studiów zawsze byłem pod urokiem jakby zatrzymanych w kadrze słowackich miasteczek Spisza, Orawy i Liptowa. Ich budowle, place i uliczki, zaułki i cmentarze zdają się snuć opowieść o przeszłości, o mieszkańcach: rzemieślnikach i kupcach, artystach i nauczycielach, lekarzach i duchownych. Dlatego z wielką radością witam inicjatywę kolegów ze Stowarzyszenia Region „Tatry”, którzy podjęli się trudu opracowania tego albumu promującego niezbywalne wartości wielu kultur słowackiego Podtatrza.

Antoni Nowak
dyrektor biura Związku Euroregion „Tatry” w Nowym Targu

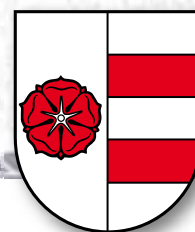

Dolný Kubín

r. 1325

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 12' 38" s. š.

Zemepisná dĺžka: 19° 17' 51" v. d.

Nadmorská výška: 468 m n. m.

Počet obyvateľov: 19 883

Chrám evanjelickej cirkvi
augsburského vyznania

• Świątynia
ewangelicko-augsburska

Archeologické vykopávky potvrdzujú, že Dolný Kubín bol osídlený už v 9. storočí pred našim letopočtom. Hradiská tu však stáli aj v predveľkomoravskom období.

Miesto obkolesovali hory, z ktorých najznámejšie sú Chočské vrchy. Týmto územím viedla starobylá obchodná cesta, ktorá spájala južnú časť Európy s Poľskom i baltskými krajinami. Pri tejto ceste vznikali nielen osady, ale aj strážne hrady – v 13. storočí už stála prvotná kamenná podoba Oravského hradu.

Kubínske územie ešte bez osád sa prvýkrát spomína v roku 1314. Za prvú správu o sídle môžeme pokladať dokument z roku 1325, ktorým magister Donč daroval revúckym zemanom majetok Vyšný Kubín. Tým sa začala história rodov Kubíny a Meško. Ich potomkovia žijú na Orave dodnes. Po rozdelení Kubína na Dolný a Vyšný Kubín sa dostal Dolný Kubín a jeho okolie na dlhšie obdobie pod panstvá Oravského hradu. V roku 1632 gróf Gašpar Ilesház, ktorý bol oravským županom, povýšil obyvateľov Dolného Kubína do meštianskeho stavu. Od viacerých panovníkov dostalo mestečko práva dokonca až na 6 výročných jarmokov.

Obdobie 17. storočia, plné vojen a stavovských povstaní namierených proti cisárovi, sa nevyhlo ani Orave. Najprv spustošili Dolný Kubín uhorskí povstalci pod vedením Štefana Bocskaya. Prechádzali tu aj ďalšie povstalecké vojská pod vedením Bethlena. V roku 1672 vypuklo povstanie proti cisárovi, ktoré viedol Gašpar Pika. Pridával sa k nemu ľud, po-

Dolny Kubin

Wykopaliska archeologiczne potwierdzają, że człowiek osiedlił się na terenach dzisiejszego Dolnego Kubina już w IX w p.n.e. Grodziska stały tu również w okresie przed epoką Wielkich Moraw. Miejsce było otoczone górami, z których najbardziej znane są Góry Choczańskie. Przez te tereny prowadził starodawny szlak handlowy łączący południe Europy z Polską i krajami bałtyckimi. Wzdłuż szlaku powstawały nie tylko osady, ale także warowne zamki – w XIII w. istniała już kamienna twierdza Zamku Orawskiego. Tereny wokół Kubina bez wymieniania osad wspomniane są w 1314 r. Za pierwszą informację o osadzie możemy uważać dokument z 1325 roku, w którym magister Donč podarował majątek Wyżny Kubin szlachcicom z Revúc. Tak zaczyna się historia rodów Kubíny i Meško. Ich potomkowie mieszkają na Orawie do dziś. Po podziale Kubina na Dolny i Wyżny Dolny wraz z otaczającymi go gruntami został na dłuższy czas włączony do majątku Zamku Orawskiego. W 1632 r. hrabia Gašpar Ilesház, który był orawskim żupanem, podniósł godność mieszkańców Dolnego Kubina do stanu mieszczańskiego. Kolejni władcy nadawali miastu różne przywileje, dzięki temu miało ono w końcu prawo organizować 6 dorocznych jarmarków.

Pełny wojen i powstań stanowych skierowanych przeciwko cesarzowi okres XVII wieku pozostawił swoje piętno także na Orawie. Najpierw Dolny Kubin spustoszyli węgierscy powstańcy pod wodzą Štefana Bocskaya. Przemaszerowały tędy także inne wojska powstańcze pod dowództwem Bethlena. W 1672 roku wybuchło powstanie przeciw cesarzowi, które poprowadził Gašpar Pika. Dołączał się do niego lud, powstańcy nawet na krótki okres

Trhová listina z roku 1633
Dokument sprzedaży z 1633 r.

Kostol sv. Kataríny Alexandrijskej

Kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej

Oravský hrad

Bol postavený v polovici 13. storočia. Prvýkrát sa spomína v roku 1267, keď ho získal do svojho majetku uhorský panovník Belo IV. Koncom 13. storočia už patril Matúšovi Čákovi Trenčianskemu. Hrad mal výbornú strategickú polohu a podľa legendy ani nebol nikdy dobytý. Najdlhšie na hrade sídlilo panstvo rodiny Thurzo, ktorá hrad v 16. – 17. storočí prestavovala a stále viac opevňovala. Na hrade sa usadili aj povstalci Gašpara Píku. V roku 1800 hrad vyhorel. Opravoval sa v priebehu 19. i 20. storočia. Po poslednej oprave v rokoch 1953 – 1968 sa hrad stal sídlom Oravského múzea.

Zamek Orawski

Wybudowany w połowie XIII wieku. Po raz pierwszy wspomniany jest w 1267 r., kiedy przeszedł w ręce władcy węgierskiego Beli IV. Pod koniec XIII w. należał już do Mateusza Czaka Trenczyńskiego. Zamek miał doskonałą strategiczną lokalizację, zgodnie z legendą nigdy nie został zdobyty. Najdłużej na zamku panowała rodzina Thurzo, która w XVI – XVII w. nieustannie rozbudowywała i fortyfikowała go. Na zamku swoją siedzibę mieli również powstańcy Gašpara Píki. W 1800 r. zamek spłonął. Był remontowany w XIX i XX wieku. Po ostatniej rekonstrukcji w latach 1953–1968 zamek stał się siedzibą Muzeum Orawskiego.

Oravská galéria

Galeria Orawska

vstalci dokonca obsadili na krátky čas Oravský hrad a ovládli takmer celú Oravskú župu. Povstanie však bolo krvavo potlačené.

V roku 1683 tadiaľto prechádzala poľsko-litovská armáda pod vedením poľského kráľa Jána Sobieskeho, ktorá sa podieľala na definitívnej porážke Turkov a s nimi spojených uhorských povstalcov – kurucov, pod vedením Imricha Thökölyho. Víťazné vojsko však zanechávalo na Orave po sebe spáleniská. Oheň postihol aj Kubín, požiar zničil dokonca aj jeho kovové pečatidlo. Oravu začiatkom 18. storočia neobišli ani ďalší povstalci pod vedením Františka Rákócziho II.

Pokojnejšie časy pre Dolný Kubín sa začali až v polovici 18. storočia. V rokoch 1683 – 1922 bol Dolný Kubín sídlom Oravskej župy. Budova župy z rokov 1757 – 1758, zrekonštruovaná po veľkom požiari 1893, stojí dodnes. Nachádza sa v nej Oravská galéria. Zaujme aj Čaplovičova knižnica s niekoľkými desiatkami tisíc zväzkov kníh a Literárne múzeum Pavla Országha Hviezdoslava. Na historickom cintoríne sú pochované mnohé osobnosti slovenského národného života. Zo sakrálnych pamiatok sa zachoval rímskokatolícky Kostol svätej Kataríny Alexandrijskej, ktorého základy pochádzajú zo 14. storočia. Tolerančný evanjelický kostol pochádza z roku 1784. Jeho dnešná podoba však nie je pôvodná, keďže zhorel vo veľkom požiari v roku 1893.

V súčasnosti Dolný Kubín pozostáva z týchto častí: Banisko, Beňova Lehota, Brezovec, Kňažia, Malý Bysterec, Medzihradné, Mokrad', Staré mesto, Veľký Bysterec a Záskanie. K mestu patria aj osady Jelšava a Srňacie.

Na staré jarmočné a remeselné tradície nadväzujú Dni mesta spojené s Kubínskym jarmokom. V septembri roku 2010 sa uskutočnil už jeho 29. ročník.

Oravský hrad

Zamek Orawski

Divadelná dvorana hotela Slávia • Sala teatralna hotela Slávia

obsadzili Zamek Orawski i zawładnęli niemal całą Orawską Żupą. Powstanie jednak zostało krwawo stłumione.

W 1683 roku przeszła tędy polsko-litewska armia pod dowództwem polskiego króla Jana III Sobieskiego, która wzięła udział w definitywnym rozprawieniu się z Turkami i walczącymi po ich stronie węgierskimi powstańcami – kurucami pod dowództwem Imricha Thököly. Zwycięskie wojsko na Orawie pozostawiło po sobie pogrzeliska. Ogień dotknął również Kubin – pożar zniszczył nawet jego metalową pieczęć. Orawy nie ominęli także na początku XVIII w. kolejni powstańcy prowadzeni do boju przez Franciszka Rakoczego.

Spokojniejsze czasy dla Dolnego Kubina zaczęły się dopiero w połowie XVIII wieku. W latach 1683–1922 Dolny Kubin był siedzibą Żupy Orawskiej. Budynek siedziby z lat 1757–1758 odnowiony po rozległym pożarze w 1893 r. stoi do dziś. Znajduje się tu Galeria Orawska. Interesująca jest także Biblioteka Čaploviča posiadająca zbiór kilkudziesięciu tysięcy woluminów oraz Muzeum Literatury im. Pavla Országha Hviezdoslava. Na historycznym cmentarzu pochowano wiele postaci ważnych dla słowackiego życia narodowego. Spośród zabytków sakralnych zachował się kościół rzymsko-katolicki pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej, którego fundamenty pochodzą z XIV wieku. Tolerancyjny kościół ewangelicki pochodzi z 1784 r. Jego dzisiejszy budynek jest jednak nowszy, ponieważ ten pierwotny spłonął w olbrzymim pożarze w 1893 roku.

Obecnie Dolny Kubin składa się z następujących dzielnic: Banisko, Beňova Lehota, Brezovec, Kňažia, Malý Bysterec, Medzihradné, Mokrad, Staré mesto, Veľký Bysterec i Záskalie. Do miasta należą również osady Jelšava i Srňacie.

Do starych tradycji jarmarków i rzemiosł nawiązują Dni Miasta związane z Jarmarkiem Kubińskim. We wrześniu 2010 r. odbyła się jego 29. edycja.

Dolny Kubin od XIX wieku stanowił centrum **słowackiego** odrodzenia narodowego na Orawie. Swoje przedstawienia prezentowały

Čaplovičova knižnica

Vavrinec Čaplovič (1778 – 1853) patril medzi najvzdelanejších Oravčanov. Zarádil sa medzi najväčších zberateľov kníh. Svoju knižnicu v roku 1839 daroval Oravskej župe. V roku 1858 vznikla v Dolnom Kubíne Spoločnosť Čaplovičovej knižnice. Začiatkom 20. storočia bola pre knižnicu postavená osobitná budova. Nachádza sa tu okolo 85-tisíc knižničných jednotiek z obdobia od 15. do 19. storočia. Najväčšie sú prvotlačé – predovšetkým v reči latinskej, nemeckej a maďarskej. Zaujímavé sú aj mapy, atlasy a grafické listy. Čaplovičova knižnica je samostatným oddelením Oravského múzea P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne.

Biblioteka Čaploviča

Vavrinec Čaplovič (1778–1853) nalezal do najlepšie wykształconych mieszkańców Orawy. Posiadał jeden z największych zbiorów książek. Swoją bibliotekę w 1839 r. przekazał żupie orawskiej. W 1858 r. w Dolnym Kubinie powstało Towarzystwo Biblioteki Čaploviča. Na początku XX w. bibliotekę przeniesiono do nowego budynku. Znajduje się tu około 85 tysięcy woluminów z okresu XV – XIX w. Najcenniejsze są inkunabuły – przede wszystkim w języku łacińskim, niemieckim i węgierskim. Ciekawe są także mapy, atlasy i grafiki. Biblioteka Čaploviča jest oddziałem Muzeum Orawskiego im. P. O. Hviezdoslava w Dolnym Kubinie.

Čaplovičova knižnica • Biblioteka Čaploviča

Pavol Országh (1849 - 1921)

Známy ako Hviezdoslav sa v roku 1899 presťahoval do Dolného Kubína a venoval sa len písaniu. Do toho prišla I. svetová vojna. Zareagoval na ňu básnickou zbierkou Krvavé sonety. Napokon prišiel rok 1918. Koniec vojny. Uhorsko sa rozpadlo, vznikla Československá republika. Hviezdoslav sa stal členom výboru Slovenskej národnej rady v Dolnom Kubíne a v roku 1919 ho zvolili za člena Revolučného národného zhromaždenia v Prahe.

Pavol Országh (1849 – 1921)

Pisarz, znany jako Hwiezdoslav, w 1899 r. przeniósł się do Dolnego Kubina i poświęcił wyłącznie pisaniu. W tym czasie wybuchła I. wojna światowa. Jego poetycką odpowiedzią był tomik Krwawe sonety. Nastąpił rok 1918. Koniec wojny. Węgry rozpadły się, powstała Republika Czechosłowacka. Hwiezdoslav został członkiem komisji Słowackiej Rady Narodowej w Dolnym Kubinie, a w 1919 roku został wybrany na członka Rewolucyjnego Zgromadzenia Narodowego w Pradze.

Kubínsky jarmok

Jarmark w Kubinie

Dolný Kubín bol od 19. storočia strediskom **slovenského** národného života na Orave. Hrali sa tu slovenské ochotnícke divadlá. V roku 1837 vznikla Spoločnosť vychovávateľská v evanjelickom bratrstve oravskom. Oravskí národovci sa stretli 24. apríla 1848 v Gäceli pri Dolnom Kubíne a spísali petíciu známou ako Gäcelské žiadosti oravské. Petícia bola prirodzeným vyústením národnooslobodzovacieho úsilia a čítala sa po celej Orave. Žiadala používanie slovenského jazyka (hlavne na ľudových školách, ale i úradoch), slovenských vysokoškolských profesorov pre Slovákov, používanie slovenských národných zástav atď. Petícia predbehla aj známe Žiadosti slovenského národa, vyhlásené 10. mája 1848 v Liptovskom Mikuláši. Žiaľ, Slovákom nepomohla ani petícia, ani Žiadosti. Svojich práv sa dočkali len po vzniku I. Československej republiky v roku 1918. V súčasnosti Slováci tvoria takmer 97 % obyvateľstva mesta.

Dolný Kubín bol spojený s menami mnohých slovenských osobností – predovšetkým s Pavlom Országhom Hviezdoslavom (1849 – 1921), ktorý v Dolnom Kubíne prežil čas svojho života. Tu sa oženil, tvoril, umrel a v Kubíne je aj pochovaný. Od roku 1954 sa tu koná Hviezdoslavov Kubín – najstaršia slovenská súťaž v umeleckom prednese a tvorbe divadiel poézie. K slávnym slovenským rodákam patrí napríklad autor slovenskej hymny Ján Matúška (1821 – 1877), lekár a spisovateľ Ladislav Nádaši-Jégé (1866 – 1940), prvý generálny biskup evanjelickej cirkvi Jur Janoška (1856 – 1930), rímskokatolícky kňaz, jazykovedec, náboženský spisovateľ a zakladateľ Spolku svätého Vojtecha Andrej Ľudovít Radlinský (1817 – 1879). V Kubíne sa narodil aj hudobný kritik Ivan Ballo (1909 – 1977). Od roku 1996 sa uskutočňuje jemu venovaný hudobný festival.

Maďari sa v Dolnom Kubíne objavili až v súvislosti so sídlom Oravskej župy koncom 17. storočia. Ich počet sa zvýšil v 19.

Folklorný súbor Oravan senior • Zespół folklorystyczny Oravan senior

tu słowackie teatry amatorskie. W 1837 roku powstało towarzystwo oświatowe Spoločnosť vychovávateľská v evanjelickom bratrstve oravskom. Orawscy narodowcy spotkali się 24 kwietnia 1848 r. w Gäceli pod Dolnym Kubinem i spisali petycję znaną jako Gäcelské žiadosti oravské. Petycja orawska stanowiła naturalne zwieńczenie działań narodowyzwoleńczych, odczytywana była na całej Orawie. Żądano w niej używania języka słowackiego (zwłaszcza w szkołach ludowych, ale również w urzędach), dopuszczenia Słowaków do tytułów profesorów akademickich, możliwości używania słowackich flag narodowych itd. Petycja wyprzedziła znane Żądania Narodu Słowackiego ogłoszone 10 maja 1848 r. w Liptowskim Mikułaszu. Niestety Słowakom nie pomogła ani Petycja, ani Żądania. Swoich praw doczekali się dopiero po powstaniu I Republiki Czechosłowackiej w 1918 r. Obecnie Słowacy stanowią ok. 97 % mieszkańców miasta.

Dolny Kubin był związany z nazwiskami wielu ważnych słowackich postaci – przede wszystkim Pavla Országha Hviezdoslava (1849–1921), który część swojego życia spędził w Dolnym Kubinie. Tu się ożenił, tworzył, zmarł, w Kubinie został również pochowany. Od 1954 roku jest tu organizowana impreza Kubín Hviezdoslava – najstarszy słowacki konkurs recytatorski i poetyckiej twórczości teatralnej. Do sławnych kubińskich Słowaków należy na przykład autor hymnu słowackiego Ján Matúška (1821–1877), lekarz i pisarz Ladislav Nádaši-Jégé (1866–1940), pierwszy biskup generalny Kościoła ewangelickiego Jur Janoška (1856–1930), ksiądz rzymsko-katolicki, językoznawca, pisarz religijny i założyciel Towarzystwa Świętego Wojciecha – Andrej Ludovít Radlinský (1817–1879). W Kubinie urodził się również krytyk muzyczny Ivan Ballo (1909–1977) – od 1996 roku odbywa się tu jemu poświęcony festiwal muzyki.

Węgrzy w Dolnym Kubinie zaczęli się pojawiać już pod koniec XVII wieku w związku ze znajdującą się tu siedzibą żupy. Ich liczba wzrosła w XIX w., do czego przyczyniły się słowackie rody ziemiańskie, uważające, że nie przystoi im pozostać Słowakami. Węgrzy w ostatnim trzydziestoleciu XIX w. zajmowali prawie

Janko Matúška (1821 - 1877)

Študoval na bratislavskom lýceu. Po odvolaní Ľudovíta Štúra z profesúry opustil na protest Bratislavu a s priateľmi odišiel na jar 1844 študovať do Levoče. V tomto období zložil na melódiu slovenskej ľudovej piesne Kopala studničku báseň Nad Tatrou sa blýska. Upravená báseň sa už 12. decembra 1918 stala súčasťou česko-slovenskej hymny a od roku 1993 je hymnou Slovenskej republiky.

Janko Matúška (1821 – 1877)

Studował w bratysławskim liceum. Po odwołaniu Ľudovíta Štúra z funkcji profesora na znak protestu opuścił Bratysławę i wraz z przyjaciółmi na wiosnę 1844 r. przeniósł się do Lewoczy. W tym okresie do melodii słowackiej ludowej piosenki Kopala studzienkę ułożył wiersz Nad Tatrou sa blýska. Wiersz po drobnych zmianach już 12 grudnia 1918 r. stał się częścią hymnu Czechosłowacji, a od 1993 roku jest hymnem Republiki Słowackiej.

Nárečie

Hovoriť sa: koľko obcí na Orave, toľko nárečí. Málokto vie vysloviť správne hlásku „ä“, ale na Orave ešte aj toto písmenko má viac variantov a často nahradí aj iné samohlásky, hlavne „a, ia“ a potom vzniknú slová ako „žäba, prätky, väcej...“. Zato dvojhlásky sa ľuďom nepáčia – namiesto „ia“ povedia radšej „ä“, namiesto „ie“ zase „e“, ale zase niekde si tie dvojhlásky vyrobia, namiesto „é“ je „ie“ atď. Rozumie každý týmto vetám? „To sta volky, šäk!“ (To sú volky, však!) „On rát chodiu.“ (On rád chodil.) „Ako sä prú žilo.“ (Ako sa prv/predtým žilo.) Nárečie sa dlho vyvíjalo, ale stačilo pomerne krátke obdobie a začalo sa miešať s inými slovami, ba dokonca spolu so starými ľuďmi aj vymierať.

Gwary

Mówi się: na Orawie tyle gwar, ile miejscowości. Mało kto potrafi prawidłowo wymówić głoskę „ä“, ale na Orawie ma ona jeszcze więcej wariantów, często nawet zastępuje inne samogłoski, głównie „a, ia“, więc powstają słowa jak „żäba, prätky, väcej...“. Dlatego podwójne samogłoski – słowackie dyftongi ludziom się tu nie podobają, zamiast „ia“ wymawiają długie „ä“, zamiast „ie“ – „e“, ale czasami te dyftongi wymyślają sami i zamiast długiego „é“ wymawiają „ie“ itd. Czy ktoś jest w stanie te zdania zrozumieć? „To sta volky, šäk!“ (To są woły, no nie!) „On rát chodiu.“ (Lubił chodzić.) „Ako sä prú žilo.“ (Jak się kiedyś żyło.) Gwary powstawały długo, ale wystarczył relatywnie krótki okres i zaczęły mieszać się, a nawet wymierać wraz ze starszymi ludźmi.

Drevený kolonádový most

Drewniany kryty most

storočí pričinením slovenských zemianskych rodov, ktoré považovali za nedôstojné a neurodzené ostať Slovákmi. Maďari v poslednej tretine 19. storočia obsadili celú administratívu. Tak vznikali v Kubíne od roku 1880 aj viaceré maďarské spolky – Maďarský spoločenský kruh, Maďarský úradnícky kruh, Maďarské kasíno, Uránia atď. Po vzniku I. ČSR mnohí Maďari opustili Oravu. V súčasnosti tvoria asi desatinu jedného percenta obyvateľstva.

Nemci a Rusíni v minulosti nežili v Dolnom Kubíne, preto sa po nich nič výrazné nezachovalo. Dnes tvoria stotiny jedného percenta obyvateľstva. Ide zväčša o prisťahovalcov.

Najpočetnejší sú **Rómovia**, hoci netvorí ani polovicu jedného percenta. Rómovia v 19. storočí uprednostňovali kočovný život a do miest ich nepúšťali. Najvyššou „kastou“ boli putujúce hudobné skupiny, ktoré vystupovali pri mnohých oslavách miest i dedín rýdzo slovenských, ale aj viacnárrodných.

Poliaci predstavujú ako prisťahovalci približne štvrtinu jedného percenta celkového počtu obyvateľstva Dolného Kubína.

V listine z roku 1735 sú v Dolnom Kubíne spomínané tri **židovské** rodiny, ktoré si už v roku 1775 postavili prvú synagógu s miestom na sedenie pre 70 mužov a rovnaký počet žien. Zhruba o 100 rokov (1880) tvorili židia už vyše štvrtiny obyvateľstva (bolo ich 431), a tak si synagógu prestavali a zväčšili. V roku 1893 ju však zničil veľký požiar, preto si na tom istom mieste na námestí neďaleko evanjelického kostola postavili novú klasicistickú budovu, ktorá dnes slúži ako kino Choč. Pamätnú tabuľu na nej slávnostne odkryl v roku 1990 vtedajší prezident Václav Havel. Židovský cintorín smerom na Kuzmínovo dlho pustol, ale v súčasnosti je už nano-vo upravený.

Synagóga – dnes kino Choč • Synagoga – obecnie kino Choč

wszystkie stanowiska administracyjne. Z tego względu w Kubinie od 1880 r. powstało wiele towarzystw węgierskich – Węgierskie Towarzystwo Społeczne, Węgierskie Towarzystwo Urzędnicze, Węgierskie Kasyno, Urania itd. Po powstaniu I Republiki Czechosłowackiej wielu Węgrów opuściło Orawę. Obecnie stanowią około jednej dziesiątej procenta mieszkańców.

Niemcy i Rusini w przeszłości nie zamieszkiwali Dolnego Kubina, dlatego nie pozostały po nich żadne znaczące zabytki. Dziś stanowią setne części jednego procenta mieszkańców. Jest to zwykle ludność napływowa.

Najliczniejszą mniejszością są **Romowie**, chociaż nie stanowią nawet połowy jednego procenta wśród mieszkańców. Romowie w XIX w. preferowali koczowniczy tryb życia, nie byli także wpuszczani do miast. Najwyższą warstwę tworzyły wędrownie grupy muzyków występujące podczas rozmaitych uroczystościach w miastach i na wsiach niezależnie od tego, czy były one czysto słowackie, czy wielonarodowe.

Polacy jako ludność napływowa stanowią około jednej czwartej procenta wśród całkowitej liczby mieszkańców Dolnego Kubina.

W dokumencie z 1735 roku w Dolnym Kubinie wspomniane są trzy rodziny **żydowskie**, które już w 1775 r. wybudowały pierwszą synagogę liczącą ok. 70 miejsc siedzących dla mężczyzn i tyle samo dla kobiet. Już po około 100 latach (1880 r.) Żydzi stanowili już ponad jedną czwartą mieszkańców (było ich 431), więc synagogę rozbudowali i powiększyli. W 1893 roku zniszczył ją jednak duży pożar, dlatego na tym samym miejscu na placu niedaleko kościoła ewangelickiego wybudowali nowy budynek w stylu klasycystycznym, który służy do dziś jako kino Choč. Uroczystego odsłonięcia znajdującej się na nim pamiątkowej tablicy w 1990 roku dokonał ówczesny prezydent Václav Havel. Cmentarz żydowski w kierunku na Kuzmínovo długo niszczał, ale obecnie został już odnowiony.

Deväťramenný svietnik
Dziewięcioramienny świecznik

Sviatok svetiel

Aj v Dolnom Kubíne zhruba v čase Vianoc oslavovali židia Chanuku – Sviatok svetiel. Podobne, ako sa postupne zapalujú sviečky na adventnom venci, tak počas Chanuky v židovských rodinách na celom svete dodnes zapalujú každý deň ďalšie svetielko na 9-ramennom svietniku – chanukiji. Slávnosť trvá 8 dní, to deviate svetlo uprostred je len pomocné a preto ho volajú šámes – sluha, lebo od neho sa tie ostatné postupne odpaľujú. Nežidia si chanukiju mylíia s menorou – veľkým chrámovým svietnikom, ktorý má len sedem ramien. Chanuka pripomína nové zasvätenie jeruzalemského chrámu Makabejcami v roku 165 pred Kristom.

Święto światel

W Dolnym Kubinie w okresie świąt Bożego Narodzenia żydzi obchodzili Chanukę – Święto światel. Tak samo, jak na wieńcu adventowym kolejno zapalane są świece, tak podczas Chanuki w rodzinach żydowskich na całym świecie także obecnie podczas świąt codziennie zapalane jest jedno światelko na 9-ramiennym świeczniku nazywanym chanukija. Uroczystości trwają 8 dni, dziewiąta – środkowa świeca jest pomocnicza, dlatego nazywana jest szames, czyli sługa, ponieważ to od niej zapalane są pozostałe świece. Niewtajemniczeni myślą chanukiję z menorą – wielkim świecznikiem świątynnym, który ma tylko siedem ramion. Chanuka przypomina ponowną konsekrację świątyni w Jerozolimie przez Machabeuszów w 165 r. przed narodzeniem Chrystusa.

Kežmarok

r. 1269

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 08' 01" s. š.

Zemepisná dĺžka: 20° 25' 35" v. d.

Nadmorská výška: 626 m n. m.

Počet obyvateľov: 16 862

Radnica z roku 1461

Ratusz z 1461 r.

Kežmarok – kedysi slobodné kráľovské mesto – dnes jedna z 18 mestských pamiatkových rezervácií na Slovensku. Kežmarok získal mestské práva v roku 1269. Počas existencie mesta prešlo cez jeho chotár 13 vojen, z toho dve kuriózne: vyše 100-ročná vojna s Levočou o právo skladu (15. – 16. stor.) a takmer 250-ročná vojna s majiteľmi hradu (1463 – 1702). Vyše sedem storočí poznačilo aj architektúru. V gotickej bazilike minor zasvätenej sv. Krížu (15. stor.) sa nachádza národná kultúrna pamiatka Ukrižovanie od Majstra Pavla z Levoče.

Dominantou mesta je goticko-renesančný hrad (prvá správa z roku 1463) so svojou Čiernou paňou, ktorá oživa v lete v historických divadelných hrách. Renesančná je aj zvonica (1591).

Z obdobia baroka sa zachoval evanjelický Drevený artikulárny kostol (1717) – pamiatka UNESCO, pri ňom lýceum (1776) – národná kultúrna pamiatka s najväčšou školskou historickou knižnicou v strednej Európe, neďaleko je Nový evanjelický kostol (1894) pripomínajúci mešitu i synagógu – podľa tradície mal stáť v Oriente. Radnica na námestí (1461) „zásluhou“ požiarov nesie na sebe stopy všetkých stavebných slohov, počnúc gotickým až po rokoko.

Kežmarok vznikol zlúčením osád pôvodného slovanského obyvateľstva s osadou nemeckých kolonistov, ktorí prišli už ako vyspelí remeselníci. O tom, že prvými obyvateľmi budúceho mesta boli Slovania, hovoria archeologické nálezy a chotárne názvy v listinách z polovice 13. stor. **Nemecké etnikum**

Kieżmark

Kieżmark – niegdyś królewskie wolne miasto – obecnie jeden z 18 miejskich rezerwatów architektury na Słowacji. Kieżmark uzyskał prawa miejskie w 1269 r. Na przestrzeni dziejów przez teren miasta przetoczyło się 13 wojen, dwie z nich były kuriozalne: ponad 100-letnia wojna z Lewoczą o prawo składu (XV – XVI w.) oraz prawie 250-letnia wojna z właścicielami zamku (1463 – 1702). Ponad 7 wieków historii odzwierciedla także architektura. W gotyckiej bazylice mniejszej pod wezwaniem Św. Krzyża (XV w.) znajduje się zabytek kultury narodowej dłuta Mistrza Pawła z Lewoczy – Ukrzyżowanie.

Najważniejszym zabytkiem w mieście jest gotycko-renesansowy zamek (pierwsza informacja o nim pochodzi z 1463 roku) z Czarną Damą, która w lecie występuje w przedstawieniach historycznych. Renesansowa jest także dzwonnica (1591 r.). Z okresu baroku zachował się ewangelicki drewniany kościół artykularny (1717 r.) – zabytek UNESCO, przy nim liceum (1776 r.) – zabytek kultury narodowej z największą historyczną biblioteką szkolną w Europie Środkowej, w pobliżu nowy kościół ewangelicki (1894 r.) przypominający meczet i synagogę – wedle tradycji miał stać w Orientcie. Ratusz na rynku (1461 r.) z powodu pożarów posiada cechy wszystkich stylów w architekturze – od gotyku po rokoko.

Kieżmark powstał w wyniku połączenia pierwszych osad ludności słowiańskiej z osadą niemieckich kolonistów, którzy przybyli tu jako rzemieślnicy. Fakt, że pierwszymi mieszkańcami przyszłego miasta byli Słowianie, potwierdzają wykopaliska archeologiczne i nazwy miejscowe w dokumentach z połowy XIII w.

Erbová listina z roku 1463
Dokument herbowy z 1463 r.

Bazilika minor sv. Kríža • Bazilika Mniejsza Św. Krzyża

Ženský ľudový odev
Kobiecej strój ludowy

Ľudová výšivka

Biely plesnivec a modrý šafran patria k symbolom Vysokých Tatier. Tatry zase patria k symbolom Kežmarku možno aj preto, že Kežmarčania boli „oficiálne“ ich prvými dobyvatelmi. Kvetinkové symboly zvečnila slovenským a nemeckým slovom, piesňou, štetcom i vyšivacou ihlou kežmarská ľudová umelkyňa a milovníčka Anna Fečková (1915 – 1978). Nadviazala tak na stáročné tradície kežmarských výšivkárov.

Haft ludowy

Biała szarotka i niebieski krokus to symbole Wysokich Tatr. Tatry należą natomiast do symboli Kieżmarku – być może dlatego, że mieszkańcy miasta byli ich pierwszymi oficjalnymi zdobywcami. Symbole kwiatowe uwieczniła w języku słowackim i niemieckim, w słowach piosenek, pędzlem i igłą hafciarską kieżmarska artystka ludowa i miłośniczka folkloru Anna Fečková (1915 – 1978). Nawiązała w ten sposób do wielowiekowych tradycji kieżmarskich hafciarzy.

Spevácky súbor KdV v Kežmarku

Zespól KdV w Kieżmarku

tu prevládlo už koncom 13. storočia. Jeho pričinením Kežmarok, ako jedno z prvých miest na Slovensku, prijal reformáciu Dr. Martina Luthera. Mesto bolo známe svojou náboženskou i národnostnou toleranciou, ktorú narušil až fašizmus. Počas II. svetovej vojny mnoho Nemcov evakovalo a po vojne boli odsunutí i ďalší. Z pôvodnej väčšiny obyvateľstva ostal len zlomok. Za povšimnutie stojí i fakt, že mnohí obyvatelia Kežmarku dodnes hovoria po nemecky. Početné návštevy nemecky hovoriacich turistov len potvrdzujú silu puta vytvoreného stáročiami. V súčasnosti sa Nemci pravidelne schádzajú v rámci Karpatskonemeckého spolku, ktorý vznikol r. 1990, a každoročne si svoju tradičnú kultúru a folklór pripomínajú na prelome júna a júla Sviatkom kultúry a vzájomnosti.

Slováci boli takmer 700 rokov v menšine, ale aj tak mali katolíci aj evanjelici svojich farárov a vo všetkých oblastiach spolupracovali s inými národnosťami. K nárastu slovenského etnika došlo až po I. svetovej vojne a úplne prevládlo po II. svetovej vojne. Kežmarské folklórne súbory Magura, Maguráčik, Magurák a Goralik zachovávajú pôvodnú ľudovú tradíciu so stále živými krojmi a svojím pôsobením tak ochraňujú a propagujú jedinečné kultúrne dedičstvo. Unikátny charakter vytvárajú aj staré spoločné remeselné tradície, na ktoré sa nezabudlo. Od roku 1991 sa v meste tradične koná (druhý júlový víkend) medzinárodné podujatie Európske ľudové remeslo (ELRO). Festival remesiel je spojený s vystúpením folklórnych súborov a dennými i nočnými historickými hrami v priestoroch hradu.

Kežmarok vznikol pri obchodnej ceste, ktorá spájala Orient so severom Európy. Od svojho začiatku mal blízke styky s Poľskom. Mnohí **Poliaci** sa ako remeselníci a obchodníci v meste zároveň usadili. Za významnú návštevu sa v 15. stor. považuje príchod poľského kráľa Vladislava, ktorý oslobo-

Hrnčiar na festivale EL'RO • Garnczarz na festiwalu rzemiosł ludowych EL'RO

Ludność pochodzenia niemieckiego zdominowała te tereny już pod koniec XIII w. Dzięki niej Kieżmark jako jedno z pierwszych miast na Słowacji przyjął reformację zapoczątkowaną przez Marcina Lutra. Miasto znane było ze swojej tolerancji religijnej i narodowościowej, co zmienił dopiero faszyzm. W czasie II wojny światowej wielu Niemców musiało wyjechać, po wojnie wysiedlono kolejne partie ludności. Z początkowej większościowej grupy mieszkańców pozostał zaledwie ułamek. Wart uwagi jest fakt, że wielu mieszkańców Kieżmarku do dziś mówi po niemiecku. Licznie przyjeżdżający niemieckojęzyczni turyści potwierdzają tylko siłę więzi, które rodziły się przez stulecia. Obecnie Niemcy regularnie spotykają się w ramach Towarzystwa Niemców Karpackich, które powstało w 1990 r., i co roku na przełomie czerwca i lipca przypominają sobie swoją tradycyjną kulturę i folklor podczas Świąta Kultury i Wzajemności.

Słowacy przez prawie 700 lat stanowili mniejszość, ale mimo to mieli swoich katolickich i ewangelickich księży i we wszystkich sferach współpracowali z innymi narodowościami. Do wzrostu liczby ludności słowackiej doszło dopiero po I wojnie światowej, a ludnością dominującą Słowacy stali się po II wojnie. Kieżmarskie zespoły folklorystyczne Magura, Maguráčik, Magurák i Goralik zachowują dawne tradycje, wciąż jeszcze noszą stroje ludowe, poprzez swoją działalność chronią i promują wyjątkowe dziedzictwo kultury. Unikalny charakter tworzą także stare wspólne tradycje rzemieślnicze, o których nie zapomniano. Od 1991 roku w mieście tradycyjnie w drugi weekend lipca odbywa się międzynarodowe spotkanie pod nazwą Europejskie Rzemiosła Ludowe. Festiwal rzemiosł jest połączony z występami zespołów folklorystycznych oraz przedstawieniami historycznymi odgrywanymi na zamku w dzień i w nocy.

Kieżmark powstał przy szlaku handlowym łączącym Wschód z północą Europy. Od powstania utrzymywał bliskie stosunki z Polską. Przybyli tu liczni **Polacy** jako rzemieślnicy i kupcy.

Mužský ľudový odev
Męski strój ludowy

Ludový odev

Zamagurské kroje sa rozšírili do miest po II. svetovej vojne. Mužský kroj pozostával z plátennej košeľe s dlhými rukávami, haleny, kožúška, súkenných nohavíc z ovčej vlny, ktoré mali vyšívané vzory, koženého vybiľaného opasku a klobúka s perom. Na nohy mládenci i dievčatá obúvali krpce. Dievčence nosili košeľu s vyšívanými rukávami, lajblik, golierik, sukne so zásterou a opasok. Čepiec nosili len vydaté ženy.

Strój ludowy

Stroje zamagurskie zaczęły przenikać do miast po II. wojnie światowej. Strój męski składał się z płóciennej koszuli z długimi rękawami, sukmany, kożuszka, portek z sukna z owczej wełny zdobionych wyszywanymi wzorami, skórzanego nabijanego pasa i kapelusza z piórkami. Na nogi kawalerzy i dziewczęta zakładali kierzpce. Dziewczęta nosiły koszule z wyszywanymi rękawami, gorsety, ozdobny kołnier, spódnice z zapaską i paskiem. Czepiec nosiły tylko kobiety zamężne.

Albert Laski (1536 - 1605)

Finančné problémy riešil prostredníctvom alchymie. Napokon ich vyriešil ženbou s Beatom Koscieleskou, ktorá bola od neho staršia o 20 rokov. Tú uvrhol do hladomorne zato, že šla bez neho do Tatier. Laski sa napokon zadžil natoľko, že prišiel aj o svoj hrad.

Olbracht Łaski (1536 – 1605)

Problemy finansowe rozwiązywał za pomocą alchemii. Pomógł sobie również ożenkiem ze starszą o 20 lat Beatą Kościelecką. Uwięził ją i zagłodził dlatego, że poszła bez niego w Tatry. Łaski zadłużył się jednak tak bardzo, że stracił swój zamek.

Mestský hrad z roku 1463

Zamek typu miejskiego z 1463 roku

dil mesto od platenia mýta v Poľsku. Turisticky atraktívna je predovšetkým najstaršia ulica Kežmarku, ktorá sa volá Starý trh. Tu sa natíska otázka, či je pomenovanie poľského mesta Nowy Targ náhodné, alebo má s Kežmarkom niečo spoločné. To sa už asi nedozvieme, no isté je, že v rokoch 1527 – 1571 sídlila na Kežmarskom hrade poľská šľachtická rodina Laski. Beata Laska, manželka Alberta, sa v roku 1565 stala prvou známou „turistkou“ vo Vysokých Tatrách. Pre svoju odvahu skončila v hradnej hladomorni. Jej rekonštruovaný odev i väzenie môžu vidieť aj súčasní návštevníci kežmarského múzea v hrade.

Maďarské etnikum súvisí s príchodom nového kežmarského hradného panstva – rodiny Thököly (1579 – 1684). Štyri generácie sa postarali o prestavbu pôvodnej gotickej pevnosti na prepychové renesančné sídlo s príznačnou barokovou hradnou kaplnkou. Posledný z rodiny – Imrich (1657 – 1705) sa stal maďarským národným hrdinom. Viedol povstanie proti teroru cisárskeho habsburského rodu. Turci Imricha dokonca (nelegálne) korunovali za uhorského kráľa. Umrel vo vyhnanstve v Turecku. V roku 1906 jeho pozostatky previezli do rodného mesta. Nachádzajú sa v mauzóleu Nového evanjelického kostola. Osobnosť Imricha predstavuje aj osobitná expozícia kežmarského múzea v hrade. Práve nekorunovaný kráľ Imrich je silným magnetom pre návštevníkov z Maďarska.

S Rusínmi sa sporadicky stretávame už v starších dejinách mesta. Ich počet sa zvýšil v 2. polovici 19. storočia a napokon po II. svetovej vojne, keď sa do Kežmarku prisťahovali z okolia v dôsledku násilnej likvidácie okolitých dedín (Ruskinovce, Lubičské Kúpele, Dvorce, Blažov) v prospech vytvorenia vojenského výcvikového priestoru. Svoju osobitú kultúru prezentujú hlavne formou piesní, tanca, slovesnosťou, no i jedinečnou kuchyňou. V súčasnosti sú **Rusíni** združení v Spolku Rusínov

Mauzóleum Imricha Thökölyho

Mauzóleum Imricha Thököly

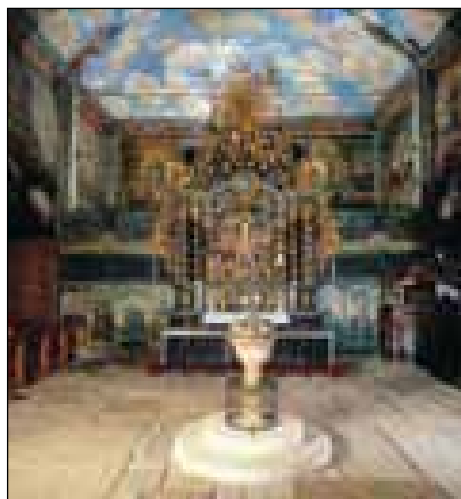
Ulica Starý trh

Ulica Starý trh

Wart wzmianki jest przyjazd polskiego króla Władysława w XV w., który wtedy zwolnił miasto z obowiązku płacenia myta w Polsce. Atrakcyjna turystycznie jest przede wszystkim najstarsza ulica Kieżmarku – Stary Targ. Tu nasuwa się pytanie, czy nazwa polskiego miasta Nowy Targ jest przypadkowa czy też może ma coś wspólnego z Kieżmarkiem. Tego raczej już się nie dowiemy, ale pewne jest, że w latach 1527 – 1571 na zamku w Kieżmarku miał swoją siedzibę polski szlachecki ród Łaskich. Beata Łaska, żona Alberta, w 1565 roku została pierwszą znaną z imienia „turystką“ w Tatrach Wysokich. Z powodu swojej odwagi została wtrącona do zamkowych lochów. Rekonstrukcję jej stroju i więzienia można obejrzeć w muzeum urządzonym na zamku.

Ludność węgierska związana jest z przybyciem nowych właścicieli majątku kieżmarskiego – rodziny Thököly (lata 1579 – 1684). Cztery pokolenia dokonały przebudowy gotyckiej twierdzy na pełną przepychu renesansową siedzibę, wybudowano także interesującą barokową kaplicę zamkową. Ostatni z rodziny – Imrich (1657 – 1705) został węgierskim bohaterem narodowym. Był przywódcą powstania przeciw terrorowi cesarskiej rodziny Habsburgów. Turcy nawet koronowali Imricha (nielegalnie) na króla Węgier. Umarł na wygnaniu w Turcji. W 1906 roku szczątki przywódcy przewieziono do jego rodzinnego miasta i złożono w mauzoleum nowego kościoła ewangelickiego. Postać Imricha przedstawiona jest na odrębnej ekspozycji muzeum kieżmarskiego na zamku. Właśnie niekoronowany król Imrich jest silnym magnesem przyciągającym turystów z Węgier.

Z **Rusinami** sporadycznie spotykamy się już w starszej historii miasta. Ich liczba wzrosła w drugiej połowie XIX w., a później także po II wojnie światowej, kiedy sprowadzili się do Kieżmarku z okolicznych wiosek z powodu ich wymuszonej likwidacji (Ruskinovce, Lubické Kúpele, Dvorce, Blažov) podczas tworzenia poligonu wojskowego. Swoją odrębną kulturę prezentują głównie w formie pieśni, tańca, słowa, ale zwłaszcza poprzez wy-

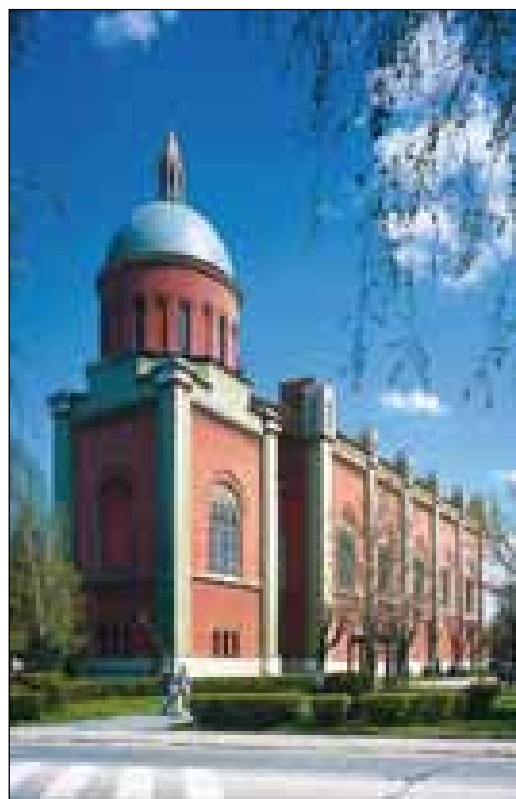

Pamiątka UNESCO (1717)

Drewny barokowy ewangelicki artikularny kościół z roku 1717 jest jednym z pięciu zachowanych kościołów swojego rodzaju w Europie. Upuła hlavne svojím interiérom. V jeho blízkosti je lýceum a nový ewangelický kościół s mauzóleom Thökölyho.

Zabytek UNESCO (1717)

Drewniany barokowy ewangelicki kościół artikularny z 1717 r. to jeden z pięciu zachowanych tego typu kościołów w Europie. Ciekawe jest zwłaszcza jego wnętrze. W pobliżu kościoła znajduje się liceum i nowy kościół ewangelicki z mauzoleum Imricha Thököly.

Nový ewangelický kościół z roku 1894

Nowy kościół ewangelicki z 1894 r.

Rómske dieťa
Dziecko romskie

Marikľa

Na prípravu potrebujeme:

300g polohrubej múky, soľ, vodu, droždie (náhradou môže byť prášok do pečiva alebo sóda bikarbóna), jedno vajce, olej.

Postup:

Suroviny s trochou oleja zmiešame a dolejeme vodou tak, aby bolo cesto stredne tuhé. Necháme asi 30 minút vykysnúť na teplom mieste. Cesto vyformujeme na placku s hrúbkou asi 1 cm a pečieme z oboch strán do zlatista, pričom marikľu otáčame nožom. Marikľa nahrádza pečivo.

Pečenie marikle • Pieczenie marikli

Rómsky súbor Kesaj

Zespól romski Kesaj

Spiša, ktorý má bohatú kultúrnu činnosť (Dni Rusínov, hudobno-spevácke festivaly, plesy atď.).

Rómovia sa v Kežmarku ako slobodnom kráľovskom meste nesmeli usadiť, ba ani v jeho okolí. V štatistike sčítania obyvateľstva Kežmarku z roku 1880 sa spomínajú štyria Cigáni, v roku 1930 len jeden. Skutočnosť je však iná – cigánska hudba vystupovala pred hradným panstvom už v 17. storočí. V 19. storočí a v 1. tretine 20. storočia existovali v Kežmarku viaceré rómske kapely. Ich členovia sa však hlásili za Maďarov. Rómske obyvateľstvo bolo hromadne nasťahované do Kežmarku po II. svetovej vojne, keď boli vládny nariadením likvidované rómske osady. Tento nešťastný krok čiastočne utlmil spontánny kultúrny vývoj Rómov. Ich hudba a tanec však žije dodnes. Tradíciu „horúcej krvi“ zachováva v repertoári miestny tanečno-spevácky súbor Kesaj, ktorý poznajú aj v západnej Európe.

Ani Židom dlho nebolo dovolené bývať v Kežmarku, aj keď tu už roky mali svoje obchody. Večer sa ale vracali domov – predovšetkým do Huncoviec. Až v roku 1841 sa v meste usadila prvá židovská rodina Samuela Krantza, po nej ďalšie a v roku 1883 už položili základný kameň novej synagógy, ktorú postavili neďaleko Nového evanjelického kostola. Zbúraná bola pravdepodobne na prelome rokov 1961 – 1962. Ešte pred II. sv. vojnou medzi nami žilo vyše tisíc obyvateľov židovskej národnosti. V čase vojny bola väčšina z nich deportovaná do koncentračných táborov, kde zahynuli. K nám do regiónu priniesli nielen svoje zaujímavé tradície a kultúru, ale aj šikovného obchodného ducha, a tak pomohli zveľadiť mesto. Dnes po nich ostal už len pekne udržiavaný židovský cintorín, ktorý navštevuje stále viac ich potomkov.

Židovská synagóga z roku 1883 • Synagoga žydovska z 1883 r.

jątkową kuchnię. Obecnie **Rusini** zrzeszeni są w Towarzystwie Rusinów na Spiszu, które prowadzi bogatą działalność kulturalną (Dni Rusinów, festiwale muzyki i śpiewu, bale itp.).

Romowie nie mieli prawa osiedlać się ani w Kežmarku jako wolnym królewskim mieście, ani w jego okolicy. W spisie mieszkańców Kežmarku z 1880 roku wymienia się czterech Cyganów, w 1930 r. tylko jednego. Rzeczywistość jest jednak inna – muzycanci cygańscy występowali przed szlachtą mieszkającą na zamku już w XVII wieku. W XIX wieku i w pierwszym trzydziestoleciu XX wieku w Kežmarku istniało wiele kapel cygańskich. Ich członkowie podawali się jednak za Węgrów. Ludność romska została zbiorowo przesiedlona do Kežmarku po II wojnie światowej, kiedy na mocy odgórnej decyzji likwidowano romskie osady. To niefortunne działanie częściowo przytłumiło spontaniczny rozwój kulturowy Romów. Ich muzyka i taniec żyją jednak do dziś. Tradycje „gorącej krwi” w swoim repertuarze zachował lokalny zespół tańca i śpiewu Kesaj, który znany jest także w Europie Zachodniej.

Żydzi również przez dłuższy czas nie mogli mieszkać w Kežmarku, nawet jeśli od lat mieli tu swoje sklepy. Wieczorem musieli wracać do swoich domów – przede wszystkim do Huncovec. Dopiero w 1841 roku do miasta przyprowadziła się pierwsza żydowska rodzina Samuela Krantza, po niej przybyły kolejne, w 1883 roku niedaleko nowego kościoła ewangelickiego wmurowano kamień węgielny pod nową synagogę. Prawdopodobnie zburzona została na przełomie lat 1961 – 1962. Jeszcze przed II wojną światową mieszkało wśród nas ponad tysiąc mieszkańców narodowości żydowskiej. W czasie wojny większość z nich została wywieziona i zgładzona w obozach koncentracyjnych. Do naszego regionu przywieźli nie tylko swoje ciekawe tradycje i kulturę, ale zaszczepili także handlową żyłkę, czym przyczynili się do rozwoju miasta. Dziś został po nich tylko ładnie utrzymany cmentarz żydowski coraz liczniej odwiedzany przez ich potomków.

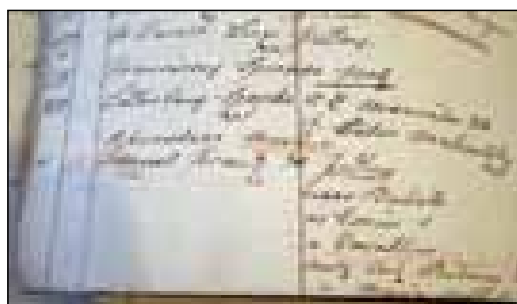

Prvý rabín v Kežmarku

Židovská náboženská obec v Kežmarku vznikla v roku 1852. Prvý rabín Abrahám Grünburg prišiel roku 1874. Bol veľmi aktívny: založil židovskú ľudovú školu, postavil dôstojnú synagógu a rituálne kúpele. Syn i vnuk boli tiež kežmarskými rabínmi. K Abrahámovmu nádhernému náhrobku na židovský cintorín v Kežmarku dodnes s pietou prichádzajú rabíni až zo zámoria.

Pierwszy rabin w Keżmarku

Żydowska gmina wyznaniowa w Keżmarku powstała w 1852 r. Pierwszy rabin Abrahám Grünburg przybył w 1874 r. Był bardzo aktywny: założył żydowską szkołę ludową, wybudował okazałą synagogę i mykwę. Jego syn i wnuk byli również keżmarskimi rabinaми. Na przepiękny grób Abrahama znajdujący się na cmentarzu żydowskim w Keżmarku do dziś przyjeżdżają pomodlić się rabini z najodleglejszych krajów.

Zápis v matrike (1841) • Wpis do metryki (1841)

Levoča

r. 1249

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 01' 16" s. š.

Zemepisná dĺžka: 20° 35' 28" v. d.

Nadmorská výška: 570 m n. m.

Počet obyvateľov: 14 530

Radnica z roku 1661

Ratusz z 1661 r.

Levoča sa prvýkrát spomína v roku 1249. V roku 1271 je už centrom Provincie spišských Sasov – mestečiek, v ktorých sa usadili nemeckí kolonisti.

Ako slobodné kráľovské mesto mala viacero privilégií. Najvýznamnejšie bolo právo skladu, podľa ktorého sa okoloidúci obchodníci museli zastaviť v Levoči a istú dobu tam predávať svoj tovar. Levoči toto právo závidel hlavne Kežmarok. Spory prerástli do storočnej vojny, v ktorej nakoniec zvíťazila na diplomatickom poli Levoča.

Dominantou mesta je gotický farský kostol sv. Jakuba s dielom Majstra Pavla z Levoče. Jeho drevený hlavný oltár je najvyšší gotický krídlový oltár na svete.

Levočská radnica patrí k najkrajším na Slovensku. Na dverách v muzeálnej expozícii je maľba Levočskej bielej panej Juliany Korponay, ktorá podľa legendy pustila tajnou chodbou do mesta nepriateľské vojsko. Za zradu zaplatila vlastnou hlavou. Z domov na námestí zaujme takzvaný Thurzov dom – jediný dom s renesančnými atikami, pochádzajúci z 15. storočia. Historické jadro Levoče (mestská pamiatková rezervácia) a gotické dielo drevorezby Majstra Pavla sa dostali v roku 2009 do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO.

Mesto je známe aj svojím pútnickým miestom – Mariánskou horou s Bazilikou navštívenia Panny Márie.

Lewocza

Lewocza po raz pierwszy jest wspominana w 1249 r. W 1271 r. stanowi już centrum Prowincji Sasów Spiskich – miasteczek, w których osiedlili się niemieccy koloniści.

Jako wolne królewskie miasto dysponowała wieloma przywilejami. Najważniejszym było prawo składu, zgodnie z którym przejeżdżający przez te tereny kupcy musieli zatrzymać się w Lewoczy i przez określony czas sprzedawać swój towar. Prawa tego zazdrościł Lewoczy głównie Kieżmark. Spory między miastami przerodziły się w stuletnią wojnę, w której na polu dyplomatycznym w końcu zwyciężyła Lewocza.

Główny zabytek miasta to kościół farny św. Jakuba, w którym znajduje się dzieło Mistrza Pawła z Lewoczy. Jego drewniany ołtarz główny jest najwyższym gotyckim ołtarzem szafiastym na świecie. Lewocki ratusz należy do najpiękniejszych na Słowacji. Na drzwiach w części muzealnej widnieje obraz Lewockiej Białej Damy Juliany Korponay, która zgodnie z legendą wpuściła do miasta nieprzyjacielskie wojska przez tajny korytarz. Za zdradę zapłaciła własną głowę. Spośród domów na rynku interesujący jest tzw. dom Thurzów – jedyny dom posiadający attyki renesansowe pochodzący z XV wieku. Centrum historyczne Lewoczy (rezerwat architektury miejskiej) oraz gotyckie dzieło rzeźbiarza Mistrza Pawła w 2009 roku zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO.

Miasto słynie ze swojego sanktuarium – Góry Mariackiej z Bazyliką Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny.

Erbová listina z roku 1550
Dokument herbowy z 1550 r.

Chrám sv. Jakuba

Kościół św. Jakuba

Panna Mária z Oltára narodenia
Panna Maria z Oltarza narodenia

Chrám sv. Jakuba

Socha Panny Márie z Oltára Narodenia je neuveriteľne podobná so sochou na mariánskom oltári v Krakove od Víta Stwosza.

Kościół św. Jakuba

Figura Panny Maryi z Oltarza narodenia jest podobna do figury z krakowskiego oltarza mariackiego autorstwa Wita Stwosza.

Prepošt Jakub • Prepozyt Jakub

Centrum Levoče s parkom

Centrum Lewoczy z parkiem

V Levoči sa v nedávnej minulosti konali dve významné stretnutia politických predstaviteľov niekoľkých štátov Európy. V roku 1998 bola historická radnica svedkom summitu prezidentov jedenástich stredoeurópskych krajín, v roku 2003 v meste rokovali ministri kultúry krajín Višegrádskej štvorky.

Podľa legendy sa staré obyvateľstvo v rokoch 1241 – 1242 skrývalo pred Tatármi na Skale útočiska – dnešné Kláštorisko. Toto územie daroval v roku 1299 spišský prepošt Jakub, pochádzajúci z okolia Levoče, kartuziánom, ktorí tam postavili kláštor. Ako takmer každé spišské mesto bola aj Levoča mnohonárodná. Slováci a Nemci tvorili väčšinu obyvateľstva. Predpokladá sa, že už v stredoveku bol ich pomer vyrovnaný. Slovenský živel sa v Levoči nielen udržal, ale aj pomerne rýchlo narastal, pretože okolité obce boli takmer všetky slovenské. **Slovákov** pribúdalo najmä v 19. storočí, bolo ich už viac než Nemcov. Aj preto sem zamierili slovenskí študenti – národovci a prívrženci Ľudovíta Štúra, ktorý prišiel o svoje miesto na bratislavskom lýceu ako veľký Slovák. Centrom slovenského života sa v prvej polovici 19. storočia stalo levočské lýceum, dnes sídlo Spišského múzea, súčasť Slovenského národného múzea.

Nemci tvorili polovicu levočského obyvateľstva. V 16. – 18. storočí miestni kronikári Konrád Sperfogel a Gašpar Hain zvečnili nielen históriu Levoče, ale aj blízkeho okolia vo svojich latinsko-nemeckých kronikách. Žiaľ, doteraz sa nenašli prekladatelia do slovenského jazyka. Pracovala tu tlačiareň rodiny Brewer, ktorá vydávala knihy v rôznych jazykoch, dokonca aj diela svetoznámeho pedagóga Jána Amosa Komenského. Za Nemca bol považovaný aj drevorezbár majster Pavol, ktorého pôvod síce potvrdený nie je, ale bol obyvateľom Levoče. K slávnym rodákum nemeckej národnosti patrili aj maliar Jozef Czauczik. Jednému z najvýznamnejších levoč-

Interiér Chrámu sv. Jakuba

Wnętrze kościoła św. Jakuba

W Lewoczy niedawno odbyły się dwa ważne spotkania przedstawicieli politycznych kilku państw Europy. W 1998 roku historyczny ratusz był świadkiem szczytu prezydentów jedenastu państw środkowoeuropejskich, w 2003 roku w mieście obradowali ministrowie kultury krajów Czwórki Wyszehradzkiej.

Zgodnie z legendą mieszkańcy Lewoczy w latach 1241 – 1242 ukryli się przed Tatarami na Skale nazywanej dzisiaj Kláštorisko. Miejsce to w 1299 roku prepozyt spiski Jakub pochodzący z okolic Lewoczy darował kartuzom, którzy wybudowali tu klasztor. Jak niemal każde miasto na Spiszu, również Lewocza była wielonarodowa. Słowacy i Niemcy stanowili większość mieszkańców – zakłada się, że ich liczba była wyrównana już w średniowieczu. Żywioł słowacki nie tylko utrzymał się w Lewoczy, ale nawet dość szybko rozwijał się, ponieważ prawie wszystkie okoliczne miejscowości były słowackie. Liczba **Słowaków** wzrastała głównie w XIX wieku, było ich więcej niż Niemców – dlatego też przybyli tu słowaccy uczniowie – narodowcy i zwolennicy Ludowita Sztura, który jako wielki Słowak utracił swoją posadę w bratysławskim liceum. Centrum życia słowackiego w pierwszej połowie XIX wieku tworzyło lewockie liceum, dziś jest to siedziba Muzeum Spiskiego stanowiącego część Słowackiego Muzeum Narodowego.

Niemcy stanowili połowę spośród mieszkańców Lewoczy. W XVI – XVIII wieku kronikarze miejscy Konrád Sperfogel i Gašpar Hain w swoich łacińsko-niemieckich kronikach uwiecznili nie tylko historię Lewoczy, ale także bliskiej okolicy. Niestety, do czasów współczesnych nie znaleźli się tłumacze, którzy przetłumaczyliby kroniki na język słowacki. Działała tu drukarnia rodziny Brewer, która wydawała książki w różnych językach, z ich warsztatu pochodzą nawet dzieła znanego pedagoga Jana Amosa Komeńskiego. Za Niemca uważany był także rzeźbiarz mistrz Paweł, którego pochodzenia co prawda nie znamy, ale wiemy, że był mieszkańcem Lewoczy. Do grona sławnych osób pochodzenia niemieckiego należał także malarz Jozef Czaučzik. Jednemu z najważniejszych

Sv. Jozef z Oltára narodenia
Šw. Józef z Ołtarza narodenia

Chrám sv. Jakuba

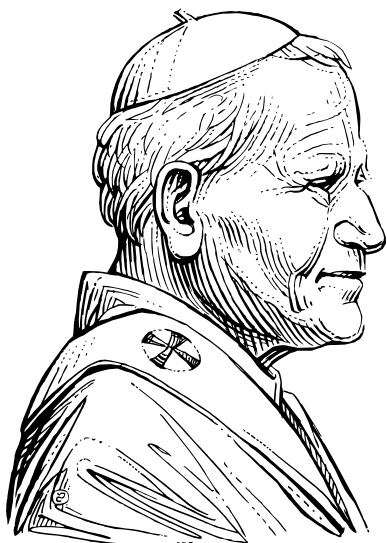
Socha sv. Jozefa z Oltára narodenia vykresľuje zbožnosť a ideál mužskej krásy. Patrí k najkrajším prácam majstra Pavla.

Kościół św. Jakuba

Figura św. Józefa z Ołtarza narodenia przedstawia pobożność i ideał męskiego piękna. Należy do najwspanialszych prac mistrza Pawła.

Levočská biela pani • Lewocka Biała Dama

Ján Pavol II. (1920 - 2005)

Jeho viac ako 100 zahraničných ciest priťahlo enormné davy ľudí. Týmito cestami prešiel väčšiu vzdialenosť ako ostatní pápeži dohromady. Ľudia sa na neho pozerali ako na most zblížujúci rôzne národy a náboženstvá, na čo sa najviac sústredil.

Jan Paweł II (1920 – 2005)

Jego ponad 100 zagranicznych podróży zawsze przyciągało niezliczone tłumy ludzi. Podczas swoich pielgrzymek przebył dystans większy niż wszyscy papieże razem wzięci. Ludzie postrzegali go jako most zbliżający różne narody i religie, a pojednanie było jego posłaniem.

Pápež Ján Pavol II. v Levoči

Papież Jan Paweł II w Lewoczy

ských rodákov je venovaný medzinárodný kultúrny festival Dni Majstra Pavla, ktorý je dôkazom zachovávanía posolstva predkov. Jeho súčasťou sú pouličné vystúpenia divadelníkov, muzikantov a tanečníkov. Koná sa od roku 2001 v mesiacoch júl a august a láka návštevníkov na všetky druhy kultúry a umenia. V rámci Dní Majstra Pavla sa koná i augustový Karpatský remeselný trh, ktorého atmosféra vráti návštevníka o pár storočí späť, do obdobia vychýrených levočských jarmokov, na ktorých remeselníci ponúkali svoje umelecké i úžitkové predmety. Takmer dvojmesačný festival vrcholí podujatím Tajomná Levoča, počas ktorého sa nočné historické námestie ponorí do hry svetiel a je ožiarené mohutným ohňostrojom.

V Levoči žilo aj mnoho **Maďarov**, ba za Maďarov sa začali v 19. storočí hlásiť aj Nemci! Hoci Maďari tu žili sporadicky oddávna, ich počet sa začal zvyšovať už koncom 18. storočia vplyvom župnej šľachty a úradníctva – veď Levoča bola sídlom župy. Počet Maďarov sa zvýšil v 19. storočí a na začiatku 20. storočia. Počtom začali prevyšovať aj Nemcov, ale najviac bolo Slovákov. Avšak po skončení I. svetovej vojny a po vzniku I. Československej republiky mnohí Maďari Levoču opustili a v meste ich ostalo už len veľmi málo. Levoču navštívil koncom 19. storočia aj slávny maďarský spisovateľ Mór (Mór) Jókai a príbeh Bielej panej zvečnil vo svojom románe Levočská biela pani. V ostatných rokoch boli pozoruhodné aktivity organizácie Hej Spiš, ktorá v Levoči usporiadala stretnutie domácej mládeže s rovesníkmi z Maďarska a iných krajín, na ktorom účastníci živo diskutovali o súčasných slovensko-maďarských vzťahoch.

Poliaci sa v Levoči veľmi neusadzovali. Niekedy sa jej kvôli právu skladu vyhýbali, čo bolo ťažké, lebo Levoča ležala na hlavnej obchodnej ceste. Najznámejším Poliakom, ktorý navštívil Levoču, bol pápež Ján Pavol II. Stalo sa tak 3. júla

Bazilika Navštívenia • Bazylika Zwiastowania Panny Márie Najświętszej Maryi Pannie

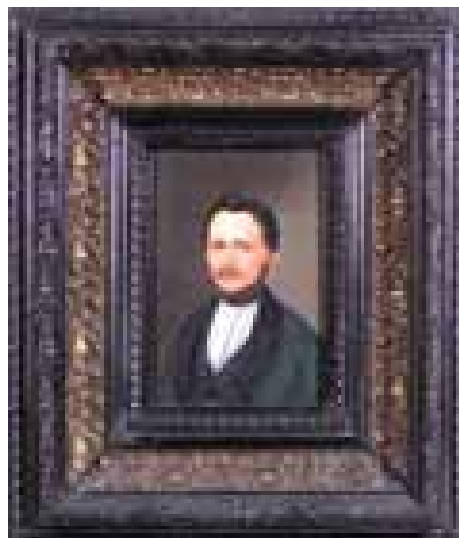
Dni Majstra Pavla

Dni Mistrza Pavla

rodaków z Lewoczy poświęcony jest międzynarodowy festiwal kultury Dni Mistrza Pawła, co jest dowodem zachowania przekazu przodków. Jego częścią są uliczne wystąpienia teatrów, muzyków i tancerzy. Od 2001 roku odbywa się on w miesiącach lipiec i sierpień, prezentując odwiedzającym różne formy kultury i sztuki. W ramach Dni Mistrza Pawła odbywają się także sierpniowe Karpackie Targi Rzemiosł. Swoją atmosferą przypominają one czasy sprzed kilku stuleci – okres słynnych jarmarków lewoczkich, podczas których rzemieślnicy sprzedawali swoje przedmioty sztuki użytkowej. Prawie dwumiesięczny festiwal wieńczy impreza o nazwie Tajemnicza Lewocza, podczas której w nocy na rynku odbywa się pokaz teatru światła i ogni sztucznych.

W Lewoczy mieszkało także wielu **Węgrów** – w XIX wieku za Węgrów zaczęli uważać się nawet Niemcy! Choć Węgrzy byli tu sporadycznie obecni od dawna, ich liczba zaczęła rosnąć już pod koniec XVIII wieku pod wpływem szlachty żupnej i urzędników – Lewocza była przecież stolicą żupy. Liczba Węgrów wzrosła w XIX w. i na początku XX w. Pod względem liczby zaczęli przewyższać nawet Niemców, ale największą grupą pozostawali Słowacy. Po zakończeniu I wojny światowej i po powstaniu I Republiki Czechosłowackiej wielu Węgrów opuściło Lewoczę i w samym mieście zostali naprawdę nieliczni. Lewoczę pod koniec XIX wieku odwiedził także sławny pisarz węgierski Mór (Mór) Jókai i uwiecznił historię białej damy w swojej powieści Lewocka Biała Dama. Ostatnimi laty interesująco przedstawia się działalność organizacji Hej Spiš. Zorganizowała ona w Lewoczy spotkanie lokalnej młodzieży z rówieśnikami z Węgier i innych krajów, na którym żywo dyskutowano o współczesnych stosunkach słowacko-węgierskich.

Polacy w Lewoczy raczej nie osiedlali się – czasami ze względu na przywileje omijali ją, co nie było łatwe, ponieważ miasto leżało na głównym szlaku handlowym. Najbardziej słynnym Polakiem, który odwiedził Lewoczę, był papież Jan Paweł II. Wydarzenie to

Jozef Czauczik (1780 - 1857)

Výtvarné umenie študoval na viedenskej akadémii. Po štúdiách sa vrátil do Levoče a pracoval na portrétových objednávkach mešťanov (napr. dnes už neznámy z obrazu) a spišských šľachtických rodín. Bol aj autorom mnohých oltárnych obrazov.

Jozef Czauczik (1780 – 1857)

Sztukę studiował na Akademii Wiedeńskiej. Po studiach wrócił do Lewoczy i malował portrety na zamówienie mieszczan lewoczkich (dziś nam nieznanymi) oraz szlachty spińskiej. Był również autorem wielu obrazów ołtarzowych.

Thurzov dom so zachovanou atikou

• Dom rodiny Thurzo z zachovanou atyką

Cigánsky hudobník v dobovom odeve
Muzykant cygański w dawnym stroju

Rómovia

Za pravlasť Cigánov – Rómov sa považuje India. Do Európy sa sťahovali v 12. – 14. storočí a mnohí o sebe vyhlasovali, že sú potomkami starých Egypťanov. Z tohto dôvodu im vo viacerých krajinách udeľovali rôzne privilégia. Dokonca aj u nás ich v 15. storočí chránilo privilégium cisára Žigmunda. Privilégia sa postupom času pre kočovný spôsob života a neprispôsobivosť Cigánov zmenili na zákazy. Napríklad mali zákaz vstupu do miest a táboriť mohli len v určitej vzdialenosti od mestských a dedinských sídiel.

Na zjazde Rómov v Londýne v roku 1971 sa uznieslo používanie slova Rómovia pre všetky cigánske skupiny. Nie je to správne, pretože Rómovia sú len jednou skupinou viacerých skupín cigánskeho národa. Ale aj v rámci Rómov existujú rôzne podskupiny – napríklad olašskí Rómovia sú známi ako najbohatšia zložka rómskej populácie, na území Spiša sa však prakticky nevyskytujú. Tu sa usadili najchudobnejšie vrstvy dodnes žijúce v osadách.

Vyššou kastou – spoločenskou vrstvou medzi Rómami boli remeselníci, predovšetkým kováči s vlastnými pojazdnými dielničkami, výrobcovia korýt a síť.

Najvyššiu kastu tvorili na Spiši, ale aj inde, muzikanti, ktorí noty nepoznali, ale orientovali sa podľa sluchu. Nazývali ich „panskými Cigánmi – úri Cigányok“. Títo Cigáni smeli v mestách bývať už od 17. storočia. Tí sa však k svojej identite nehlásili, ale považovali sa za Maďarov.

Synagóga

Synagoga

1995, pričom sa na tejto výnimočnej púti zúčastnil rekordný počet pútnikov – okolo 650-tisíc.

Zaujímavosťou je, že **Rómovia** v Levoči žili už v roku 1777, hoci smeli bývať len na predmestí a bolo ich celkovo 20. V roku 1880 ich bolo už 75 a v roku 1893 už 124. Počet narástol hlavne po II. svetovej vojne. Dnes sú v počte národností a etnických skupín na druhom mieste, pričom najviac Rómov žije na Ulici nad tehelnou a v lokalite Levočské lúky, menšia časť v historickom centre mesta.

Rusínske obyvateľstvo bolo spočiatku v Levoči vo veľmi nízkom počte. Hromadnejšie sa nasťahovalo do Levoče po vytvorení vojenského priestoru Javorina začiatkom 50. rokov 20. storočia. Rusíni však žijú vo väčšom množstve najmä v obciach severne od Levoče – v Levočských vrchoch, konkrétne v Nižných Repašoch, Toryskách, Oľšavici či v Tichom Potoku. Tam rusínske tradície a folklór udržiavajú a ďalším generáciám odovzdávajú miestne folklórne skupiny, ako napríklad Jalinka či Javorina.

V roku 1840 zákon dovoľil **Židom** usadiť sa aj v mestách (s výnimkou banských). Prvý matričný zápis z Levoče je z roku 1843, o päť rokov neskôr tu už žije 48 Židov v 10 rodinách. O 50 rokov (25. 7. 1899) si vtedajších 642 obyvateľov postavilo svoju synagógu v byzantskom štýle – skoro rovnakú ako v Kežmarku. Vedľa nej stála škola, rituálny kúpeľ a sirotinec pre 20 chlapcov. Predsedom ich náboženskej obce bol Dr. Bartolomej Rozsnyai (pôvodne Rosenzweig), vrchný lekár Levoče, neskorší vrchný lekár Spišskej župy. Vďaka nemu v Levoči stojí druhá najväčšia nemocnica na východnom Slovensku, ktorej riaditeľom bol až do svojej smrti. Jeho syn Mikuláš sa po ňom stal okresným lekárom, po vojne okresným hygienikom. Po deportáciách v rokoch 1942 a 1944 ostalo v celom okrese z pôvodných okolo 1 000 Židov len okolo 100.

Ludový odev z okolia Levoče

Strój ludowy z okolic Lewoczy

miało miejsce 3 lipca 1995 r., przy czym w tej wyjątkowej pielgrzymce wzięła udział rekordowa liczba ludzi – około 650 tysięcy.

Ciekawostką jest, że **Romowie** w Lewoczy obecni są już w 1777 roku – choć mogli mieszkać wyłącznie na przedmieściach i było ich zaledwie 20. W 1880 r. – 75, a w 1893 r. ich wspólnota liczyła 124 osoby. Liczba Romów wzrosła zwłaszcza po II wojnie światowej. Dziś pod względem liczebności zajmują drugie miejsce wśród grup etnicznych, najwięcej Romów mieszka przy ulicy Nad tehelnou oraz w dzielnicy Levočské Lúky, mniejsza grupa zamieszkuje starówkę.

Rusinów w Lewoczy początkowo było niewiele. Sprowadzili się w większej liczbie do miasta po powstaniu poligonu Javorina na początku lat 50. XX wieku. Liczniejsza grupa Rusinów mieszka na północ od Lewoczy, w miejscowościach położonych w Górach Lewockich jak np. Nižné Repaše, Torysky, Oľšavica czy Tichý Potok. Rusińskie tradycje i folklor pielęgnowany jest dla kolejnych pokoleń przez lokalne grupy folklorystyczne jak na przykład Jalinka czy Javorina.

Od 1840 roku umożliwiono **Żydom** osiedlanie się także w miastach (z wyjątkiem miast górniczych). Pierwszy wpis urzędowy poświadczający ich obecność w Lewoczy pochodzi z 1843 r., pięć lat później mieszkało tu już 48 Żydów tworzących 10 rodzin. 50 lat później (25.07.1899 r.) ówczesnych 642 członków gminy żydowskiej wybudowało swoją synagogę w stylu bizantyjskim – prawie identyczną jak w Kieżmarku. Obok niej znajdowała się szkoła, miejsce rytualnej kąpieli – mykwa i sierociniec dla 20 chłopców. Przewodniczącym gminy wyznaniowej był dr Bartolomej Rozsnyai (pierwotnie Rosenzweig), lekarz przełożony w Lewoczy, późniejszy lekarz przełożony Żupy Spiskiej. To dzięki niemu w Lewoczy wybudowano drugi pod względem wielkości szpital na Słowacji Wschodniej, którego dyrektorem był aż do swojej śmierci. Jego syn Mikuláš objął po ojcu stanowisko lekarza powiatowego, po wojnie powiatowego inspektora sanitarnego. Po deportacjach w latach 1942 i 1944 w całym powiecie z początkowej liczby 1000 Żydów zostało zaledwie około 100.

Cigánska žena v dobovom odeve
Kobieta cygańska w dawnym stroju

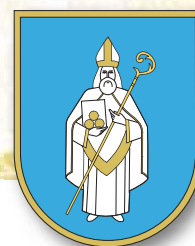
Romowie

Za praojczyznę Cyganów – Romów uważane są Indie. Do Europy przybyli w okresie XII – XIV wieku, wielu z nich mówiło, że są potomkami starych Egipcjan. Z tego powodu w wielu krajach uzyskiwali różne przywileje. Nawet u nas w XV wieku byli chronieni przywilejem cesarza Zygmunta. Z powodu koczowniczego trybu życia i niedostosowania się Cyganów do obowiązujących norm społecznych z czasem przywileje zmieniły się w zakazy. Dotyczył ich na przykład zakaz wchodzenia do miast, swoje obozowiska mogli rozbijać tylko w pewnej odległości od ośrodków miejskich i wiejskich. Na zjeździe Romów w Londynie w 1971 r. uchwalono, że słowo Romowie będzie używane na określenie wszystkich grup cygańskich. Nie jest to właściwe określenie, bowiem Romowie to tylko jedna z wielu grup narodu cygańskiego. W ramach Romów również występują różne podgrupy: Romowie olascy (wołoscy) znani są jako najbogatsza podgrupa, nie występują jednak na terenie Spiszu, tu bowiem osiedliły się najbiedniejsze warstwy, które do dziś żyją w osadach. Wyższą kastę – warstwę społeczną – wśród Romów tworzyli rzemieślnicy, byli to przede wszystkim kowale z własnymi mobilnymi warsztatami, producenci koryt i sit. Najwyższą kastę na Spiszu, ale i w innych regionach, stanowili muzykanci, nie znali oni nut, ale potrafili grać ze słuchu. Nazywano ich „pańskimi cyganami - úri cigányok“ i mieli prawo mieszkać w miastach już od XVII wieku. Oni jednak nie przyznawali się do swojego pochodzenia, uważali się za Węgrów.

Liptovský Mikuláš

r. 1286

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 05' 00" s. š.

Zemepisná dĺžka: 19° 36' 45" v. d.

Nadmorská výška: 577 m n. m.

Počet obyvateľov: 32 800

Evanjelický a. v. kostol • Kościół ewangelicko-augsburski

Liptovský Mikuláš patrí medzi významné strediská cestovného ruchu na Slovensku. Návštevníkom ponúka prírodné krásy priehrady Liptovská Mara, blízkych hôr a dolín s jaskyňami, návštevu v akvaparku Tatralandia, ale aj historické pamiatky a bohaté kultúrne tradície ukryté v múzeách a galériách. Od roku 2004 nesie oficiálny titul Mesto olympijských víťazov vďaka vodným slalomárom Michalovi Martikánovi a Elene Kaliskej, členom Kanoe Tatra Klubu.

Dnešný Liptovský Mikuláš tvorí pätnásť pôvodne samostatných obcí, ktoré boli postupne pripojené k mestu. Jeho základom sa stala osada pri Kostole svätého Mikuláša, ktorý od konca 12. storočia slúžil Slovákom zo susedných dedín. Osada sa prvýkrát spomína v roku 1286 v listine uhorského kráľa Ladislava IV., ktorý jej vlastníctvo potvrdil novopečeným šľachticom českého pôvodu. Ich liptovským potomkom, zemanom Pongráčovcom, patril Mikuláš až do polovice 19. storočia. Zaslúžili sa o jeho rozvoj získaním dôležitých privilégií. Už od polovice 14. storočia sa pri kostole konali utorkové trhy a od roku 1424 aj dva výročné jarmoky. Mestečko, remeselné a obchodné stredisko horného Liptova, sa stalo sídlom Liptovskej stolice (1677). V roku 1713 v blízkej Palúdzke väznili a v Mikuláši súdili a popravili známeho ľudového hrdinu Juraja Jánošíka, ktorého stopy v mestskom Múzeu Janka Kráľa hľadajú najmä návštevníci z Poľska. Na prelome 19. a 20. storočia mesto preslávili početné kožiarskej fabriky vyvážajúce tovar i za hranice Uhorska.

Liptowski Mikulász

Liptowski Mikulász należy do ważnych ośrodków ruchu turystycznego na Słowacji. Turystów przyciągają tu atrakcje jak na przykład sztuczne jezioro Liptowska Mara, pobliskie góry, doliny, jaskinie, relaks w parku wodnym Tatrallandia, ale także zabytki historii oraz bogate tradycje kultury ukryte w muzeach i galeriach. Od 2004 roku miejscowość nosi oficjalny tytuł Miasta Zwycięzców Olimpijskich – dzięki Michalowi Martikánowi i Elenie Kaliskiej, członkom zespołu Kanoje Tatra Klub.

Dzisiejszy Liptowski Mikulász składa się z piętnastu niegdyś odrębnych miejscowości, które z czasem zostały przyłączone do miasta. Powstał on wokół osady przy kościele Świętego Mikołaja, który od końca XII wieku służył Słowakom z sąsiednich wiosek. Osada po raz pierwszy wspomniana jest w 1286 roku w dokumencie króla węgierskiego Władysława IV, który przekazał ją nowym szlachcicom pochodzenia czeskiego. Do ich liptowskich potomków z ziemiańskiego rodu Pongráców Mikulász należał aż do połowy XIX wieku. Wnieśli oni spory wkład w rozwój miasta dzięki zdobyciu istotnych przywilejów. Już od połowy XIV w. przy kościele odbywały się wtorkowe targi, od 1424 r. także dwa doroczne jarmarki. Miasteczko – ośrodek rzemiosła i handlu Górnego Liptowa – stało się siedzibą stolicy liptowskiej (1677 r.). W 1713 roku w pobliskiej Palúdzce był więziony, a w Mikulászu osądzony i skazany ludowy bohater Juraj Janosik, którego śladów poszukują w miejskim Muzeum im. Janka Kráľa głównie turyści z Polski. Na przełomie XIX i XX wieku miasto stało się sławne dzięki licznym garbiarniom skór, które swoje wyroby eksportowały nawet za granice Węgier.

Trhová listina Leopolda I. z roku 1693
Dokument sprzedaży Leopolda I z 1693 r.

Kostol sv. Mikuláša

Kościół św. Mikołaja

Janko Kráľ (1822 - 1876)

Romantický básnik a revolucionár bol nazývaný aj „divný“ Janko. Pre buričstvo mu hrozila poprava. V rokoch 1848 – 1849 organizoval slovenské dobrovoľnícke oddiely a bol aj ich kapitánom. Po revolúcii pracoval ako štátny úradník a advokát.

Janko Kráľ (1822 – 1876)

Poeta okresu romantizmu i rewolucjonista nazywany takze „dziwnym“ Jankiem. Ze wzgledu na dzialalnosc burzycielska grozila mu kara smierci. W latach 1848 – 1849 organizowal slowackie oddzialy ochotnicze, byl takze ich kapitanem. Po rewolucji pracowal jako urzednik panstwowy i adwokat.

Prvý stoličný dom

Pierwsza siedziba stolicy

Bohaté kultúrne tradície Liptovského Mikuláša majú svoje korene v časoch reformácie. V rokoch 1631 – 1637 tu pôsobil a je pochovaný „rodom Poliak, vychovaním Čech a pôsobením Slovák“ Juraj Tranovský, autor prvého spevníka slovenských evanjelikov (1636). Jeho menom v roku 1898 pomenovali evanjelické vydavateľstvo Tranoscius, ktoré v meste sídli dodnes. V polovici 19. storočia patrili Mikuláš k centram slovenského národného a kultúrneho života. Gašpar F. Belopotocký založil prvú slovenskú verejnú knižnicu (1829) a prvé slovenské ochotnícke divadlo (1830). Zásluhou evanjelického farára Michala M. Hodžu, významnej postavy slovenského obrodzenia, vznikol v Mikuláši nadkonfesijný kultúrny spolok Tatrín (1844) a boli spísané a vyhlásené Žiadosti slovenského národa (1848), prvý politický program Slovákov, ktorým sa svetu predstavili ako samostatný národ v mnohonárodnom Uhorsku.

V Liptovskom Mikuláši sa narodilo mnoho slovenských osobností, napríklad: hudobník Ján Levoslav Bella, Dušan Pálka, spisovatelia Janko Kráľ, Martin Rázus, Mária Rázusová-Martáková, dramatik Ivan Stodola, Pavol Strauss, výtvarníci Janko Alexy, Peter M. Bohúň, Jozef B. Klemens, Zolo Palugyay, Koloman Sokol, svetoznámy vedec v odbore turbín Aurel Stodola. Aj medzi absolventmi Gymnázia Michala M. Hodžu nájdeme ako popredných umelcov, lekárov, vedcov. Odkaz dvoch výnimočných rodákov šíria Spolok Martina Rázusa a Spolok priateľov MUDr. Pavla Straussa.

Kultúrne tradície uchovávajú mestské múzeum Janka Kráľa, Liptovská galéria Petra M. Bohúňa, Liptovská knižnica G. F. Belopotockého, Liptovské kultúrne stredisko, Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva. Podieľajú sa na tradičných podujatiach – júnových Stoličných dňoch, Mikulášskom lete, decembrovom Mikulášskom jarmoku. K Mikulášu patrí

Gymnázium

Gimnazjum

Väzenie Juraja Jánošíka

• Więżenie Juraja Janosika

Juraj Jánošík (1688 - 1713)

Považuje sa za najslávnejšieho slovenského ľudového hrdinu, ktorý ako zbojník bohatým bral a chudobným dával. Roku 1713 ho popravili v Liptovskom Mikuláši. V roku 2009 o ňom natočili slovensko-česko-poľský veľkofilm Jánošík – pravdivá história.

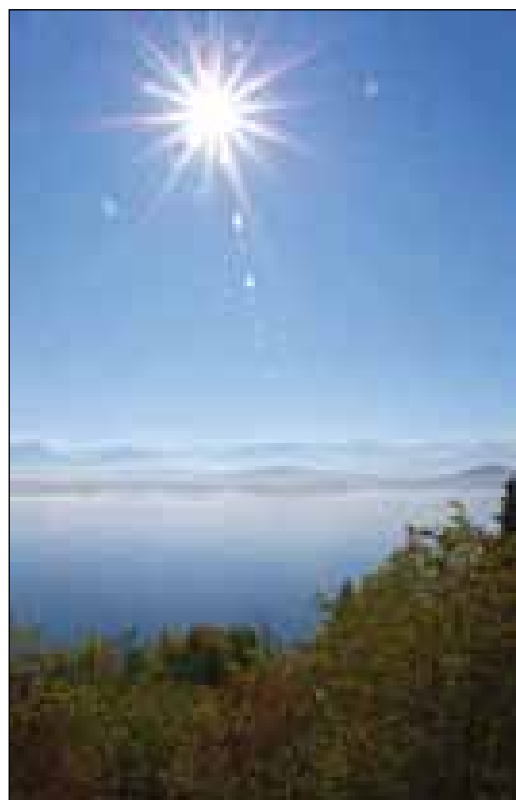
Juraj Janosik (1688 – 1713)

Uważany jest za najslawniejszego słowackiego bohatera ludowego, który jako zbójnik „bogатыm odbierał i rozdawał biednym”. Został stracony w 1713 r. w Liptowskim Mikulášu. W 2009 r. w koprodukcji słowacko-czesko-polskiej został nakręcony o nim film pt. Janosik – prawdziwa historia.

Bogate tradycje kulturowe w Liptowskim Mikulášu mają swoje korzenie w czasach reformacji. W latach 1631–1637 pracował tu i został tu pochowany „z urodzenia Polak, z wychowania Czech, a z przekonania Słowak” Jerzy Trzanowski, autor pierwszego śpiewnika ewangelików słowackich (1636 r.). Jego imię przybrało w 1898 roku ewangelickie wydawnictwo Transcius, którego siedziba znajduje się w mieście do dziś. W połowie XIX wieku Mikuláš stanowił jedno z centrów słowackiego życia narodowego i kulturalnego. Gašpar F. Belopotocký założył tu pierwszą słowacką bibliotekę publiczną (1829 r.) oraz pierwszy słowacki teatr amatorski (1829 r.). Dzięki działalności ewangelickiego proboszcza Michala M. Hodžy, znanej postaci słowackiego odrodzenia, powstało w Mikulášu ponadwyznaniowe towarzystwo kulturalne Tatrín (1844 r.), zostały także spisane i ogłoszone Żądania narodu słowackiego (1848 r.) – pierwszy program polityczny Słowaków, którzy zaprezentowali się światu jako odrębny naród w wieloetnicznych Węgrzech.

W Liptowskim Mikulášu urodziło się wiele słowackich sławnych postaci, np.: muzyk Ján Levoslav Bella, Dušan Pálka, pisarze Janko Kráľ, Martin Rázus, Mária Rázusová-Martáková, dramaturg Ivan Stodola, Pavol Strauss, artyści plastycy Janko Alexy, Peter M. Bohúň, Jozef B. Klemens, Zolo Palugyay, Koloman Sokol, światowej sławy naukowiec zajmujący się turbinami Aurel Stodola. Wśród absolwentów Gimnazjum Michala M. Hodžy znajdziemy także znanych artystów, lekarzy, naukowców. Posłanie dwóch wyjątkowych rodaków propaguje Towarzystwo Martina Rázusa oraz Towarzystwo Przyjaciół MUDr. Pavla Straussa.

Tradycje kulturowe pielęgnuje Muzeum Miejskie im. Janka Kráľa, Liptowska Galeria im. Petra M. Bohúňa, Biblioteka Liptowska im. G. F. Belopotockiego, Liptowskie Centrum Kultury, Słowackie Muzeum Ochrony Przyrody i Speleologii. Organizacje te uczestniczą w różnych tradycyjnych imprezach – czerwcowych Dniach Stolicy, Mikulášowym Lecie, grudniowym Mikulášo-

Liptovská Mara

• Liptovská Mara

Socha anjela z artikulárneho kostola
Figurka anjola z kościoła artykularnego

Artikulárny kostol

Artikulárny drevený evanjelický kostol z Paludze leží 10km od mesta. Priestorovo však nevyhovoval a v roku 1774 bol prestavaný do dnešnej podoby tesárskym majstrom Jozefom Langom, ktorý nevedel ani čítať, ani písať. Do kostola, ktorý má pôdorys kríža, sa na prízemie a chóry pomestí približne 6-tisíc osôb. Má 12 dverí a 72 okien. Bol najväčším artikulárnym chrámom na území Slovenska. Interiér kostola je barokový, hlavný oltár pochádza z prvého kostola. Zvonica bola postavená v roku 1781. Kvôli stavbe priehrady Liptovská Mara bola stavba kostola v rokoch 1974 – 1982 rozobratá, reštaurovaná a presťahovaná do obce Svätý Kríž.

Kościół artykularny

Drewniany ewangelicki kościół artykularny z Paludzy znajduje się 10km od miasta. Był jednak zbyt mały. W 1774 r. został rozbudowany do dzisiejszej postaci przez mistrza cieślę Jozefa Langa, który nie potrafił ani czytać, ani pisać. W kościele zbudowanym na planie krzyża mieści się na parterze i chórach około 6 tysięcy wiernych. Ma 12 par drzwi i 72 okna. Był to największy kościół artykularny na terenie Słowacji. Wnętrze świątyni utrzymane jest w stylu barokowym – ołtarz główny pochodzi z pierwszego kościoła. Dzwonnica została wybudowana w 1781 r. Ze względu na budowę zapory wodnej Liptowska Mara budynek kościoła rozebrano w latach 1974 – 1982, odrestaurowano i przeniesiono do miejscowości Święty Krzyż (Svätý Kríž).

Drevený artikulárny kostol

Drewniany kościół artykularny

aj divadelná prehliadka Belopotockého Mikuláš, celoslovenská prehliadka pantomímy a pohybového divadla PAN a prehliadka recitačného a literárneho umenia detí Rázusovie Vrbičica. Úspešné ročníky zaznamenal aj Cyklomaratón po stopách Martina Rázusa.

Pristáhovalci z Poľska žili medzi Mikulášanmi už v prvej polovici 17. storočia. Zaoberali sa kováctvom. Domáci im dali priliehavé priezviská typu Poliak, alebo ich volali pôvodnými menami. Aj neskôr sa do Mikuláša i jeho okolia prisťahovali poľskí remeselníci. Väčšinou sa prispôbili slovenskému prostrediu.

Židia sa v Mikuláši usadili okolo roku 1720 so súhlasom zemepána Samuela Pongráca. Prvé rodiny prišli z moravského Holešova, neskôr prichádzali aj Židia z Poľska. V roku 1730 založili židovskú náboženskú obec a postavili drevenú synagógu. V roku 1787 už tvorili približne tretinu obyvateľov mesta. Rozprúdili obchod s drevom, kožou, textilom, vínom, liehovinami, tabakom. Uplatnili sa ako lekári, advokáti, podieľali sa na správe mesta. Prvým židovským starostom na území Uhorska sa v Liptovskom Mikuláši stal Izák Diener (1865). Židia založili ješivu – školu pre budúci rabínov, súkromné gymnázium a Móric Mauksch ústav pre hluchonemé deti (1835). Štátnu židovskú školu navštevovali aj kresťanské deti. Medzi mikulášskymi rodákmi nájdeme viaceré osobnosti, napríklad Samuela Fischera (zakladateľa známeho berlínskeho vydavateľstva), Simona Goldsteina (prvého židovského advokáta v Uhorsku) či Wilhelma Bachera (riaditeľa rabínskeho učilišťa v Budapešti). Zánik prosperujúcej židovskej komunity prinieslo obdobie holokaustu. Vtedy bolo do táborov smrti odvezených 885 mikulášskych Židov. Dnes ich pripomína už len monumentálna synagóga z roku 1846, jedna z najväčších na Slovensku, a expozícia v Múzeu Janka Kráľa.

Festival pantomimy PAN

Festival pantomimy PAN

wym Jarmarku. W mieście odbywa się także przegląd teatralny Mikołusz Belopotockiego, ogólnosłowacki przegląd pantomimy i teatru ruchu PAN oraz przegląd sztuki recytatorskiej i literackiej dla dzieci Rázusovie Vrbica. Popularnością cieszy się także Maraton Rowerowy po Śladach Martina Rázusa.

Przybysze z Polski osiedlali się w Mikołuszu już w pierwszej połowie XVII wieku. Zajmowali się kowalstwem. Ludność miejscowa nadawała im nazwiska typu Polak zgodnie z ich narodowością albo nazywano ich pierwotnymi nazwiskami. W późniejszym okresie do Mikołusza i okolicy także przybywali rzemieślnicy z Polski. W większości zasymilowali się ze słowackim otoczeniem.

Żydzi w Mikołuszu osiedlili się około 1720 roku za zgodą ziemianina Samuela Pongráca. Pierwsze rodziny przybyły z morawskiego Holešova, później napływali także Żydzi z Polski. W 1730 roku powstała tu wyznaniowa gmina żydowska, wybudowano drewnianą synagogę. W 1787 roku stanowili już około jedną trzecią mieszkańców miasta. Dzięki nim rozkwitł handel drewnem, skórą, wyrobami tekstylnymi, winem, wyrobami spirytusowymi, tytoniem. Pracowali także jako lekarze, adwokaci, mieli swój udział w administracji miejskiej. Pierwszym żydowskim starostą na terenie Węgier został Izák Diener (1865 r.) właśnie w Liptowskim Mikołuszu. Żydzi założyli jesziwę – szkołę dla przyszłych rabinów, prywatne gimnazjum, a Móric Mauksch założył instytut dla głuchoniemych dzieci (1835 r.). Do państwowej szkoły żydowskiej chodziły także dzieci chrześcijan. Wśród dawnych mieszkańców Mikołusza znajduje się wiele sławnych osób, np. Samuel Fischer (założyciel znanego berlińskiego wydawnictwa), Simon Goldstein (pierwszy żydowski adwokat na Węgrzech) czy Wilhelm Bacher (dyrektor jesziwy w Budapeszcie). Okres Holokaustu oznaczał koniec rozkwitu wspólnoty żydowskiej. W tym czasie do obozów śmierci wywieziono 885 Żydów z Mikołusza. Dziś przypomina o nich tylko monumentalna, jedną z największą

Bryndzové halušky

Na přípravu potrebujeme:

4 väčšie zemiaky, 1 vajčko, hladkú múku, soľ, 250g bryndze, pažitku, slaninu, sladké mlieko.

Postup:

Zemiaky očistíme a nastrúhame najemno. Do nastrúhaných zemiakov pridáme celé vajčko a soľ. Postupne pridávame múku, kým nie je masa polotuhá. Dobre vymiešame.

Dáme zovrieť vodu do veľkého hrnca, pridáme soľ a medzitým si upražíme nakrájanú slaninku. Do vriacej vody pretláčame vymiešané cesto cez sitko na halušky. Halušky v hrnci premiešame a necháme variť približne dve minúty. Len čo halušky vyplávajú na povrch, scedíme ich a prepláchneme horúcou vodou, aby sa nelepili. Scedené halušky preložíme do hrnca, pridáme bryndzu a trochu mlieka. Po premiešaní ihneď podávame ozdobené slaninkou a nasekanou pažitkou. Ako prílohu podávame mlieko.

Bryndzové halušky

Skladniki:

4 większe ziemniaki, 1 jajko, mąka tortowa, sól, 250g bryndzy, szczypiorek, słonina, świeże mleko.

Przygotowanie:

Ziemniaki obrać i zetrzeć na drobnej tarce. Do startych ziemniaków dodać całe jajko i sól. Następnie stopniowo dodawać mąkę, aż masa stanie się plastyczna. Dobrze wymieszać.

Wodę w dużym garnku doprowadzić do wrzenia, dodać sól, a w tym czasie usmażyć pokrojoną słoninę. Ciasto przecisnąć do wrzątku przez sito do haluszek. Kluski w garnku przemieszać i gotować przez około dwie minuty. Jak tylko haluszki wypłyną na powierzchnię, przecedzić i przelać wodą, żeby się nie kleiły. Odcedzone haluszki przełożyć do garnka, dodać bryndzę i trochę mleka. Po wymieszaniu od razu podawać okraszone słoninką i posiekany szczypior. Do picia podajemy mleko.

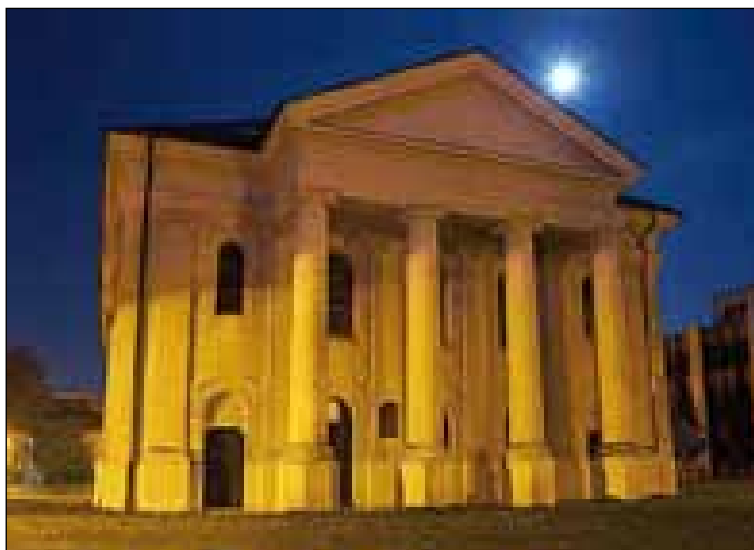

Mosty – Gesharim

V septembri oživa mikulášska synagóga tradičným, medzi obyvateľmi mesta zvlášť populárnym koncertom Mosty – Gesharim. Do Mikuláša ho v roku 1991 priniesol Ladislav Snopko s ideou budovať kontakty – mosty medzi rôznymi náboženstvami a kultúrami prostredníctvom spoločných aktivít mladých kresťanov a židov. Tie vyvrcholili záverečným koncertom významných umelcov, interpretov rôznych hudobných žánrov. V synagóge tak vystúpilo viac ako päťdesiat slovenských a českých hudobníkov, spevákov a hercov. I keď spoločné aktivity ustali, každoročné koncerty stále naplňajú pôvodnú myšlienku projektu.

Mosty – Gesharim

We wrześniu synagoga w Mikulaszu ożywa tradycyjnym już i bardzo popularnym wśród mieszkańców miasta koncertem Mosty – Gesharim. Zainicjował go w Mikulaszu w 1991 r. Ladislav Snopko, którego celem było budowanie kontaktów – mostów między różnymi religiami i kulturami poprzez wspólne działania młodych chrześcijan i żydów. Ich kulminacją był końcowy koncert znanych artystów i wykonawców różnych gatunków muzycznych. W synagodze wystąpiło ponad pięćdziesiąciu słowackich i czeskich muzyków, śpiewaków i aktorów. Zaprzestano już realizacji wspólnych działań, ale coroczne koncerty wciąż nawiązują do pierwotnej idei projektu.

Židovská synagóga

Synagoga żydowska

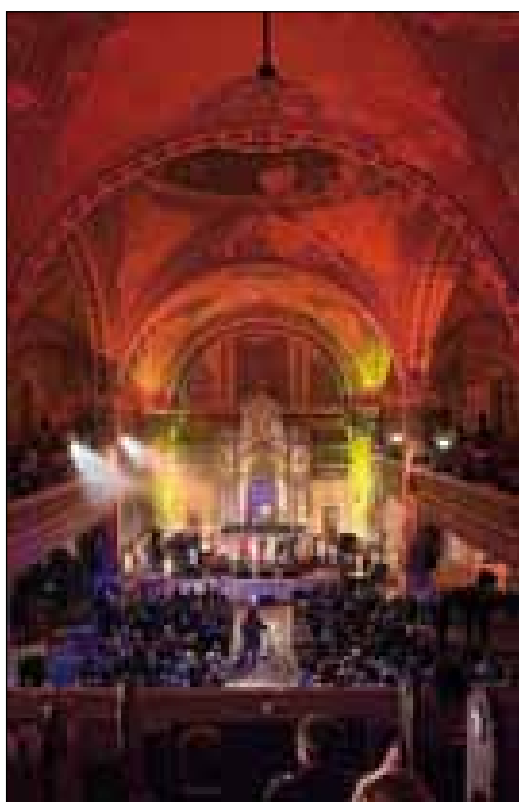
Od roku 1991 sa v synagóge koná koncert Mosty – Gesharim. Slovenskí i zahraniční hudobníci, speváci a herci ho naplňajú posolstvom dávnej mikulášskej náboženskej i národnostnej tolerancie. Podujatie býva súčasťou vianočného programu Slovenskej televízie.

Prvý súpis Rómov v Liptove (1651) ich prítomnosť v Liptovskom Mikuláši nespomína. V 19. storočí rezonovalo v meste meno slávneho cigánskeho huslistu a primáša Jozefa Piťa, rodáka z Tekova. Od roku 1830 pôsobil v Mikuláši ako primáš vojenskej hudby. Ako vyslúžený vojak sa v roku 1863 stal vážnym občanom Mikulášskeho Huštáku (dnes súčasť mesta). Piťove husle zneli na krstinách, svadbách, stretnutiach národovcov i výstupoch na Kriváň. Oblúbeného hudobníka portrétoval známy slovenský maliar Peter Michal Bohúň, vtedajší mikulášsky učiteľ. V Piťových šlapajach kráčal jeho syn Gustáv Piťo.

V roku 1919 žilo v meste podľa odhadov 192 Rómov. Žili na ľavom brehu Váhu, v osade Hlboké, ktorá existuje dodnes. Rómovia tvoria 5 percent mikulášskych obyvateľov. Predstavitelia mesta venujú pozornosť ich problémom dlhodobo. Svedčí o tom stále sa rozširujúca výstavba v Hlbokom i komunitné centrum Nový svet. Napriek úsiliu a čiastkovým výsledkom (bývalá prehliadka ľudových hudieb Piťove nôty) sa ich tradície v mestskom prostredí rozvíjať nedarí.

S etnickými Maďarmi sa v Mikuláši stretávame len zriedka. V druhej polovici 19. storočia sa k nim z politických dôvodov hlásili príslušníci niektorých zemianskych rodín. Schádzali sa v pobočke Hornouhorskeho maďarského vzdelávacieho spolku. Turisti a lyžiarci boli organizovaní v Uhorskom karpatskom spolku.

Nemci a Rusíni v Mikuláši nežili.

Mosty – Gesharim

Mosty – Gesharim

Rómovia v roku 1919

Romowie w 1919 roku

szych na Słowacji, synagoga z 1846 roku oraz ekspozycja Muzeum im. Janka Kráľa.

Od 1991 r. w synagodze odbywają się koncerty Mosty-Gesharim. Słowaccy i zagraniczni muzycy, śpiewacy i aktorzy wypełniają wtedy miasto duchem dawnej tolerancji religijnej i etnicznej. Impreza jest transmitowana przez Słowacką Telewizję w okresie Bożego Narodzenia.

Pierwszy spis Romów w Liptowie (1651 r.) nie wykazuje ich obecności w Liptowskim Mikułaszu. W XIX wieku w mieście zasłynął cygański skrzypek prowadzący kapelę ludową Jozef Piťa, który pochodził z Tekova. Od 1830 r. prowadził w Mikułaszu orkiestrę wojskową. Po powrocie z wojska w 1863 roku stał się szanowanym obywatelem miejscowości Mikulášsky Hušták (dziś jest to dzielnica miasta). Jego skrzypce rozbrzmiewały podczas chrztów, ślubów, spotkań narodowców oraz wejść na Krywań. Ulubionego muzyka sportretował znany słowacki malarz Peter Michal Bohúň, ówczesny nauczyciel w tutejszej szkole. W ślady ojca poszedł także Gustáv Piťa. W 1919 roku liczbę Romów w mieście szacowano na 192. Mieszkali na lewym brzegu Wagu w osadzie Hlboké, która istnieje do dziś. Romowie stanowią 5 procent mieszkańców Mikułasza. Władze miasta od wielu lat próbują rozwiązać ich problemy. Świadczy o tym rozrastająca się zabudowa w Hlbokiem oraz świetlica środowiskowa Nowy Świat. Mimo starań i częściowych wyników (dawny przegląd muzyki ludowej Piťowe Nuty) nie udaje się rozwijać ich tradycji w środowisku miejskim.

Z etnicznymi Węgrami w Mikułaszu spotykamy się rzadko. W drugiej połowie XIX wieku z powodów politycznych jako Węgrzy deklarowali się członkowie niektórych rodzin szlacheckich. Spotykali się w oddziale Towarzystwa Edukacyjnego Górnych Węgier. Turyści i narciarze zorganizowani byli w Węgierskim Towarzystwie Karpackim.

Niemcy i Rusini nie osiedlali się w Mikułaszu.

Jozef Piťo (1795? - 1886)

Slávny mikulášsky primáš sa na husliach naučil hrať od svojho strýka. Už ako osemnásťročný viedol vlastnú kapelu. Vo svojej ponuke mal spočiatku bežné cigánske piesne, no neskôr repertoár obohatil o vojenské, maďarské i slovenského ľudové piesne. Medzi nimi aj liptovské trávnicie. Ako nadaný hudobník sa ich naučil podľa sluchu, pretože notové písmo nepoznal. Účinkovanie tohto populárneho interpreta v Liptove i na matičných zhromaždeniach v Martine zaujalo niekoľko generácií slovenských literátov. S úctou a obdivom o ňom písali básnik Andrej Sládkovič, spisovateľia Svetozár Hurban Vajanský, Martin Kukučín, Emo Bohúň, Hana Zelinová, aj mikulášski rodáci Ivan Stodola a Janko Alexy. Repertoár hudobníka zaznamenal jeho syn Alexander v zbierke Trávnicie.

Jozef Piťo (1795? – 1886)

Ten sławny skrzypek z Liptowskiego Mikułasza nauczył się gry od swojego stryja. Własną kapelę prowadził już w wieku ośmiu lat. Początkowo grał zwykle piosenki cygańskie, ale z czasem swój repertuar wzbogacił o utwory wojskowe oraz ludowe piosenki węgierskie i słowackie. Wśród nich były także tradycyjne liptowskie trávnicie. Jako utalentowany muzyk nauczył się ich ze słuchu, ponieważ nie znał zapisu nutowego. Występy tego popularnego wykonawcy w Liptowie oraz podczas spotkań Macierzy Słowackiej w Martinie inspirowały kilka generacji słowackich literatów. Z szacunkiem i podziwem pisali o nim poeta Andrej Sládkovič, pisarze Svetozár Hurban Vajanský, Martin Kukučín, Emo Bohúň, Hana Zelinová oraz rodacy z Mikułasza Ivan Stodola czy Janko Alexy. Repertuar muzyka zapisał jego syn Aleksander w tomie Trávnicie.

Podolíneec

r. 1235

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 15' 26" s. š.

Zemepisná dĺžka: 20° 31' 51" v. d.

Nadmorská výška: 572 m n. m.

Počet obyvateľov: 3 243

Mestské opevnenie

Mury miejskie

Podolíneec bol založený pravdepodobne v 12. storočí. Miestny Kostol Panny Márie sa spomína už v roku 1235. V listine z roku 1256 sa zachoval jeho pôvodný slovanský názov Podolyn. Do dejín Podolíneca sa v 13. storočí významne zapísala kňažná Kunigunda. Právne sa už počas stredoveku svojím vývojom dostával na úroveň Levoče a Kežmarku. Okrem iných práv mal napríklad právo skladu, právo meča a právo opevniť sa.

Na začiatku 15. storočia povolil Žigmund Luxemburský v meste vystavať hrad. V súčasnosti v objekte hradu, prestavaného v roku 1903, sídli mestský úrad. Od roku 1412 sa mesto s pevnosťou stalo súčasťou zálohovanej časti Spiša. Záloh trval neuveriteľných 360 rokov. Koncom 16. storočia sa zálohované územie Spiša stalo majetkom Sebastiána Lubomirského (1593). Nový vlastník nechal opraviť hrad v Podolíneci, o čom svedčí pamätná tabuľa, ktorá sa na priechle mestského úradu zachovala dodnes. Zaujímavé poslanie plnila pevnosť v polovici 17. storočia. V roku 1642 vydal Sebastiánov syn Stanislav Lubomirski zakladaciu listinu piaristického kolégia v Podolíneci. Do postavenia kláštora prideliť rehoľníkom dve miestnosti Podolíneckeho hradu.

Budova nového kolégia bola odovzdaná do užívania v roku 1648 a kláštorný Kostol sv. Stanislava vysvätili v roku 1651. Ranobarokový kláštorný komplex sa staval podľa plánov viedenského staviteľa Pochsbergera. Podolínecke kolégium pre-

Podoliniec

Podoliniec został założony prawdopodobnie w XII wieku. Miejskowy kościół Panny Maryi wspomniany jest już w 1235 r. W dokumencie z 1256 r. zachowała się pierwotna słowiańska nazwa miasteczka Podolyn. Ważną trzynastowieczną postacią w historii Podolińca jest księżniczka Kinga. Pod względem praw Podoliniec osiągnął w średniowieczu poziom rozwoju Lewoczy i Kieżmarku. Spośród wielu przywilejów dysponował na przykład prawem składu, prawem miecza oraz prawem wzniesienia murów obronnych.

Na początku XV wieku Zygmunt Luksemburski zezwolił na wybudowanie w mieście zamku. Obecnie po przebudowie z 1903 roku ma w nim swoją siedzibę urząd miasta. Od 1412 r. miasto wraz z twierdzą stało się częścią zastawu spiskiego. Zastaw trwał aż 360 lat. Pod koniec XVI w. tereny zastawu spiskiego stały się majątkiem Sebastiana Lubomirskiego (1593 r.). Nowy właściciel zlecił remont zamku w Podolińcu, co potwierdza tablica pamiątkowa, która na fasadzie urzędu miejskiego zachowała się do dziś. Ciekawą funkcję twierdza pełniła w połowie XVII wieku. W 1642 r. syn Sebastiana – Stanisław Lubomirski ufundował w Podolińcu kolegium pijarów. Do czasu wybudowania klasztoru przydzielił mnichom dwa pomieszczenia w zamku.

Budynek nowego kolegium oddano do użytku w 1648 r., klasztorny kościół św. Stanisława został wyświęcony w 1651 r. Wczesnobarokowy kompleks klasztorny budowany był według planów wiedeńskiego budowniczego Pochsbergera. Podolińskie kole-

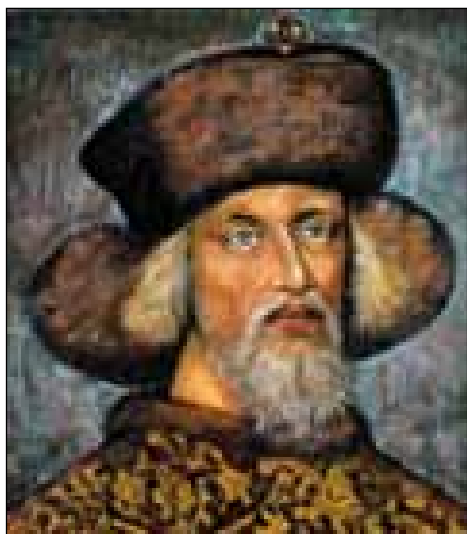

Listina Václava II. z roku 1292, ktorou udelil Podolíncu mestské výsady
Dokument Wacława II z 1292 roku, w którym udziela przywileje miejskie

Náměstie v Podolínci

Rynek w Podolíncu

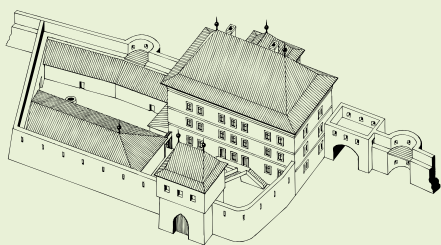
Žigmund Luxemburský

(1368 – 1437)

Uhorský kráľ v rokoch 1387 – 1437. V roku 1408 podaroval mesto Podolínec svojmu tajnému kancelárovi Imrichovi z Perína. Ten už v nasledujúcom roku získal od spomínaného kráľa povolenie postaviť vo vnútri mestských hradieb hrad. Imrich z Perína začal s výstavbou pevnosti v priestore hornej brány situovanej smerom na Kežmarok. Keď v roku 1412 vystavil Žigmund zálohovú listinu, spomínalo sa v nej nielen mesto, ale aj podolínska pevnosť. V nasledujúcich storočiach prešiel hrad viacerými prestavbami. Hradný palác tvorí fundament objektu, v ktorom v súčasnosti sídli mestský úrad.

Zygmunt Luksemburski (1368 – 1437)

Król węgierski w latach 1387–1437. W 1408 r. miasto Podoliniec podarował swojemu tajnemu kanclerzowi Imrichowi z Perína. Ten zaś już w kolejnym roku uzyskał od króla pozwolenie na wybudowanie zamku wewnątrz murów miejskich. Imrich z Perína rozpoczął budowę twierdzy w okolicy górnej bramy znajdującej się w kierunku Kieżmarku. Kiedy w 1412 r. Zygmunt wystawił dokument zastawu, wspomniano w nim nie tylko miasto, ale także twierdzę podolińską. W kolejnych wiekach zamek był wielokrotnie przebudowywany. Zamkowy pałac stanowi główną część obiektu, w którym obecnie swoją siedzibę ma urząd miasta.

Mestský úrad – pôvodne hrad

• Urząd miasta – niegdyś zamek

slávil mesto ďaleko za hranicami Spiša a už v 17. storočí si vyslúžilo pomenovanie spišský Oxford. V bývalom piaristickom kláštore pôsobia v súčasnosti redemptoristi.

Po ukončení zálohu sa mesto stalo súčasťou Provincie XVI spišských miest. V 19. storočí však jeho význam značne upadol.

S kláštrom v Podolínci sú späté smutné udalosti v polovici 20. storočia. Po zlikvidovaní všetkých mužských kláštorov v roku 1950 z nariadenia „ľudovodemokratickej vlády ČSR“ bol v ňom zriadený koncentračný tábor pre rehoľníkov. O rok neskôr tu internovali aj gréckokatolíckych kňazov, ktorí odmietli prestúpiť na pravoslávie. Až po páde komunizmu, po novembri 1989, začal kláštor slúžiť svojmu pôvodnému účelu. V meste Podolínec sa dodnes zachovalo množstvo vzácných historických pamiatok a z tohto dôvodu bola jeho historická časť vyhlásená za mestskú pamiatkovú rezerváciu.

V meste sa každoročne konajú Poľovnícke dni mesta, organizuje sa súťaž o najkrajší balkón a najkrajšiu predzáhradku. Výtvarné umenie reprezentujú práce maliara Kamila Kozuba.

Slováci obývali Podolínec už v stredoveku. Názov mestečka, ktorý mal predstavovať akési podolie, má nesporne slovenský pôvod. Na piaristické gymnázium, ktoré bolo pri kláštore, chodili aj mnohí Slováci.

K najvýznamnejším patrili v 18. storočí pantaleón Jozef Roškovský, ktorý pochádzal zo Starej Ľubovne. Neskôr vstúpil medzi františkánov a stal sa rímskokatolíckym kňazom, vynikajúcim hudobníkom a aj hudobným skladateľom. Jeho hlavnými skladbami boli chorálne liturgické spevy: omše, ofertória, vešpery, antifóny, litánie atď. Slováci dnes tvoria absolútnu väčšinu obyvateľstva.

Historické centrum

Historyczne centrum

gium rozstawiło miasto daleko poza granicami Spiszu, już w XVII w. było nawet nazywane spiskim Oksfordem. W dawnym klasztorze pijarów swoją siedzibę mają obecnie redemptoryści. Po zakończeniu zastawu miasto stało się częścią Prowincji szesnastu miast spiskich. W XIX w. jego znaczenie jednak bardzo zmalało. Z klasztorem w Podolińcu związane są smutne wydarzenia połowy XX wieku. Po zlikwidowaniu w 1950 r. wszystkich klasztorów męskich na podstawie rozporządzenia „ludowodemokratycznego rządu Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej” został tu założony obóz koncentracyjny dla zakonników. Rok później internowano tu także księży grekokatolickich, którzy odmówili przejścia na prawosławie. Dopiero po upadku komunizmu, po listopadzie 1989 r. klasztor ponownie zaczął służyć swoim pierwotnym celom. W mieście Podolínec do dziś zachowało się wiele cennych zabytków, z tego powodu jego starówka została uznana za rezerwat architektury miejskiej.

W mieście co roku odbywają się Dni Myśliwych, organizowany jest konkurs na najpiękniejszy balkon i najpiękniejszy przydomowy ogródek. Sztuki plastyczne reprezentują prace malarza Kamila Kozuba.

Słowacy zamieszkiwali w Podolińcu już w średniowieczu. Nazwa miasteczka wiążąca się z doliną ma bezsprzecznie słowiańskie pochodzenie. Do działającego przy klasztorze gimnazjum pijarów chodziło także wielu Słowaków. Do najważniejszych w XVIII wieku należał Pantaleón Jozef Roškovský, który pochodził ze Starej Lubowli. Później wstąpił do zakonu franciszkanów i został księdzem rzymskokatolickim, wspaniałym muzykiem i kompozytorem. Jego najważniejsze utwory to chóralne śpiewy liturgiczne: msze, ofiarowania, nieszpory, antyfony, litanie itd. Słowacy stanowią dziś absolutną większość mieszkańców.

Polacy również należeli do najstarszych mieszkańców Podolínca także dzięki znaczącemu szlakowi handlowemu łączącemu

Stanislav Lubomirski

(1583 – 1649)

Spišský starosta v rokoch 1605 – 1649. Zaslúžil sa o založenie piaristického kolégia v Podolínci (1642). Vďaka tejto škole získalo mesto časom pomenovanie spišský Oxford či Atény na Poprade.

Stanislav Lubomirski (1583 – 1649)

Starosta spiski w latach 1605–1649. Jego zasługą jest powstanie kolegium pijarów w Podolińcu (1642 r.). Dzięki tej właśnie szkole miasto uzyskało miano spiskiego Oksfordu czy Aten nad Popradem.

Piaristický kláštor

Klasztor pijarów

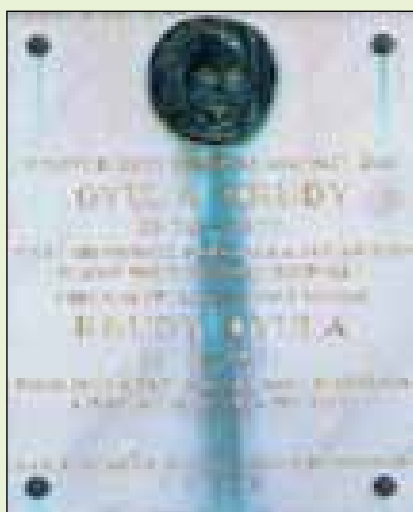
Gyula Krúdy (1878 - 1933)

Pochádzal z Nyiregyházy – dnes je tam po ňom pomenované gymnázium. Študoval na viacerých miestach, v rokoch 1888 – 1891 v Podolínci. Bol veľkým maďarským spisovateľom – prozaikom, ale i bohémom, ktorý miloval ženy, alkohol a hazardné hry. Nazývali ho „maďarský Proust“. Napísal približne 15 románov. K najznámejším dielam patrí *Mladosť* a cesty *Sindibáda* a *Podolínske strašidlo*.

Gyula Krúdy (1878 – 1933)

Pochodził z Nyiregyházy – dziś znajduje się tam gimnazjum jego imienia. Studiował w wielu miejscach, w latach 1888 – 1891 w Podolíncu. Był wielkim węgierskim pisarzem prozaikiem, ale także typowym przedstawicielem bohemy, który kochał kobiety, alkohol i hazard. Nazywano go „węgierskim Proustem“. Napisał około 15 powieści. Do najbardziej znanych należą „*Młodość*“, „*Podróże Sindbada*“ oraz „*Duch z Podolíńca*“.

Kaplnka sv. Anny

Kaplica św. Anny

Poliaci patrili taktiež k najstarším obyvateľom Podolíńca aj vďaka veľkej obchodnej ceste spájajúcej Orient so severom Európy. Príchod obyvateľstva vzrástol po zálohovaní mestečka Poľsku. Poliáci boli aktívni aj pri výstavbe mesta a zariadení kostolov. Na žiadosť poľského miestodržiteľa zálohovaných miest Lubomirského boli v roku 1642 zavolaní piaristi, aby tu založili svoj kláštor. V ich kostole je na hlavnom oltári zobrazený poľský svätec Stanislav. Predpokladá sa, že aj autor obrazu mohol byť poľského pôvodu. Poľský vplyv poklesol po návrate zálohovaných miest do Uhorska v roku 1772.

Nemci patrili tiež k najstarším obyvateľom Podolíńca. Oproti väčšine nemeckých miest Spiša sa riadili magdeburským právom, ktoré bolo typické pre Nemcov na severnom Spiši. V polovici 17. storočia tvoril ich počet niečo viac ako polovicu obyvateľstva Podolíńca. Takýto stav možno predpokladať do začiatku 18. storočia. Počas Jozefínskej kolonizácie na konci 18. storočia sa do Podolíńca prisťahovali ďalšie nemecké rodiny a pred začiatkom minulého storočia žilo v meste s približne 1 500 obyvateľmi viac ako 900 Nemcov. Aj značná časť židovského obyvateľstva Podolíńca (zhruba 5 – 10 %) sa orientovala na nemeckú kultúru v meste.

Maďari síce k pôvodným obyvateľom Podolíńca nepatrili, ale mnohí navštevovali piaristické gymnázium. Študoval tu na konci 19. storočia aj významný maďarský spisovateľ Július (Gyula) Krúdy. Podolíńec zvečnil vo svojom skôr fantastickom románe *Podolínske strašidlo*. V tomto románe sa prelínajú udalosti z 19. storočia so spomienkami na 18. storočie a na jeho napísanie zrejme autor nemal žiadny reálny historický podklad. Zaujímavé je, že hold svojmu spisovateľovi vzdal ako jediný práve Podolíńec a na kláštornej budove mu bola odhalená pamätná tabuľa.

Rómska kapela Lucka

Romska kapela Lucka

Orient z północą Europy. Napływ polskich mieszkańców nastąpił po oddaniu miasteczka w zastaw Polsce. Polacy byli aktywni także przy budowie miasta i wyposażaniu kościołów. Na wniosek polskich właścicieli zastawionych miast – rodu Lubomirskich do miasta w 1642 r. zostali sprowadzeni pijarzy, którzy założyli tu swój klasztor. W ich kościele na głównym ołtarzu przedstawiono polskiego świętego Stanisława. Zakłada się, że także autor obrazu mógł być polskiego pochodzenia. Polskie wpływy zmniejszyły się po przywróceniu zastawionych miast do Węgier w 1772 r.

Niemcy również należeli do najstarszych mieszkańców Podolińca. W przeciwieństwie do większości miast Spiszu kierowali się prawem magdeburskim typowym dla Niemców z terenów Spiszu północnego. W połowie XVII wieku ich liczba stanowiła ponad połowę mieszkańców Podolińca. Taki stan utrzymał się prawdopodobnie do początku XVIII wieku. W okresie kolonizacji józefińskiej pod koniec wieku XVIII do Podolińca sprowadziły się kolejne niemieckie rodziny, do początku zeszłego wieku w mieście żyło około 900 Niemców na ogólną liczbę około 1500 mieszkańców. Również znaczna część żydowskich mieszkańców Podolińca (około 5 – 10 %) zaliczała się do kultury niemieckiej.

Węgrzy co prawda nie należeli do pierwotnych mieszkańców Podolińca, ale wielu z nich uczęszczało do gimnazjum pijarów. Studiował tu pod koniec XIX wieku także znany węgierski pisarz Gyula Krúdy. Podoliniec uwiecznił w swojej powieści z elementami fantastyki Duch z Podolińca. W powieści tej przenikają się wydarzenia z XIX wieku ze wspomnieniami z XVIII w., podczas jej tworzenia pisarz najprawdopodobniej nie korzystał z żadnych źródeł historycznych. Ciekawe jest, że to właśnie Podoliniec jako jedyny oddał hołd swojemu pisarzowi i na budynku klasztoru została odsłonięta upamiętniająca go tablica.

Romowie w Podolińcu stanowią nową grupę etniczną, ale po Słowakach stanowią najliczniejszą część mieszkańców. Zna-

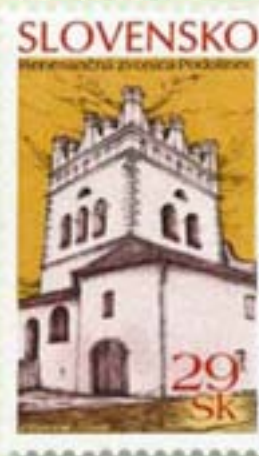
Krásy našej vlasti

Čo iné, ako poštová známka (malé umelecké dielo, vydané v miliónových nákladoch) môže niesť správu do celého sveta o kráse, zručnosti a ume človeka. A tak sa v roku 2006 rozleteli prostredníctvom pošty do sveta slovenské známky z emisie Krásky našej vlasti s námetom renesančných zvoníc z Podolíńca a Kežmarku, aby predstavili krásu a bohatú históriu týchto miest ľuďom na všetkých svetadieloch.

Piękno naszej ojczyzny

Cóż innego niż znaczki pocztowy (małe dzieło sztuki wydane w milionowych nakładach) może szerzyć w całym świecie wiadomości o pięknie, zdolności i rozumie ludzkim. W ten sposób w 2006 roku dzięki poczcie w cały świat powędrowały słowackie znaczki serii Piękno naszej ojczyzny, na których znalazły się renesansowe dzwonnice z Podolińca i Kežmarku i rozstawiły wśród ludzi na wszystkich kontynentach piękną i bogatą historię tych miast.

Gója

Na prípravu potrebujeme:

bravčové črevá, zemiaky, hladkú múku, cesnak, soľ, čierne korenie.

Postup:

Zemiaky očistíme a nastrúhame. Do nastrúhaných zemiakov pridáme múku, kým nie je masa polotuhá. Túto zmes osolíme, pridáme čierne korenie, pretlačený cesnak a po dôkladnom premiešaní naplníme dobre vyumývané bravčové črevá. Črevá nenaplníme celé, len asi tak do polovice, pretože zmes pri varení zväčší svoj objem. Takto pripravené a naplnené črevá dáme variť do osolenej vody asi na polhodinu. Po uvarení necháme odkvapkať a črevá preložíme na pekáč. Zapekáme v rúre dočervena. Teplú góju upečenú do chrumkava podávame s chlebom. Je to pomerne masťné jedlo a kto nie je zvyknutý, mal by si dať trochu pozor na svoj žalúdok.

Goja

Składniki:

Kiszki wieprzowe, ziemniaki, mąka tortowa, czosnek, sól, pieprz czarny.

Przygotowanie:

Ziemniaki obrać i zetrzeć. Do startych ziemniaków dodać mąkę w takiej ilości, aby uzyskać plastyczną masę. Mieszanke posolić, dodać pieprz, prasowany czosnek i po dokładnym wymieszaniu napętnić dobrze umyte kiszki wieprzowe. Nie należy ich wypełniać całkowicie, ale zaledwie mniej-więcej do połowy, ponieważ mieszanka podczas gotowania zwiększy swoją objętość. Tak przygotowane i napętnione kiszki gotować w osolonej wodzie około pół godziny. Po ugotowaniu wyciągnąć i osączyć, następnie przełożyć do brytfanny. Zapiec w piekarniku na kolor czerwony. Ciepłą i chrupiącą goję podawać z chlebem. Jest to dość tłuste danie – kto nie jest przyzwyczajony, powinien uważać na żołądek.

Synagoga

Synagoga

Rómovia sú v Podolínci novým etnikom, i keď sú v súčasnosti po slovenskom obyvateľstve najpočetnejší. Známa je hudobná skupina Lucka z Podolíncu, pomenovaná podľa hlavnej speváčky Lucky Horváthovej. Jej rodinní príslušníci tvoria prakticky celú kapelu. Okrem Slovenska vystupovali v Poľsku, Česku, Holandsku, Nemecku, Švajčiarsku, Rakúsku, Anglicku a iných krajinách.

Hudbu a tanec majú Rómovia zakódované v sebe. Kedysi na Štedrý večer, Nový rok a na Troch kráľov chodili po domácnostiach, koledovali a hrali na husliach a akordeónoch a vždy i spievali. Ľudia ich hudbu a spevy poznali v celom okolí. Postupom času sa táto tradícia obmedzila na vinšovanie bez hudby a spevu, čím neskôr stratila na popularite u obyvateľov Podolíncu.

V meste Podolínec sa prví **Židia** usadili, podobne ako v iných spišských mestách, až po roku 1840. Prvý záznam v židovských matrikách je o pohrebe Dory Ferbstein z Podolíncu v roku 1851 – pochovaná bola ešte v ďalekých Huncovciach. Až v roku 1876 bol Heiman Flaster pochovaný na židovskom cintoríne v Podolínci. Najstarší doteraz zachovaný náhrobok je z roku 1890. V roku 1880 tu žilo 40 židovských obyvateľov, o 20 rokov neskôr ich bolo 138, čo bolo 8% mešťanov. O ďalších 20 rokov už 163 Židov tvorilo skoro desatinu mesta. Na deportačných zoznamoch z roku 1942 bolo tiež 163 podolínskych Židov a ďalších 15, ktorí sa tu narodili. Medzi nimi aj 10-mesačný Móric Bornfreund a 77-ročná Fani Schlesingrová, rodená Tandlich. Po vojne sa ich do Podolíncu vrátilo len 15. V súčasnosti tu nežije ani jeden.

Koncom 19. storočia si postavili na okraji starého mesta synagógu s kruhovým oknom na priečelí, ktorá bola asanovaná v roku 1988. Na jej mieste sa v budúcnosti plánuje umiestniť pamätná tabuľa.

Židovský cintorín v Podolínci • Cmentarz żydowski w Podolińcu

ny jest zespół muzyczny Lucka z Podolińca, która swoją nazwę zawdzięcza imieniu solistki Lucki Horváthovej. Jej rodzina tworzy praktycznie całą kapelę. Występowali w Słowacji oraz Polsce, Czechach, Holandii, Niemczech, Szwajcarii, Austrii, Anglii oraz w innych krajach.

Muzykę i taniec Romowie noszą w swoich sercach. Kiedyś na Wigilię, Nowy Rok i na Trzech Króli chodzili po domach, kołędowali i grali na skrzypcach i akordeonach a czasem też śpiewali. Ludzie w całej okolicy znali ich muzykę i śpiew. Z czasem tradycja ta zaczęła się ograniczać na składanie życzeń bez muzyki i śpiewu, przez co straciła popularność wśród mieszkańców Podolińca.

W mieście Podoliniec pierwsi **Żydzi** zaczęli się osiedlać podobnie jak w innych miastach spiskich dopiero po 1840 roku. Pierwsza wzmianka w dokumentach żydowskich dotyczy pogrzebu Dory Ferbstein z Podolińca i pochodzi z 1851 r. – została pochowana jeszcze w dalekich Huncovcach. Dopiero w 1876 r. Heiman Flaster został pochowany na cmentarzu żydowskim już w Podolińcu. Najstarszy zachowany do dziś nagrobek pochodzi z 1890 roku. W 1880 roku było tu 40 żydowskich mieszkańców, 20 lat później ich liczba wzrosła do 138, co stanowiło 8 % mieszczan. Po kolejnych 20 latach już 163 Żydów stanowiło prawie jedną dziesiątą liczby ludności miasta. Na listach deportacyjnych z 1942 roku znajdowało się także 163 podolińskich Żydów oraz kolejnych 15, którzy się tu urodzili. Wśród nich był także 10-miesięczny Móric Bornfreund i 77-letnia Fani Schlesinger z domu Tandlich. Po wojnie do Podolińca wróciło zaledwie 15 z nich. Obecnie nie mieszka tu żaden.

Pod koniec XIX wieku wybudowali na obrzeżach starego miasta synagogę z okrągłym oknem na fasadzie. Ruiny synagogi w 1988 roku wyburzono. Na jej miejscu planowane jest umieszczenie w przyszłości tablicy pamiątkowej.

Pascha

Je najväčší židovský sviatok – u nás známe ako Veľká noc. Aj v Podolínci sa v židovských rodinách schádzala celá rodina, aby si jej členovia pripomenuli vyslobodenie ich predkov z egyptského otroctva. Zachovávanie tradícií bolo a dodnes je pre Židov veľmi silné. Dôkazom toho je i tanier používaný pri slávnostnej veľkonočnej večeri, na ktorý ukladali nekvasený chlieb – maces. Ten sa podľa zvyku jedol celý týždeň. Počas týchto dní platí pre všetkých Židov zákaz vlastníť, prechovávať a požívať potraviny, ktoré obsahujú kvas – chamec. Aj všetky nádoby a príbory, ktoré prišli do styku s kvasom, musia byť podrobené očiste, aby boli rituálne čisté – kóšer. Mnohé rodiny majú pre tieto sviatky zvláštny riad. Na prestretom sviatočnom stole sa pekne vyníma aj takýto tanier.

Pascha

Jest to największe święto żydowskie – znane u nas jako Wielkanoc. Także w Podolińcu Żydzi spotykali się całymi rodzinami i przypominali sobie wyprowadzenie swoich przodków z niewoli egipskiej. Zachowanie tradycji było i do dziś jest bardzo silne wśród Żydów. Dowodem tego jest również talerz używany podczas uroczystej wieszczy wielkanocnej, na którym układa się praśny chleb – macę. Zgodnie z obyczajem był on jedzony przez cały tydzień. W tym okresie żaden Żyd nie może posiadać, przechowywać ani spożywać niczego, co zawiera zakwas – chamec. Nawet wszystkie naczynia i sztucce, które miały kontakt z zakwasem, należy poddać odpowiednim zabiegom tak, aby były rytualnie czyste – koszerne. Wiele rodzin ma więc na te święta odrębne naczynia. Pięknym akcentem nakrytego świątecznego stołu jest także ten talerz.

Poprad

r. 1256

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 03' 24" s. š.

Zemepisná dĺžka: 20° 17' 51" v. d.

Nadmorská výška: 672m n. m.

Počet obyvateľov: 52 377

Evanjelický kostol

Košciół ewangelicki

Poprad – najväčšie spišské mesto, pozostávajúce z v minulosti piatich samostatných miest – Matejovce (1251), Poprad (1256), Spišská Sobota (1256), Veľká (1268), Stráže (1276) a rekreačnej osady Kvetnica (1880), po druhej svetovej vojne spojené do takzvaného veľkého Popradu.

Spomenuté mestá mali podobné osudy – ležali pri obchodnej ceste spájajúcej Orient s Pobaltím, obyvatelia sa zaoberali remeslom a obchodom a v rokoch 1412 – 1772 boli v poľskom zálohu. Poprad sa začal rozvíjať vďaka postaveniu Košicko-bohumínskej železničnej trate (1871). Dobré dopravné spojenie ho predurčilo za centrum širokého regiónu (letisko, električka, v súčasnosti diaľnica). V 19. storočí sa tu rozvinul priemysel (Scholtzova továreň v Matejovciach, Roháčikove závody v Poprade).

Architektonickým skvostom je mestská pamiatková rezervácia Spišská Sobota so stredovekým urbanistickým charakterom a farským Kostolom sv. Juraja z polovice 13. storočia, v ktorom je oltár z dielne majstra Pavla z Levoče (1516). Vedľa neho stojí pravdepodobne najväčšia spišská renesančná zvonica (1598). Matejovce preslávila unikátny archeologický nález germánskej kniežacej hrobky (4. – 5. storočie). V Poprade po roku 1945 vzniklo múzeum zlúčením veľčianskeho (1882) a popradského (1886) múzea.

Návštevníci i obyvatelia mesta si obľúbili mnohé podujatia. Medzi najznámejšie patrí Medzinárodný festival horských fil-

Poprad

Poprad – największe miasto spiskie, na które składa się pięć niegdyś niezależnych miast – Matejovce (1251), Poprad (1256), Spiska Sobota (1256), Veľká (1268), Stráže (1276) oraz osada wypoczynkowa Kvetnica (1880) połączonych po drugiej wojnie światowej w tzw. wielki Poprad.

Wspomniane miasta miały podobne losy – leżały przy szlaku handlowym łączącym Orient z wybrzeżem Bałtyku, ich mieszkańcy zajmowali się rzemiosłem i handlem, a w latach 1412 – 1772 należały do polskiego zastawu. Poprad zaczął się rozwijać dzięki wybudowaniu kolei koszycko-bohumińskiej (1871 r.) Dzięki dobremu układowi komunikacyjnemu stanowi centrum szeroko rozumianego regionu (lotnisko, kolej elektryczna, obecnie autostrada). W XIX wieku rozwinął się tu przemysł (fabryka Scholtza w Matejovcach, zakłady Roháčíka w Popradzie).

Skarbem regionu jest rezerwat architektury miejskiej Spiska Sobota, w której zachował się średniowieczny układ architektoniczny z kościołem parafialnym św. Jerzego z połowy XIII w. Znajdziemy w nim ołtarz z warsztatu mistrza Pawła z Lewoczy (1516 r.). Obok świątyni stoi prawdopodobnie największa spiska renesansowa dzwonnica (1598 r.). Matejovce rozślawiło unikalne odkrycie archeologiczne germańskiego grobu książęcego (IV–V wiek). Obecne muzeum w Popradzie powstało po 1945 r. przez połączenie muzeów w Veľkiej (1882 r.) i Popradzie (1886 r.).

Goście i mieszkańcy miasta chętnie uczestniczą w licznych odbywających się tu imprezach. Do najbardziej znanych należy

Prvá písomná zmienka o Poprade a Sp. Sobote z roku 1256
Pierwsza wzmianka pisemna z 1256 r. o Popradzie
oraz o Sp. Sobocie

Kostol sv. Egídia v Poprade • Kościół św. Egdiusza w Popradzie

Tatranská galéria

Nachádza sa v Poprade v priestoroch starej parnej elektrárne, ktorá bola postavená v roku 1912 za účelom výroby elektrickej energie na poháňanie tatranskej elektrickej železnice. Dodávala aj energiu na osvetľovanie tatranských osád. Využívala sa do roku 1956. Potom začala chátrať. V roku 1993 budovu s jedinečnými výstavnými priestormi prevzala Tatranská galéria, ktorá vznikla ešte v roku 1960. Po dlhoročnej rekonštrukcii sprístupnili celú budovu v októbri 2009. Konajú sa tu hlavne výstavy moderného umenia, ale aj iné kultúrne podujatia – koncerty, divadelné predstavenia a podobne.

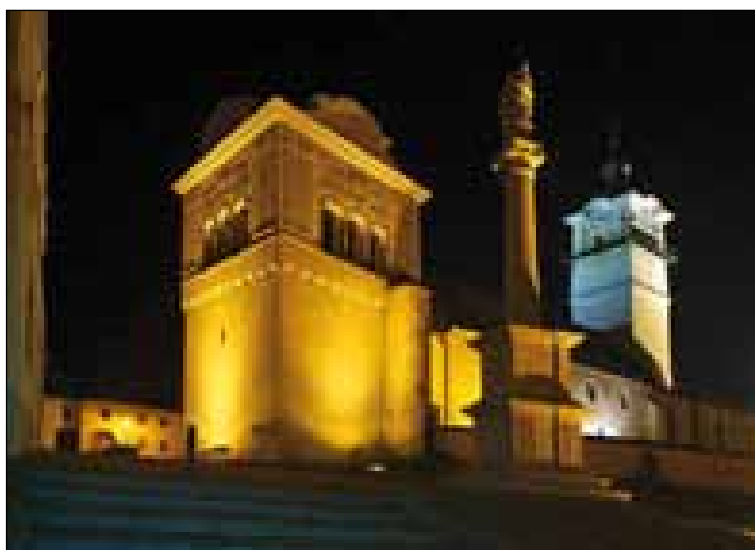
Galeria Tatrzńska

Znajduje się w Popradzie w budynkach starej elektrowni parowej pochodzącej z 1912 r. Wybudowano ją w celu produkcji energii elektrycznej do zasilania tatrzańskiej kolejki. Produkowana tu energia przesyłana była również do tatrzańskich osad. Wykorzystywano ją do 1956 r. Potem zaczęła niszczyć. W 1993 r. budynek oferujący wyjątkowe sale wystawiennicze przejęła Galeria Tatrzńska, która powstała jeszcze w 1960 r. Po wieloletnim remoncie budynek został otwarty w październiku 2009 r. Organizowane są tu głównie wystawy sztuki współczesnej oraz szereg innych imprez – koncerty, przedstawienia teatralne itp.

Galéria

Galéria

Kostol sv. Juraja v Sp. Sobote • Kościół św. Jerzego w Sp. Sobocie

mov (od roku 1992), programy Kultúrneho leta (napríklad hudobný festival Europa Fest), Vianoce s Tradičným vianočným jarmokom (od roku 2003) a od roku 1947 hokejový Tatranský pohár.

Z kultúrnych inštitúcií dominuje Podtatranské múzeum s expozíciou neandertálskeho človeka a Tatranská galéria reprezentujúca domácich a zahraničných umelcov. Mesto okrem iného v zahraničí preslávilo vodný park AquaCity a divadlo Commedia. Medzi najvzácnejších hostí, ktorí navštívili Poprad patrili: pápež Ján Pavol II. (3. 7. 1995), anglická kráľovná Alžbeta II. (24. 10. 2008) a majster jogy Svámidži (19. 6. 2009).

Podľa pomenovania mali zrejme slovanský pôvod Poprad („po prúde“ – po prúde), Veľká (mala najväčší chotár) a Strážce (pôvodne osada strážcov). Rieka Poprad sa prvýkrát spomína už v roku 1209 a podľa nej bolo pomenované vznikajúce mestečko. Národnosť bola sledovaná až po sčítaní ľudu v roku 1850. Napríklad v roku 1900, keď boli obyvatelia pod vplyvom promaďarského štátu, žilo na území Popradu 573 Maďarov, 2 773 Nemcov, 1 578 Slovákov a 45 iných.

Slováci v Poprade tvorili až do vzniku I. Československej republiky menšinu, ktorá sa živila prevažne nekvalifikovanou prácou. Od konca druhej svetovej vojny dominuje v meste slovenská národnosť, ktorá si vytvorila vlastnú kultúru spojenú prevažne z tradícií okolitých obcí. Po roku 1989 začala svoju činnosť Matica slovenská, folklórne tradície rozvíja od roku 1972 súbor Vagonár a od roku 1991 detský súbor Letnička. Slováci sa presadzujú na všetkých pracovných a kultúrnych pozíciách. Napríklad vo výtvarnom umení spomeňme maliarov Michala Trembáča a Kamila Leštacha, sochára Imricha Svitanu, reštaurátora Ondreja Ivana, herca Vlada Benka, spi-

Návšteva anglickej kráľovnej

Wizyta królowej angielskiej

Międzynarodowy Festiwal Filmów Górskich (od 1992 r.), Lato z Kulturą (np. festiwal muzyki Europa Fest), tradycyjny Jarmark Bożonarodzeniowy (od 2003 r.) oraz hokejowy Puchar Tatrzański (od 1947 r.). Wśród instytucji kultury wiodącą rolę odgrywa Muzeum Podtatrzańskie z wystawą poświęconą neandertalczykom oraz Galeria Tatrzańska prezentująca twórczość artystów krajowych i zagranicznych. Miasto rozślawił również park wodny AquaCity oraz teatr Commedia. Do najważniejszych gości, którzy odwiedzili Poprad, należeli: Papież Jan Paweł II (03. 07. 1995 r.), królowa angielska Elżbieta II. (24. 10. 2008 r.) i mistrz jogi Swamidzi (19. 06. 2009 r.).

Nazwa miasta wskazuje na jego słowiańskie pochodzenie: Poprad, czyli 'po prōde' – z prądem [rzeki], Veľká (zajmowała najbardziej rozległe tereny) i Stráže (początkowo osada strażników). Rzeka Poprad po raz pierwszy wspomniana jest już w 1209 roku, to właśnie od niej pochodzi nazwa powstającego miasteczka. Skład etniczny mieszkańców zaczęto badać dopiero od 1850 r., kiedy przeprowadzono spis ludności. W 1900 r., kiedy mieszkańcy byli pod wpływem proęgierskiej polityki, na terenie Popradu mieszkało 573 Węgrów, 2773 Niemców, 1578 Słowaków i 45 osób innego pochodzenia.

Słowacy stanowili w Popradzie mniejszość aż do powstania I Republiki Czechosłowackiej. Zajmowali się głównie pracą niewykwalifikowaną. Od końca II wojny światowej w mieście zaczęła dominować narodowość słowacka, która stworzyła własną kulturę związaną przeważnie z tradycjami okolicznych miejscowości. Po 1989 r. rozpoczęła tu swoją działalność Macierz Słowacka, tradycje folklorystyczne od 1972 r. rozwija zespół Vagonár a od 1991 r. zespół dziecięcy Letnička. Słowacy piastują już różne stanowiska, rozwijają także życie kulturalne. Na przykład w zakresie sztuk plastycznych warto wymienić malarzy Michala Trembáča i Kamila Leštacha, rzeźbiarza Imricha Svitanę, ale także restauratora Ondreja Ivana, aktora Vlada Benka, pisarkę

Podtatranské múzeum

Pôvodne Karpatské múzeum v Poprade bolo otvorené v roku 1886, hoci založené bolo o 10 rokov skôr z iniciatívy Uhorského karpatského spolku. Po vojne v roku 1945 sa spojilo s Tatranským múzeom vo Veľkej a vytvorili Tatranské múzeum. To sa v roku 1961 premenovalo na Podtatranské múzeum. Múzeum má objekty v Poprade i Spišskej Sobote. V Poprade sa nachádza aj jedinečná archeologická expozícia. Dokumentuje život neandertálskeho človeka pod Tatrami – hlavne z Gánoviec z obdobia pred 120 000 – 80 000 rokmi. Je tu aj kópia výliatku mozgu neandertálc, jeho pracovné nástroje a podobne.

Muzeum Podtatrzańskie

Niegdyś Muzeum Karpackie w Popradzie. Otwarte w 1886 r., ale założone 10 lat wcześniej z inicjatywy Węgierskiego Towarzystwa Karpackiego. Po wojnie, w 1945 r. połączyło się z Muzeum Tatrzańskim w Veľkiej tworząc duże Muzeum Tatrzańskie. W 1961 r. zmieniło swoją nazwę na Muzeum Podtatrzańskie. Obiekty tej jednostki kultury znajdują się w Popradzie i Spiskiej Sobocie. W Popradzie znajduje się wyjątkowa wystawa archeologiczna. Dokumentuje życie neandertalczyków pod Tatrami – głównie z Gánoviec z okresu sprzed 120 000 – 80 000 lat. Znajduje się także kopia odlewu mózgu neandertalczyka, jego narzędzia itp.

Múzeum

Muzeum

Gedeon Majunke (1854 - 1921)

Spiškosobotský rodák absolvoval na slovenské pomery neobyčajne solídnu študijnú prípravu vo Viedni na Vysokjej škole technickej a na Akadémii výtvarných umení. Po získaní objednávok od Kežmarskej banky na výstavbu Dolného Smokovca sa natrvalo usadil vo svojom rodisku, kde pôsobil nielen ako architekt, ale aj ako stavebný podnikateľ (vlastnil aj parnú pílu). Okrem architektúry sa výrazne angažoval aj v oblasti spoločenského a komunálneho života. Navrhol a zrealizoval minimálne jednu tretinu stavieb v tatranských strediskách, pričom v niektorých (Dolný Smokovec, Tatranská Polianka, Vyšné Hágy) bol ich generálnym projektantom a zhotoviteľom.

Gedeon Majunke (1854 – 1921)

Artysta pochádzajúci ze Spiskiey Soboty, jak na warunki słowackie uzyskał wyjątkowo dobre wykształcenie w Wiedniu w Wyższej Szkole Technicznej oraz w Akademii Sztuk Pięknych. Po zdobyciu zamówienia z Banku Keżmarskiego na budowę Dolnego Smokowca osiadł na stałe w swojej rodzinnej wiosce, gdzie pracował nie tylko jako architekt, ale także przedsiębiorca budowlany (posiadał nawet własny parowy tartak). Poza architekturą angażował się w życie społeczne i miejskie. Zaprojektował co najmniej jedną trzecią budynków w ośrodkach tatrzańskich, w niektórych z nich (Dolny Smokovec, Tatranská Polianka, Vyšné Hágy) był nawet ich generalnym projektantem i wykonawcą.

Folklorný súbor Vagonár

Zespót folklorystyczny Vagonár

sovateľku Vieru Švenkovú, fotografa Roba Kočana, ale aj kulturistku Janu Purdjakovú.

Nemci ako kolonisti prišli na územie Popradu v polovici 13. storočia a založili si vlastné osady, ktoré neskôr splynuli. Z obyvateľov prevažovali spišskí Sasi, ktorí v roku 1271 dostali osobitné privilégia. Nemci boli v prevahe takmer sedem storočí. Otcom mesta Poprad volali podnikateľa, mecenáša a zakladateľa Husz parku Dávida Husza (1813 – 1889). Zo Spišskej Soboty pochádzajú barokový sochár Ján Brokoff (1652 – 1718), ktorého sochy zdobia aj Karlov most v Prahe a architekt Vysokých Tatier Gedeon Majunke (1854 – 1921). Vo Veľkej pôsobil jeden zo zakladateľov Tatranského múzea a lekárnik Aurel Viliam Scherfel (1835 – 1895), ktorý obci venoval aj jeden zo svojich domov. Vo Veľkej žila podnikateľská rodina Krompecherovcov. Scholtzovci z Matejoviec založili v 19. storočí fabriku na výrobu kovového domáceho a poľnohospodárskeho náradia. Nemecká komunita sa identifikovala až po roku 1989, keď podporila vznik bilingválnej sekcie (1991) Gymnázia na Ul. D. Tatarku a vydávanie celoštátneho časopisu Karpaten Blatt.

Rómovia sa spomínajú v 18. storočí. V roku 1780 žila v Poprade i v Strážach jedna rómska rodina. Patrili spravidla medzi tých najbiednejších. Najviac sa preslávili rómski hudobníci. V Huszovom parku koncertoval slávny primáš František Balogh (1850 – 1932). V roku 1919 žilo v Poprade, v Matejovciach v Strážach zo 4 609 obyvateľov 148 Rómov, vo Veľkej a Spišskej Sobote žiadni. V medzivojnovom období boli na území mesta osadené tabule o zákaze vstupu Rómov. V Poprade pracovalo v tom čase okolo 150 Rómov, okrem iného na stavbe kasární a provinčného skladu. V Kvetnici 15. septembra 1944 skupinu 7 Rómov, pochádzajúcich z Lubice, Vrbova, no najmä zo Štoly, popravili nemeckí vojaci. V súčasnosti tvoria Rómovia

Tradičný vianočný jarmok • Tradycyjny jarmark bożonarodzeniowy

Vierę Švenkovą, fotografa Roba Kočana czy kulturystkę Janę Purdiakovą.

Niemcy, jako koloniści przybyli na tereny Popradu w połowie XIII w. i założyli własne osady, które w późniejszym okresie połączyły się w jedną całość. Dominowali wśród nich Sasi spisy, którzy w 1271 r. otrzymali odrębne przywileje. Niemcy dominowali przez prawie siedem wieków. Ojcem miasta nazywano przedsiębiorcę, mecenasa i założyciela Husz parku Dávida Husza (lata 1813 – 1889). Z Soboty Spiskiej pochodzi barokowy rzeźbiarz Ján Brokoff (1652 – 1718), którego rzeźby zdobią również Most Karola w Pradze oraz architekt miasta Wysokie Tatry Geleon Majunke (1854 – 1921). W Velkiej pracował jeden z założycieli Muzeum Tatrzańskiego a zarazem lekarz Aurel Viliam Scherfel (1835 – 1895), który podarował na rzecz wioski jeden ze swoich domów. W Velkiej mieszkała rodzina przemysłowców Krompecherów. Scholtzowie z Matejoviec założyli w XIX w. fabrykę produkcji metalowych artykułów domowych i narzędzi rolniczych. Wspólnota niemiecka zaczęła powracać do swoich korzeni dopiero po 1989 r., kiedy wsparła powstanie dwujęzycznej klasy w gimnazjum przy ul. D. Tatarki (1991 r.) i wydawanie czasopisma o zasięgu ogólnosłowackim pt. Karpaten Blatt.

Romowie wspominani są w XVIII w. W 1780 r. w Popradzie i Strážach mieszkała jedna romska rodzina. Romowie należeli do najbiedniejszej warstwy. Najślynniejsi byli romscy muzycy. W parku Husza koncertował sławny skrzypek František Balogh (1850 – 1932). W 1919 r. w Popradzie, Matejovcach, Strážach na 4609 mieszkańców było 148 Romów, w Velkiej i Spiskiej Sobocie nie było ich wcale. W okresie międzywojennym w mieście postawiono tablice zakazujące im wstępu. W Popradzie w tym czasie pracowało około 150 Romów, między innymi przy budowie koszar i magazynu. Niemieccy żołnierze dnia 15 września 1944 r. w Kvetnicy zamordowali grupę 7 Romów pochodzących z Lubicy, Vrbova i Štoly. Obecnie Romowie stanowią 2 % popu-

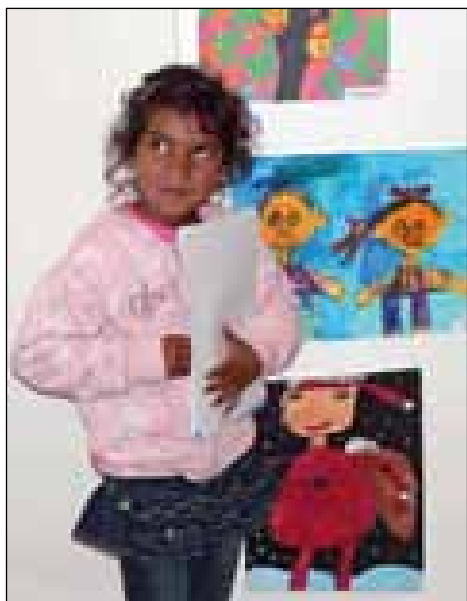
Dávid Husz (1813 - 1889)

Všestranne orientovaný popradský rodák pôsobil ako mestský notár, člen mestskej rady, starosta a kostolný inšpektor evanjelického cirkevného zboru. Postaral sa o zmodernizovanie a rozšírenie popradského pivovaru. Kladný vzťah k rozvoju Popradu a kultúre je badateľný najmä pri Huszovom parku. Bolo tam osem budov, z toho tri hotely. Pre návštevníkov mesta usporadúval koncerty či večery spišskej poézie. Zaslúžil sa o to, aby železničná Košicko-bohumínska trať prechádzala cez Poprad. Patril medzi zakladajúcich členov Uhorského karpatského spolku. Veľkú zásluhu mal aj pri výstavbe a neskôr prevádzke múzea v Poprade. Pamätník s jeho reliéfom je od roku 1913 pred budovou Podtatranského múzea v Poprade, ktoré je umiestnené v bývalom Huszovom parku.

Dávid Husz (1813 – 1889)

Wszechstronnie utalentowany krajan z Popradu pracował jako notariusz miejski, członek rady miasta, wójt oraz kurator ewangelickiego chóru kościelnego. Zadbął o modernizację i rozbudowę popradzkiego browaru. Troszczył się o rozwój i kulturę Popradu – widać to zwłaszcza na przykładzie parku Husza. Znajdowało się tam osiem budynków, z czego trzy były hotelami. Organizował dla turystów koncerty i wieczory poezji spiskiej. To właśnie dzięki niemu linia kolei koszycko-bohumińskiej prowadziła przez Poprad. Należał do założycieli Węgierskiego Towarzystwa Karpackiego. Zasłużył się przy budowie i w późniejszej działalności muzeum w Popradzie. Pomnik z jego płaskorzeźbą znajduje się od 1913 r. przed budynkiem Muzeum Podtatrzańskiego w Popradzie, które zlokalizowane jest w dawnym parku Husza.

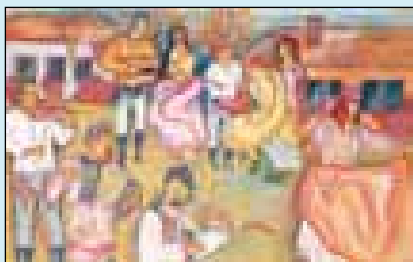
Rómska paleta

V snahe zvýšiť aktivitu rómskych detí a rozvíjať ich umelecký talent vznikla v roku 1992 výtvarná súťaž Rómska paleta. Organizuje ju Podtatranské osvetové stredisko v Poprade za aktívnej spolupráce s odborními školstva mládeže a telesnej kultúry v Poprade, Kežmarku a v Levoči a takisto spolupracuje so základnými a špeciálnymi školami v spomínaných okresoch. Téma súťaže nie je predpísaná, ale ľubovoľná, čo umožňuje uplatnenie všestrannej fantázie. Súťaž je rozdelená do dvoch kategórií – deti do 10 rokov a deti nad 10 rokov.

Romska Paleta

W celu aktywizacji romskich dzieci oraz rozwijania ich talentów artystycznych w 1992 r. zainicjowano konkurs plastyczny Romska Paleta. Organizuje go Podtatrzański Ośrodek Oświatowy w Popradzie przy aktywnej współpracy wydziałów szkolnictwa, młodzieży i kultury fizycznej urzędów w Popradzie, Keżmarku i Lewoczy oraz przy współudziale szkół podstawowych i specjalnych w wymienionych powiatach. Temat konkursu nie jest narzucany, przyjmowane są prace na dowolny temat, co pozwala rozwijać skryzła wyobraźni dzieci. Konkurs został podzielony na dwie kategorie – dzieci w wieku poniżej 10 lat oraz powyżej 10 lat.

Huszov park

Park Husza

2% obyvateľstva Popradu. Talentované rómske deti sa zapájajú do mnohých výtvarných, speváckych a tanečných súťaží. Ich aktivistkou je bývalá pracovníčka Podtatranského osvetového strediska Jolana Husárová. Sociálne slabším rómskym rodinám pomáhajú pracovníci sociálneho odboru Mestského úradu v Poprade.

Židia prišli do Popradu pravdepodobne z Huncoviec okolo roku 1867. Náboženskú obec založili v roku 1879 a prvým rabínom bol Aron Grünburg. Vzmáhajúca obec si postavila v roku 1906 klasicistickú synagógu, v roku 1908 školu. V roku 1924 založili talmud tóru na podnet Morica Kleina, ktorý bol aj dlhoročným predsedom Chevry kadiše. V Poprade pred druhou svetovou vojnou žilo 618 Židov, väčšinou to boli obchodníci. Všetkých a aj hlavného rabína Jozefa Adlera deportovali Nemci do koncentračných táborov. Vrátilo sa ich asi len 20. Každoročne si koncom marca pripomínajú obyvatelia a mnohí hostia transport 1 000 židovských žien do Osvienčimu v rámci Dní židovskej kultúry.

Maďari žili v menšine vo všetkých častiach Popradu. Ich počet vzrástol po maďarskej revolúcii v rokoch 1848 – 1849, keď sa za Maďarov začali hlásiť aj obyvatelia iných národností. V súčasnosti, podobne ako ostatní inonárodní obyvatelia Popradu, netvorí ani jedno percento občanov.

Poliaci sa usadili na území Popradu najmä v období poľského zálohu (1412 – 1772) a sporadicky aj skôr ako obchodníci. V Spišskej Sobote žil v 19. storočí krajčír Jan Blaszkiewicz, vynikajúci znalec Vysokých Tatier a „čierny“ horský vodca.

Rusíni sa stali novými obyvateľmi Popradu a jeho častí, prisťahovali sa len v období 20. storočia, hlavne po druhej svetovej vojne. **Rusi** – popradská pobočka Zväzu Rusov na Slovensku vznikla v roku 2005 s predsedníčkou Angelikou Bachledovou. Venujú sa kultúrnym aktivitám.

Bývalá synagóga

Dawna synagoga

lacji Popradu. Utalentowane romskie dzieci uczestniczą w wielu konkursach plastycznych, muzycznych czy tanecznych. O ich aktywizację stara się była pracownica miejscowego ośrodka kultury Jolana Husárová. Romskim rodzinom, które znajdują się w gorszej sytuacji materialnej, pomagają pracownicy działu socjalnego Urzędu Miasta w Popradzie.

Żydzi przybyli do Popradu prawdopodobnie z Huncoviec około 1867 r. Gminę wyznaniową założyli w 1879 r., pierwszym rabinem był Aron Grünburg. Coraz liczniejsza gmina w 1906 r. wybudowała klasycystyczną synagogę, a w 1908 r. – szkołę. W 1924 r. z inicjatywy Morica Kleina, który był wieloletnim przewodniczącym Chewry Kadisza, założono tu żydowską szkołę religijną. W Popradzie przed drugą wojną światową mieszkało 618 Żydów, byli to w większości kupcy. Wszystkich wraz z głównym rabinem Jozefem Adlerem Niemcy deportowali do obozów koncentracyjnych. Powróciło z nich zaledwie około 20. Co roku pod koniec marca w ramach Dni Kultury Żydowskiej mieszkańcy miasta i liczni goście przypominają sobie wywózkę 1000 żydowskich kobiet do Oświęcimia.

Węgrzy we wszystkich dzielnicach Popradu stanowili mniejszość. Ich liczba wzrosła po rewolucji węgierskiej w latach 1848–1849, kiedy za Węgrów zaczęli podawać się także członkowie innych grup etnicznych. Obecnie nie stanowią oni, podobnie jak inne narodowości, ani jednego procenta mieszkańców Popradu.

Polacy osiedlali się na terenie Popradu zwłaszcza w okresie zastawu polskiego (1412 – 1772), a sporadycznie także wcześniej jako kupcy. W Spiskiej Sobocie w XIX w. mieszkał krawiec Jan Błaszkiwicz, wielki znawca Wysokich Tatr i tatrzański przewodnik – amator.

Rusini to nowi mieszkańcy Popradu – przybyli tu dopiero w XX wieku po II wojnie światowej. **Rosjanie** – popradzki oddział Związku Rosjan na Słowacji powstał w 2005 r., jego przewodniczącą jest Angelika Bachledová. Organizacja ma charakter kulturalny.

Popradská tlačiareň

Neoklasicistická synagóga v Poprade mala to šťastie, že ju nezlikvidovali ako mnohé iné. Dnes je v nej umiestnená tlačiareň. Na pôvodný účel budovy upozorňuje pamätaná tabuľa, ktorá pripomína predovšetkým obdobie holokaustu. V Poprade bol zberný tábor Židov a 25. marca 1942 z Popradu odišiel prvý železničný transport do koncentračného tábora v Osvienčime. Bolo v ňom približne 1 000 mladých židovských dievčat a žien z Horného Spiša, ktoré naložili do dobytých vozňov. Málokto z odvezených sa dožila vyslobodenia. Každý rok sa na pamiatku prvého transportu koná pietna spomienka.

Drukarnia w Popradzie

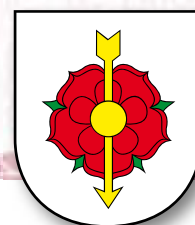
Neoklasycystyczna synagoga w Popradzie miała szczęście – w przeciwieństwie do wielu innych nie została zniszczona. Dziś znajduje się tu drukarnia. O historii budynku mówi tablica pamiątkowa, która przede wszystkim upamiętnia okres holokaustu. W Popradzie znajdował się obóz dla Żydów. Dnia 25 marca 1942 r. wyjechał stąd pierwszy transport kolejowy do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. Znalazło się w nim około 1 000 młodych żydowskich dziewcząt i kobiet z terenów Górnego Spiszu, które załadowano do bydłowych wagonów. Tylko niewielka grupka doczekała się wyzwolenia. Co roku na pamiątkę pierwszego transportu organizowane są uroczystości upamiętniające ofiary.

Ružomberok

r. 1318

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 04' 43" s. š.

Zemepisná dĺžka: 19° 18' 30" v. d.

Nadmorská výška: 494 m n. m.

Počet obyvateľov: 29 979

Evanjelický kostol

Košťol ewangelicki

Ružomberok, jedno z troch mestských centier Liptova, vyniká svojou atraktívnou polohou. Historické jadro mesta leží na sútoku riek Váh a Revúca. Malebnú kulisu Ružomberka vytvárajú horské hrebene a vrcholy Veľkej Fatry, Chočských vrchov a Nízkyh Tatier.

Medzi najstaršie osady na území neskoršieho mesta patrila Revúca, nazvaná podľa rovnomenného riečného toku, predstavujúceho jednu z významných urbanizačných osí Ružomberka. Po prvýkrát sa spomínala v roku 1233 v súvislosti s udelením kráľovskej donácie, troch popluží zeme, šľachticovi Hudkontovi kráľom Ondrejom II. Tunajšiemu osídleniu sa pripisuje slovanský pôvod jeho obyvateľov.

Mestské práva dostal Ružomberok v roku 1318. Ružomberok získal aj právo slobodného lovu a rybolovu, do roka mohol konať dva (neskôr štyri) výročné trhy.

Slubný rozvoj mesta zabrzdila narastajúca závislosť od hradného panstva Likava. Napriek nadvláde panstva Likavského hradu dostal Ružomberok viacero trhových práv a mohol sa rozvíjať hlavne po stránke hospodárskej. Jeho priemyselný rozvoj podporilo vybudovanie železničnej trate. Pod panstvom likavského hradu bol Ružomberok takmer do 19. storočia.

Ružomberok sa skladá z viacerých častí. Najznámejšie sú Vlkolínec a Černová. Mesto je sídlom Katolíckej univerzity.

Ružomberk

Ružomberk, jedno z trzech ośrodków miejskich Liptowa, wyróżnia się swoim atrakcyjnym położeniem. Starówka miasta znajduje się u zbiegu rzek Wag i Revúca. Malownicze tło dla Ružomberka tworzą górskie grzbiety i szczyty Wielkiej Fatry, Gór Choczańskich i Niżnych Tatr.

Do najstarszych osad na terenie późniejszego miasta należała Revúca, której nazwa pochodzi od rzeki będącej jednocześnie jedną z ważnych osi urbanizacyjnych Ružomberka. Po raz pierwszy została wspomniana w 1233 r. w związku z przekazaniem przez króla Andrzeja III trzech pługów ziemi szlachcicowi Hudkontowi. Historycy przypisują słowiańskie pochodzenie mieszkańców tych ziem.

Prawa miejskie Ružomberk otrzymał w 1318 r. Uzyskał także prawo wolnego polowania i połowu, w ciągu roku mógł organizować dwa (a później już cztery) jarmarki.

Obiecujący rozwój miasta został zahamowany przez wzrastające uzależnienie od właścicieli dóbr Likava. Mimo dominacji zamku Likawskiego Ružomberk uzyskał wiele praw, mógł się więc gospodarczo rozwijać. Jego rozwojowi przemysłowemu dopomogło wybudowanie linii kolejowej. Pod władzą zamku likawskiego Ružomberk pozostawał niemal do XIX w.

Samo miasto składa się z kilku dzielnic. Najbardziej znane to Vlkolínec i Černová. W mieście siedzibę ma Uniwersytet Katolicki.

Vlkolínec jako charakterystyczna miejscowość z kompleksem drewnianych domów został wpisany na listę zabytków UNESCO.

Rozšírenie mestských výsad v listine Karola I. Róberta z roku 1340
Poszerzenie praw miejskich w dokumencie Karola I Roberta z 1340 r.

Kostol sv. Ondreja apoštola • Kościół św. Andrzeja Apostoła

Hrad Likava

V blízkosti Ružomberka sa nachádzajú zručaniny goticko-renesančného hradu Likava. Bol postavený z iniciatívy kráľovského župana Donča v 14. storočí, no hrad Likava bol kráľovským majetkom. Jeho osud opísal slovenský spisovateľ Ján Kalinčiak v novele Knieža liptovské. Hrad často menil majiteľov: medzi najznámejších patrili Huňadiovci, Ilešháziovci a Tököliovci. Legenda hovorí, že po Tököliovcoch sa našiel v hrade zamurovaný poklad. Istý čas mali hrad v užívaní liptovskí župani. V roku 1707 bol na príkaz kniežata Františka II. Rákocziho zbúraný a ostal v ruinách.

Zamek Likava

Niedaleko Ružomberku nachádzajú sa ruiny gotycko-renesansowego zámku Likava. Zostal vybudovaný z iniciatívy župana królewskiego Donča w XIV w., ale pozostał majątkiem królewskim. Jego historię opisał słowacki pisarz Jan Kalinčiak w noweli Knieža liptovské. Zamek często zmieniał właścicieli: do najbardziej znanych należał ród Huňady, Ilešházy i Tököly. Legenda mówi, że po rodzie Tököly w zamku znaleziono zamurowany skarb. Przez pewien czas na zamku gospodarowali żupani liptowscy. W 1707 r. na polecenie księcia Franciszka II Rakoczego zburzono go i dziś pozostały po nim tylko ruiny.

Hrad Likava

Zamek Likava

Mestský úrad

Urząd Miasta

Vlkolíneec ako rázovitá obec s komplexom dreveníc je zapísaný v zozname pamiatok UNESCO a sám o sebe tvorí jedinečný skanzen. V júli sa tu koná tradičné podujatie Nedela vo Vlkolínci.

Černová je známa vďaka svojmu rodákovi, slovenskému národovcovi, rímskokatolíckemu kňazovi a politikovi Andrejovi Hlinkovi. S Černovou je spojená aj tragédia, pri ktorej v roku 1907 zastrelili uhorskí žandári 15 Slovákov len preto, že chceli, aby ich kostol vysviacal práve Hlinka, a nie neslovenský biskup.

V meste a jeho častiach sa nachádza 10 rímskokatolíckych kostolov. V Kostole sv. Ondreja zo 14. storočia sa nachádzajú mozaikové okná od vynikajúceho slovenského maliara a ružomerského rodáka Ľudovíta Fullu. Mauzóleum Andreja Hlinku sa zachovalo dodnes, avšak jeho telo bolo na konci II. svetovej vojny premiestnené na neznáme miesto.

V meste sa nachádza Liptovské múzeum a Galéria Ľuda Fullu. Pod múzeum patrí archeoskanzen Havránok – archeologická lokalita pri Liptovskej Mare. Tu sa usporadúvajú v lete Keltské dni s ukážkami dobového boja, remesiel, ubytovania i rôznych náboženských obradov.

K tradičným podujatiam mesta Ružomberok patrí júnový Ružomerský jarmok, Dni mesta a Vianočné trhy. V roku 2010 sa uskutočnil už 24. Ružomerský jarmok. V septembri sa tradične konajú Dni Andreja Hlinku.

Na rozdiel od spišských miest, kde dominovali nemeckí kolonisti, v Ružomberku **Slováci** neostali v menšine. Kým v 14. storočí boli vo vedení mesta Nemci, od 15. storočia sa dostávala správa mesta do rúk Slovákov. O ich prevahe svedčí aj mestská kniha z rokov 1527 – 1701, do ktorej sa zapisovali majetkovoprávne záležitosti. Väčšina knihy je vedená v dobovej

Liptovské múzeum

Muzeum Liptovské

Jest to niezwykły skansen. W lipcu odbywa się tu tradycyjna impreza Niedziela w Vlkolíncu.

Černová zastąpiła dzięki urodzonemu tu słowackiemu działaczowi narodowemu, księdzu rzymskokatolickiemu i politykowi Andrejowi Hlince. Z Černową wiążą się także tragiczne wydarzenia, w których w 1907 r. węgierscy żandarmi zastrzelili 15 Słowaków tylko dlatego, że ci chcieli, aby ich kościół poświęcił właśnie Hlinka, a nie biskup, który nie był Słowakiem.

W mieście w różnych jego dzielnicach znajduje się 10 kościołów rzymskokatolickich. W kościele św. Andrzeja z XIV w. znajdują się mozaikowe okna wykonane przez wspaniałego malarza słowackiego pochodzącego z Rużomberka – Ludovíta Fullę. Mauzoleum Andreja Hlinki zachowało się do dziś, ale jego ciało pod koniec II wojny światowej zostało wywiezione w nieznanne miejsce.

W mieście znajduje się Muzeum Liptovské i Galeria Ludovíta Fulli. Do muzeum należy również skansen archeologiczny Havránok – teren wykopaliskowy nad zbiornikiem Liptovska Mara. Tu latem organizowane są Dni Celtów, podczas których odbywają się pokazy ówczesnej sztuki walki, rzemiosł, domów i różnych obrzędów religijnych.

Do tradycyjnych imprez miasta należy czerwcowy Rużomberski Jarmark, Dni Miasta oraz Jarmark Bożonarodzeniowy. W 2010 r. odbył się już 24. Rużomberski Jarmark. We wrześniu tradycyjnie już obchodzone są Dni Adreja Hlinki.

W odróżnieniu od miast spiskich, w których dominowali niemieccy koloniści, w Rużomberku **Słowacy** nie byli w mniejszości. Jeszcze w XIV w. we władzach miasta zasiadali Niemcy, ale już w XV w. zarządzanie nim zaczęło przechodzić w ręce Słowaków. O ich przewadze świadczy także księga miejska z lat 1527 – 1701, w której prowadzono sprawy majątkowe. Większa jej część spisana jest w ówczesnym języku słowackim, w mniej-

Rod Ilešházióvcov

Rod Ilešházi pochádza zo Žitného ostrova. Spočiatku rodina patrila medzi obyčajných zemanov. Presadila sa až v prvej tretine 16. storočia po nástupe Habsburgovcov na trón. Členovia rodu za rôzne zásluhy - hlavne za účasť v bojoch proti Turkom - získali nielen vyššie šľachtické tituly, ale aj veľké majetky na území Slovenska, Moravy a Maďarska. Vlastnili viacero hradov, medzi nimi aj Likavu. K najznámejším Ilešházióvcov patrila palatín, dedičný trenčiansky a liptovský župan Štefan a jeho adoptívny syn Gašpar (1593 - 1648). Gašparovi pribudol aj titul oravského župana. Bol veľkým podporovateľom evanjelickej cirkvi a hlavne jej školstva. V rokoch 1638 – 1639 nechal v Ružomberku postaviť novú murovanú budovu evanjelickej latinskej školy. Sám sa venoval literárnej činnosti, prekladal z latinčiny a vydal zberku latinských prísloví.

Ród Ilešházy

Ród Ilešházy pochodzi z regionu zwanego Żitny ostrov. Początkowo rodzina należała do zwykłych ziemian. Jej siła wzrosła dopiero w pierwszym trzydziestolecu XVI w. po objęciu tronu przez Habsburgów. Członkowie rodu uzyskali za różne zasługi – głównie za udział w walkach z Turkami – nie tylko wyższe tytuły szlacheckie, ale także znaczne majątki na terenie Słowacji, Moraw i Węgier. Posiadali wiele zamków, wśród nich także Likawę. Do najbardziej znanych członków rodziny Ilešházy należał palatyn, dziedziczny żupan trenczyński i liptowski oraz adoptowany przez niego syn Gašpar (1593 – 1648). Gašpar uzyskał również tytuł żupana orawskiego. Aktywnie wspierał kościół ewangelicki, zwłaszcza jego szkolnictwo. W latach 1638 – 1639 zlecił wybudowanie w Rużomberku nowej murowanej łacińskiej szkoły ewangelickiej. Sam z kolei zajmował się działalnością literacką, tłumaczył z łaciny i wydał zbiór łacińskich przysłów.

Ľudovít Fulla (1902 - 1980)

Od detstva sa venoval maľovaniu. Študoval v súkromnej maliarskej škole Gustáva Malého v Bratislave a na Umelecko-priemyselnej škole v Prahe, ktorú skončil roku 1927. Ako profesor výtvarnej výchovy pôsobil na viacerých slovenských školách, napokon na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave. Od r. 1962 žil a pracoval v rodnom Ružomberku. Bol maliarom, grafikom i scénografom. Za svoju tvorbu získal viacero zahraničných ocenení: roku 1936 dostal bronzovú medailu za scénografické návrhy na Trienáde užitých umení v talianskom Milane, roku 1937 Grand Prix za obraz Pieseň a práca na svetovej výstave v Paríži. Roku 1963 dostal titul Národný umelec. Štátu roku 1969 venoval mnoho svojich diel z vďaka za to, že v Ružomberku vznikla Galéria Ľ. Fulla.

Ľudovít Fulla (1902 – 1980)

Od dzieciństwa zajmował się malarstwem. Uczył się w prywatnej szkole malarstwa Gustáva Malého w Bratysławie oraz w Szkole Sztuki Użytkowej w Pradze, którą ukończył w 1927 r. Jako profesor plastyki pracował w wielu słowackich szkołach, także w Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Bratysławie. Od 1962 r. żył i pracował w rodzinnym Ružomberku. Był malarzem, grafikiem i scenografem. Za swoją twórczość zdobył wiele zagranicznych nagród: w 1936 r. dostał brązowy medal za projekty scenograficzne na Triennale Sztuki Użytkowej we włoskim Mediolanie, w 1937 r. Grand Prix za obraz Pieseň a práca na wystawie światowej w Paryżu. W 1963 r. uzyskał tytuł Artysta Narodowy. W 1969 r. przekazał wiele ze swoich dzieł na rzecz państwa w podziękowaniu za to, że w Ružomberku powstała Galeria Ľ. Fulla.

Vlkolíneec

Vlkolíneec

slovenčine, menšia časť v latinskom jazyku. Slováci nestratili svoje presvedčenie ani v rokoch násilnej maďarizácie. Pracovali tu slovenské tlačiarne Salvu a Páričku. Dnes predstavujú Slováci takmer 98 % obyvateľstva.

Nemeckí kolonisti prišli do budúceho Ružomberka v 13. storočí pravdepodobne nie priamo z Nemecka, ale z iných častí Slovenska – zo Spiša, z Nemeckej (dnes Partizánskej) Lupče – a dali svojmu novému domovu krásny názov „Ružový vrch“. Legenda hovorí, že pri príchode ich údajne očarili kríky šípových ruží natolko, že sa rozhodli po nich pomenovať svoje sídlo. Ruža je aj dnes na pečati mesta. Nemci sa začali presadzovať opäť až v období II. svetovej vojny. V roku 1941 si založili Nemeckú akadémiu, ktorá sa sústreďovala na propagáciu nemeckej kultúry a v tom istom roku vznikla aj pobočka Nemecko-slovenskej spoločnosti. Po vojne mnohí Nemci evakovali. V súčasnosti nežije v meste ani stotina percenta nemeckého obyvateľstva.

Za Maďarov, ktorých bolo v Ružomberku pomerne málo, sa začali v 2. polovici 19. storočia hlásiť niektorí Slováci i Židia. Vtedy sa veľmi rozmohol maďarský spolkový život. Napríklad v roku 1876 vznikol Ružomerský uhorský spoločenský kruh. V ňom okrem Maďarov boli aj Židia, Nemci a Slováci. V roku 1904 sa organizovala Ružomerská občianska mládež, roku 1908 Ružomerský uhorský meštiansky kruh atď. V meste pracovala popri iných tlačiarňach aj maďarská tlačiareň, v ktorej vychádzali maďarské noviny nielen pre mesto, ale aj pre ružomerské okolie. K osobnostiam maďarského pôvodu z 19. – 20. storočia možno zaradiť napríklad maliara Alojza Fellegiho alebo historika Michala Csócza. Dnes Maďari predstavujú jednu desatinu percenta obyvateľstva. Maďari stratili po I. svetovej vojne svoje výsadné postavenie a začali sa hlásiť za Slovákov.

Havránok

Havránok

szej części występuje łacina. Słowacy nie stracili swojego ducha ani w latach narzucanej siłą madziaryzacji. Działały tu słowackie drukarnie Salvy i Párički. Dzisiaj Słowacy stanowią prawie 98 % mieszkańców.

Niemieccy koloniści przybyli do przyszłego Rużomberka w XIII w. prawdopodobnie nie bezpośrednio z Niemiec, ale z innych regionów Słowacji – ze Spiszu, z Nemeckej (dziś Partizánskej) Lupczy, a swojemu nowemu domowi nadali piękną nazwę „Różana Góra”. Legenda mówi, że po ich przybyciu krzewy dzikiej róży wywarły na nich tak wielkie wrażenie, że postanowili nazwać swoją osadę właśnie w ten sposób. Róża znajduje się dziś na pieczęci miasta. Niemcy zaczęli tu ponownie dominować dopiero w okresie II wojny światowej. W 1941 r. założyli Akademię Niemiecką, której zadaniem było promowanie kultury niemieckiej. W tym samym roku powstał tu również oddział Towarzystwa Niemiecko-Słowackiego. Po wojnie wielu Niemców ewakuowano. Obecnie w mieście nie ma ani jednej setnej procenta ludności pochodzenia niemieckiego.

Za **Węgrów**, których w Rużomberku było stosunkowo mało, w II poł. XIX w. zaczęli się uważać niektórzy Słowacy i Żydzi. Wtedy też bardzo rozrosły się liczne węgierskie towarzystwa. Na przykład w 1876 r. powstało Rużomberskie Towarzystwo Węgierskie. Należeli do niego poza Węgrami także Żydzi, Niemcy i Słowacy. W 1904 r. zorganizowane zostało stowarzyszenie Rużomberskiej Młodzieży Obywatelskiej, w 1908 r. stowarzyszenie Rużomberskich Mieszczan Węgierskich i in. W mieście obok innych drukarni pracowała także węgierska, w której drukowano węgierską gazetę nie tylko dla miasta, ale także dla całej okolicy. Wśród postaci węgierskiego pochodzenia z okresu XIX – XX w. można wymienić na przykład malarza Alojza Fellegiego czy historyka Michała Csócza. Dziś Węgrzy stanowią jedną dziesiątą procenta ludności. Węgrzy utracili po I wojnie światowej swoją uprzywilejowaną pozycję i zaczęli podawać się za Słowaków.

J.ČESLA 2010

Andrej Hlinka (1864 - 1938)

Pochodził z chudobnej rodziny, ale wdąka swojemu nadaniu wyštudoval za katolíckeho kňaza. Pôsobil na viacerých miestach. V roku 1905 sa stal farárom v Ružomberku. Bol presvedčeným Slovákom za čo trpel niekoľko rokov v žalári. Tragédia v Černej roku 1907 zviditeľnila jeho meno v celej Európe. Tam sa mala konať posviacka kostola, ktorú mal vykonať Hlinka. Maďarský biskup Párvy však určil iného kňaza. Ľudia sa proti tomu postavili a uhorskí žandári pri streľbe zabilí 15 ľudí. Hlinka bol jedným zo signatárov Martinskej deklarácie z 30. októbra 1918, ktorá sa prihlásila k vznikajúcej Československej republike. Hlinka bol za autonómiu Slovenska v rámci ČSR. Samostatného Slovenska sa však už nedežilo.

Andrej Hlinka (1864 – 1938)

Pochodził z biednej rodziny, ale dzięki swojemu talentowi został księdzem katolickim. Pracował w wielu miejscach. W 1905 r. został proboszczem w Rużomberku. Był z przekonania Słowakiem, za co przecierpiał kilka lat w więzieniu. Tragedia w Černej w 1907 r. rozsławiła jego imię na całą Europę. W miejscowości tej Hlinka miał poświęcić kościół. Węgierski biskup Párvy wyznaczył jednak innego księdza. Ludzie zbuntowali się przeciw temu, a węgierscy żandarmi zastrzelili 15 osób. Hlinka był jednym z sygnatariuszy Deklaracji Martińskiej z 30 października 1918 r., która poparła powstającą Republikę Czechosłowacką. Hlinka walczył o autonomię Słowacji w ramach Republiki Czechosłowackiej. Czasów niepodległej Słowacji jednak już nie dożył.

Návrat k ľudovým zvykom

Ľudové tradície i nosenie krojov pretrvávajú len vtedy, ak sa neodložia „do truhlice starých materí“, ale budú sa používať aspoň príležitostne. I na Liptove sú nadšenci, ktorí ľudovú kultúru uchovávajú a hlavne šíria ju ďalej medzi deti a mládež. Dokladom toho sú fungujúce folklórne súbory, ale aj 35 ročníkov detského folklórneho festivalu, ktorý sa koná pod Likavským hradom a predovšetkým návrat k starým rodinným zvykom. Medzi ne hlavne patrí nosenie krojov pri svadbách a iných rodinných slávnostiach.

Powrót do tradycji ludowych

Tradycje ludowe i noszenie strojów przetrwają tylko jeżeli nie zostaną one odłożone „do babcinej skrzyni ze skarbami”, ale będą wykorzystywane przy różnych okazjach. Na Liptowie także są zapaleńcy, którzy dbają o zachowanie kultury ludowej i propagują ją dalej wśród dzieci i młodzieży. Dowodem na to są działające zespoły folklorystyczne, ale także 35 edycji dziecięcego festiwalu folklorystycznego, który odbywa się pod zamkiem Likavskim, ale przede wszystkim powrót do starych rodzinnych tradycji. Należy do nich zwłaszcza noszenie strojów ludowych przy ślubach i podczas innych uroczystości rodzinnych.

Slávnostný kroj • Uroczysty strój ludowy

Ružomberský jarmok

Jarmark w Ružomberku

Prvý židovský obchodník sa usadil v Ružomberku v roku 1780. O takmer sto rokov, v roku 1873, bolo v meste 271 Židov, v roku 1890 už 693 a roku 1940 žilo v meste 748 Židov. Židovská náboženská obec sa osamostatnila od mikulášskej v roku 1870 a o desať rokov neskôr sa ukončila stavba synagógy. Na jej slávnostné otvorenie prišiel aj župan Liptovskej stolice Martin Szentiványi. Škola existovala už od roku 1871. Vzniklo aj židovské kasíno a viaceré spolky – Chevra kadischah, ženský spolok, dievčenský spolok, ba v roku 1924 aj židovskí skauti. V športovom klube Makabi dominovali mladé hádzanárky, ktoré boli najlepšie v rámci Slovenska. Židia patrili k popredným priemyselníkom. Izidor Mautner bol v roku 1894 zakladateľom textilnej továrne v časti Rybárpole. Prvú tlačiareň v Ružomberku založil v roku 1884 Žid Adolf Kohn. Židia založili roku 1869 aj Ružomberskú sporiteľňu a roku 1932 Všeobecný židovský úverný ústav. O úcte a vážnosti židovského obyvateľstva hovorí aj fakt, že v roku 1906 bol zvolený za richtára Žid Jakub Klein. Kuriozitou je, že katolíckeho kňaza Hlinku obhajovali židovskí advokáti. Židia Július a Artúr Kürti-Kohn boli aj iniciátormi založenia liptovského múzea, ktoré vzniklo roku 1912. Koniec komunity urobila II. svetová vojna a obdobie holokaustu. Dnes Židia prakticky v meste nežijú.

O tom, že **Rómovia** žili v ružomberskom chotári, svedčí územný názov Cigansko na mape z roku 1794. Postupne sa začali usadzovať aj v meste. Dnes predstavujú takmer jedno percento obyvateľstva. Boli známymi hudobníkmi, vystupovali na mestských i dedinských zábavách hlavne v období fašiangov. V polovici 20. storočia bol najznámejším huslista a primáš Gustáv Facona.

Rusíni a **Poliaci** nepatrili k pôvodnému obyvateľstvu Liptova a teda aj Ružomberku. Pristáhovalci v súčasnosti nepredstavujú ani jednu stotinu percenta.

Dni Andreja Hlinku

Dni Andreja Hlinku

Pierwszy **żydowski** kupiec osiedlił się w Ružomberku w 1780 r. Prawie sto lat później, w 1873 r. w mieście było 271 Żydów, w 1890 r. już 693, a w 1940 r. mieszkało tu już 748 Żydów. Żydowska gmina wyznaniowa oddzieliła się od gminy w Mikułaszu w 1870 r., dziesięć lat później zakończono budowę synagogi. Na jej uroczyste otwarcie przybył nawet żupan stolicy Liptowskiej – Martin Szentiványi. Szkoła działała już w 1871 r. Powstało tu także żydowskie kasyno i kilka towarzystw – Chevra kadischah, stowarzyszenie kobiet, stowarzyszenie dziewcząt, a w 1924 r. nawet organizacja żydowskich skautów. W klubie sportowym Makabi dominowały młode szczypiornistki, które były najlepsze w całej Słowacji. Żydzi należeli do wiodących rodzin przemysłowców. Izidor Mautner w 1894 r. założył w dzielnicy Rybárpole fabrykę tkanin. Pierwszą drukarnię w Ružomberku założył w 1884 r. Żyd Adolf Kohn. Żydzi w 1869 r. założyli również Ružomberską kasę oszczędnościową, a w 1932 r. Powszechną Żydowską Kasę Pożyczkową. O poszanowaniu i wadze żydowskich mieszkańców mówi również i fakt, że w 1906 r. burmistrzem został wybrany Żyd Jakub Klein. Ciekawostką jest, że księdza katolickiego Hlinkę bronili żydowscy adwokaci. Żydzi Július i Artúr Kürti-Kohn byli także inicjatorami założenia muzeum liptowskiego, które powstało w 1912 r. Koniec społeczności żydowskiej przyniosła II wojna światowa i okres Holokaustu. Dziś w mieście praktycznie nie ma już Żydów.

O tym, że **Romowie** zamieszkiwali tereny wokół Ružomberka, świadczy nazwa miejscowa Cigansko na mapie z 1794 r. Z czasem zaczęli się osiedlać także w mieście. Dziś stanowią prawie jeden procent mieszkańców. Byli znanymi muzykami, występowali na miejskich i wiejskich zabawach zwłaszcza w okresie karnawału. W połowie XX wieku najbardziej znany był skrzypek kapelmistrz Gustáv Façona.

Rusini i **Polacy** nie należeli do rdzennych mieszkańców Liptowa, a więc i Ružomberka. Ludność napływowa tych narodowości nie stanowi obecnie nawet jednej setnej procenta.

Krásne svätynie

Synagógu v Ružomberku postavili roku 1880 v takzvanom Rundbogen štýle, ktorý sa k nám rozšíril z Nemecka cez Rakúsko-Uhorsko. Jeden z významných viedenských architektov Ludwig von Förster v tomto štýle postavil v rokoch 1856-63 synagógu v maďarskom Miškovci, ktorá sa potom stala vzorom aj pre Nové Mesto nad Váhom, Martin a Ružomberok. Plány ružomberskej synagógy zase poslúžili pri podobnej stavbe v Kežmarku. Typickým je tu polkruhový oblúk predovšetkým na oknách a klasicistické piliere.

Piękne świątynie

Synagoga w Ružomberku została wybudowana w 1880 r. w tzw. stylu Rundbogen, który przybył do nas z Niemiec przez Austro-Węgry. Jeden z bardziej znanych architektów wiedeńskich Ludwig von Förster wybudował w tym stylu w latach 1856 – 1863 synagogę w węgierskim Miszkolcu, która stała się później wzorem także dla synagog w Nowym Mieście nad Wagiem, Martinie i Ružomberku. Plany synagogi w Ružomberku zostały później wykorzystane przy podobnej budowie w Kieżmarku. Charakterystycznym elementem jest półokrągły łuk będący częścią okien oraz klasycystyczne filary.

Synagóga

Synagoga

Spišská Belá

r. 1263

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 11' 09" s. š.

Zemepisná dĺžka: 20° 27' 24" v. d.

Nadmorská výška: 625 m n. m.

Počet obyvateľov: 6 327

Námestie s Immaculatou

Rynek z Niepokalaną

Spišská Belá si zachovala slovanský názov vyše 7 storočí, hoci sa predpokladá, že mestečko založili nemeckí kolonisti. Prvá oficiálna zmienka je z roku 1263 – spomínajú sa „Teutonicci de Bela“ (Nemci z Belej). Mestské práva získala Spišská Belá s ďalšími spišskými mestami a mestečkami v roku 1271.

Podobne ako ostatné mestá mala vlastnú samosprávu na čele s richtárom, ktorý reprezentoval súdnu, administratívnu a politickú moc. Prvým známym richtárom v roku 1279 bol Tylo.

V roku 1412 uhorský kráľ Žigmund Luxemburský za finančnú pôžičku na vojnu s Benátkami záložoval aj Spišskú Belú poľskému panovníkovi Vladislavovi II. Jagelovskému. 16 zálohovaných miest podliehalo Poľsku až 360 rokov.

Hospodársky rozvoj sa odrazil aj v kultúrnom a spoločenskom živote, vznikali rôzne spolky a združenia. Najstarším bol strelecký spolok z roku 1637. Spoločenským miestom sa stali Belianske kúpele (1818), Šarpanec a po objavení Belianskej jaskyne (1881) aj Tatranská Kotlina.

V roku 1965 Spišská Belá znovu získala štatút mesta, ktorý jej predtým zanikol v roku 1922.

Od roku 1972 sa stali súčasťou Spišskej Belej Strážky. Možno už v 12. stor. tu bolo strážne sídlo blízkych hraníc s Poľskom. Strážna veža sa neskôr prebudovala na menší hrad a napokon nadobudla vzhľad dnešného kaštieľa – národnej kultúrnej pamiatky a sídla pobočky Slovenskej národnej galérie. K re-

Biała Spiska

Biała Spiska swoją słowiańską nazwę nosi już ponad 7 wieków, choć przypuszcza się, że miasteczko założyli niemieccy koloniści. Pierwsza oficjalna wzmianka pochodzi z 1263 r. – wspomniani są w niej „Teutonici de Bela“ (Niemcy z Białej). Prawa miejskie Biała Spiska uzyskała wraz z innymi miejscowościami w 1271 r.

Tak samo jak inne miasta posiadała własny samorząd, na jej czele stał burmistrz, który skupiał władzę sądowniczą, administracyjną i polityczną. Pierwszym znanym burmistrzem w 1279 r. był Tyło.

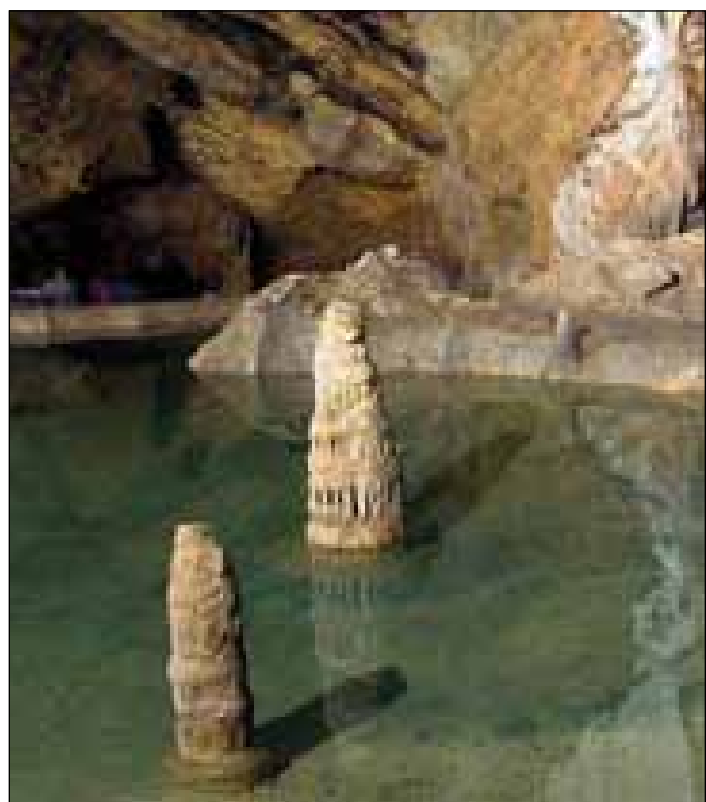
W 1412 roku król węgierski Zygmunt Luksemburski w zamian za pożyczkę na wojnę z Wenecją oddał Białą Spiską w zastaw władcy polskiemu Władysławowi II Jagielle. Zastaw składający się z 16 miast podlegał Polsce aż 360 lat.

Rozwój gospodarczy znalazł odzwierciedlenie w życiu kulturalnym i społecznym, powstawały różne towarzystwa i stowarzyszenia. Najstarsze było towarzystwo strzelców z 1637 r. Miejscem, w którym kwitło życie towarzyskie, stało się uzdrowisko Belianske kúpele (1818 r.), Šarpanec, a po odkryciu Jaskini Bielskiej (1881 r.) również Kotlina Tatrzańska.

W 1965 r. Biała Spiska ponownie odzyskała status miasta, który odebrano jej w 1922 r. W 1972 r. do Białej Spiskiej włączono Strážky – prawdopodobnie już w XII w. znajdował się tu punkt obronny niedalekiej granicy z Polską. Wieża strażnicza została później przebudowana na mniejszy zamek, aż w końcu budowla uzyskała formę dzisiejszego pałacu – zabytku kultury narodowej i siedziby oddziału Słowackiej Galerii Narodowej. Nieodłączną częścią pałacu

Prvá písomná zmienka z roku 1263 v opise z roku 1539
Pierwsza pisemna wzmianka 1263 r. w odpisie z 1539 r.

Belianska jaskyňa

Jaskinia Bielska

Pamätná tabuľa v Kaštieli v Strážkach
Tablica pamiątkowa w pałacu w Strážkach

Najkrajšia na svete

Len jedna známka z tisícov vydávaných každý rok má právo hrdiť sa titulom najkrajšej na svete. Za rok 2003 tento titul získala slovenská známka Potok za humnami na brehu (Umenie – dielo), ktorého originál sa nachádza v SNG Strážky. Ziskom tohto ocenenia predstavuje známka celému svetu nielen dielo Ladislava Medňanského, ale aj nádherný kraj v okolí Spišskej Belej, kde maliar veľmi rád tvoril.

Najpiękniejszy na świecie

Tylko jeden znaczek z tysięcy wydawanych co roku ma prawo szczycić się tytułem „Najpiękniejszy na świecie”. W 2003 r. tytuł ten zdobył słowacki znaczek „Sztuka – dzieło, Potok za gumnem na brzegu”, którego oryginał znajduje się w Słowackiej Galerii Narodowej w Strážkach. Nagrodzony znaczek przedstawia całemu światu nie tylko dzieło Ladislava Medňanskiego, ale również przepiękne okolice Białej Spiskiej, gdzie malarz bardzo lubił tworzyć.

Kaštieľ Strážky

Pałac w Strážkach

nesančnému kaštieľu neodmysliteľne patrí zvonica a gotický Kostol sv. Anny. Tento komplex bol v roku 1970 vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku.

Spišská Belá mala od svojho vzniku poľnohospodársko-remeselnícky charakter s rozsiahlym chotárom, do ktorého patrila aj väčšia časť Belianskych Tatier. Práve tie v spojení s Belianskou jaskyňou a blízkym horstvom Pieniny otvorili turistickú bránu do raja prírody.

Od začiatku prevládalo **nemecké** etnikum, ktoré takmer vymizlo po skončení II. svetovej vojny. Beľania patrili aj medzi priekopníkov bádania Tatier. Richtár a hľadač pokladov Adam Kaltstein sa stal oficiálne prvou známou obeťou Vysokých Tatier. Bol jedným z mnohých, ktorí hľadali v Tatrách drahé kovy a kamene. Zahynul pod Bujačím vrchom v polovici 17. storočia. Nie je vylúčené ani to, že sa o jeho smrť postarala „konkurencia“ zlatokopov. V Belej sa konali povestné fašiangové karnevaly: na zvoncu sa vyťahovala atrapa býka, ktorý tam mal spásať vyrastenú trávu. Neskôr zvoncu predstavoval alegorický voz, na ktorý ťahali skutočného býka. Pri tejto príležitosti vychádzali aj noviny v spišskonemeckom nárečí. Karneval pokračoval aj v období medzi dvoma svetovými vojnami, avšak už s „medzinárodným“ charakterom. V prvom alegorickom voze boli štyri dievčiny. Mali predstavovať spišskú pieseň – slovenskú, nemeckú, maďarskú a goralskú, ktorá sa neraz stotožňovala s poľskou. Po vojne už o karneval záujem nebol, i keď po roku 1989 boli pokusy o jeho oživenie. V 19. storočí sa hlásil k nemeckej národnosti Samuel Weber – evanjelický kňaz, významný spišský historik a zakladateľ viacerých spolkov, ako aj autor prvej monografie o Spišskej Belej. Medzi svetové osobnosti patrili Jozef Maximilián Petzval – matematik, fyzik, vynálezca, no predovšetkým zakladateľ modernej optiky a fotografie. Životu a tvorbe tohto veľikána je venované múzeum v jeho rodinnom dome.

Kostol so zvonnicou v Strážkach • Kościół z dzwonnica w Strážkach

jest także dzwonnica i gotycki kościół św. Anny. Zespół zabudowań został uznany w 1970 r. za zabytek kultury narodowej.

Biała Spiska od samego początku miała charakter osady rolno-czo-rzemieślniczej, była bardzo rozległa, jej część tworzyły nawet Tatry Bielskie. Właśnie one wraz z Jaskinią Bielską i pobliskim pasmem Pienin otwierają turystyczną bramę do rajy przyrody.

Od początku dominowało tu osadnictwo **niemieckie**. Po zakończeniu II wojny światowej jednak prawie wszyscy Niemcy stąd wyjechali. Mieszkańcy Białej Spiskiej należeli do pierwszych badaczy Tatr. Burmistrz i poszukiwacz skarbów Adam Kaltstein stał się pierwszą oficjalnie znaną ofiarą Tatr Wysokich. Był jednym z pierwszych, którzy w Tatrach poszukiwali metali i kamieni szlachetnych. Zginął pod Bujaczym wierchem w połowie XVII wieku. Nie można wykluczyć ani tego, że do jego śmierci przyłożyli rękę inni poszukiwacze złota. W Białej odbywały się słynne zabawy karnawałowe: na dzwonnice wciągano atrapę byka, który miał się paść na rosnącej tam trawie. Później dzwonnice przedstawiał alegoryczny wóz, na który wciągano prawdziwego byka. Przy okazji karnawału wydawano także gazetę w dialekcie spisko-niemieckim. Zabawy karnawałowe były kontynuowane także w okresie międzywojennym, miały jednak „międzynarodowy” charakter. W pierwszym alegorycznym wozie znajdowały się cztery dziewczyny – miały symbolizować pieśni spiskie: słowackie, niemieckie, węgierskie i góralskie, które często były utożsamiane z polskimi. Po wojnie nie powrócono do tradycji karnawału, chociaż po 1989 r. próbowano ją wznowić. W XIX w. za Niemca uważał się Samuel Weber – ksiądz ewangelicki, znany spiski historyk i założyciel wielu towarzystw, znany także jako autor pierwszej monografii o Białej Spiskiej. Do światowych osobistości należy Jozef Maximilián Petzval – matematyk, fizyk, wynalazca, ale przede wszystkim ojciec nowoczesnej optyki i fotografii. Życiu i twórczości tej postaci poświęcono muzeum założone w jego rodzinnym domu.

Pastier oviec
Pasterz owiec

Ludové povery a mágia

Tvrde prírodné podmienky a obmedzený prístup k vedomostiam podnecoval ľudí k poverám a magickým praktikám. Traduje sa, že bača dokázal zaklínadlom počarovať cudzie ovce tak, aby nedávali mlieko. Ženy čarodejnice naopak dokázali kľatbu zrušiť zvonením ovčím zvoncom a sypaním troch štipiek soli do mlieka. Proti týmto praktikám zasahovala inkvizícia. V Spišskej Belej na základe obvinenia v roku 1748 údajne upálili bosorku Splenderovú.

Wierzenia ludowe i magia

Trudne warunki naturalne oraz ograniczony dostęp do informacji powodował, że ludzie kierowali się różnymi wierzeniami i praktykami magicznymi. Mówi się, że bacia potrafił zaklęciami doprowadzić do tego, że owce innych gospodarzy nie dawały mleka. Kobiety natomiast potrafiły je odczarować dzwoniąc owczym dzwonkiem i dosypując trzy szczypty soli do mleka. Z takimi praktykami walczyła inkwizycja. W Białej Spiskiej na podstawie oskarżenia podobno spalono w 1748 roku czarownicę Splenderową.

Múzeum J. M. Petzvala

Muzeum J. M. Petzvala

J. M. Petzval (1807 - 1891)

Hoci Jozef Maximilián Petzval sa stal priekopníkom fotografickej optiky, jeho výpočty zneužil spolupracovník, viedenský optik Peter Voigtländer. Podľa návrhov Petzvala, bez toho, aby to autor vedel, vyrobil už v roku 1841 nové fotoobjektívy a aj nové moderné fotografické aparáty, ktoré mali značku podľa mena plagiátora. Hoci sa jedno priateľstvo rozpadlo, história sa oklamať nedala.

J. M. Petzval (1807 – 1891)

Chociaž J. M. Petzval bol prekurzorom optiky fotografickej, jeho obliczenia wykorzystal współpracownik, wiedeński optyk Peter Voigtländer. Według projektów Petzvala – ale bez jego wiedzy – wiedeńczyk już w 1841 roku wyprodukował nowe obiektywy i aparaty fotograficzne pod swoim nazwiskiem. Mimo, że ich przyjaźń się rozpadła, historii nie da się okłamać.

Počet Slovákov rapídne narástol v 20. storočí po dobrovoľnom i nútenom odchode iných národností. Slovenský spolkový život sa začal rozvíjať až po vzniku I. Československej republiky. Do Belej sa prisťahovali aj mnohí Gorali zo Zamaguria, a tak dnes počuť v Belej aj goralské nárečie. Kde-tu starí Beľania primiešajú ešte aj nemecké slovo. Mesto žije kultúrou i dnes. Medzinárodný festival fotografie ponúka priestor nielen pre domácich, ale i zahraničných fotografov. Veľmi obľúbené sú i Kaštieľne hry v Strážkach, ktoré sa zameriavajú na divadelné predstavenia a ľudovú slovesnosť. Výnimočný svojho druhu je i Zemiakarský jarmok, na ktorom sa stretávajú pestovatelia zemiakov z rôznych krajín. Medzinárodný deň cestovného ruchu vrcholí Beľanským turistickým pochodom.

Po zabratí Spiša maďarskými vojenskými jednotkami v polovici 12. storočia si **Maďari** vybudovali v Strážkach pevnosť s ponechanou maďarskou posádkou – najstarší názov sídla z 13. storočia je Ewr (Eur = Őr), po slovensky strážca. Z 13. storočia sa zachovali aj maďarské názvy potokov – Ydesvyz (Édesvíz – Milý potok), Sarpathaka (Blatný potok), Tothpathaka (Slovenský potok), ktorým premenovali jeho starší slovenský názov Bisticze, dnes Kežmarská Biela voda. V 16. storočí prichádza do strážskej pevnosti rodina Horváth-Stansith. Rodina pôvodne strážnu budovu prestavala na kaštieľ a v polovici 80. rokov 16. storočia tu vzniklo gymnázium pre mladých šľachticov. Po Stansithovcoch tu sídlili viaceré maďarské rody. Žil tu aj Ladislav Medňanský – slávny maďarský maliar, ktorého diela sú v kaštieli sprístupnené pre turistov. Pokojnú atmosféru navodzuje aj príľahlý park, po okraji ktorého tečie rieka Poprad. Táto oddychová zóna je osobitne obľúbená hlavne v letných a jesenných mesiacoch. K maďarskej národnosti sa hlásil aj beľanský lekár Michal Greisiger, aj keď pochádzal zo starej spišskonemeckej rodiny. Okrem medicínskeho nadania s ľudským prístupom ku všetkým etnickým

Múzeum M. Greisigera

Muzeum M. Greisigera

Liczba **Słowaków** gwałtownie wzrosła w XX wieku po dobrowolnym oraz przymusowym wyjeździe innych narodowości. Słowacy zaczęli zakładać tu liczne towarzystwa dopiero po powstaniu I Republiki Czechosłowackiej. Do Białej sprowadzili się także liczni Górale z Zamagurza, dlatego dziś można tu usłyszeć również gwiarę góralską. Mieszkańcy Białej wtrącają jeszcze od czasu do czasu jakieś niemieckie słowo. Miasto do dziś żyje kulturą. Międzynarodowy festiwal fotografii daje możliwości pokazania swoich prac fotografom krajowym i zagranicznym. Dużą popularnością cieszą się przedstawienia na zamku „Kaštieľne hry“ w Strážkach, gdzie prezentowana jest twórczość teatralna głównie ludowego pochodzenia. Wyjątkowy jest także Jarmark Ziemiaka, na którym spotykają się producenci ziemniaków z różnych krajów. Kulminacją międzynarodowego dnia turystyki jest Bielski Pochód Turystyczny.

Po zajęciu Spiszu przez węgierskie jednostki zbrojne w połowie XII wieku **Węgrzy** wybudowali w Strážkach twierdzę, w której stacjonowała węgierska załoga – najstarsza nazwa ich siedziby z XIII wieku brzmi Ewr (Eur = Ör), czyli strażnik. Z XIII wieku zachowały się także węgierskie nazwy potoków – Ydesvyz (Édesvíz – Miły Potok), Sarpathaka (Potok Błotny), Tothpathaka (Słowacki Potok), na którą zmieniono starszą słowiańską nazwę Bistricze, dziś Kieżmarska Biała Woda. W XVI wieku do tutejszej twierdzy przybywa rodzina Horváth–Stansith. Nowi mieszkańcy początkowo przebudowują strażnicę na zamek, a w połowie lat 80. XVI wieku powstało tu gimnazjum dla młodych szlachciców. Po Stansithach siedzibę miało tu wiele węgierskich rodów. Mieszkał tu również Ladislav Medňanský – słynny węgierski malarz, którego dzieła turyści mogą podziwiać na zamku. W przyległym parku, wokół którego przepływa rzeka Poprad, panuje przyjemna atmosfera. Park cieszy się szczególnie dużą popularnością w miesiącach letnich i jesiennych. Za Węgra uważał się również lekarz z Białej Michal Greisiger, mimo że pochodził ze starej rodziny Niemców spiskich. Poza talentem medycznym i ludzkim podejściem do pacjentów ze

Michal Greisiger (1851 - 1912)

Lekár a historik. Bol členom Spolku spišských lekárov a lekárnikov. Venoval sa aj zdravotnej osvete, vo svojej botanickej záhrade pestoval liečivé rastliny. Ako historik vlastnil bohatú archeologickú zbierku obsahujúcu nálezy z doby kamennej a bronzovej v Popradskej kotlinie. Zachránil množstvo archeologického materiálu z travertínovej kopy Hrádok v Gánovciach, výskumy robil aj v Spišskej Belej, Veľkej Lomnici a Kežmarku. O nálezoch písal v regionálnych a celohorských odborných časopisoch.

Michal Greisiger (1851 – 1912)

Lekarz i historyk. Był członkiem Towarzystwa Lekarzy i Aptekarzy Spiskich. Zajmował się oświatą zdrowotną, w swoim ogrodzie botanicznym uprawiał lecznicze rośliny. Jako historyk posiadał bogate zbiory archeologiczne zawierające znaleziska z epoki kamienia i brązu z Kotliny Popradzkiej. Uratował sporo materiałów archeologicznych z trawertynowych złóż Hrádok w Ganovcach, badania prowadził również w Białej Spiskiej, Wielkiej Łomnicy i Kieżmarku. O znaleziskach pisał w specjalistycznych czasopismach wydawanych zarówno w regionie jak i na terenie całych Węgier.

Spišská borovička

Dobrá povest' napomáhala predajnosti, a tak nečudo, že sa v meste našli ďalší traja podnikavci, ktorí ponúkali svoj alkohol pod rúškom úspešného produktu. Dodnes sa vedú polemiky, či pravú spišskú borovičku vyrábala Gréb alebo Kleinberger.

Spiska borowiczka

Stawa przynosiła wzrost sprzedaży, nic więc dziwnego, że w mieście znalazło się jeszcze trzech przedsiębiorców, którzy swój alkohol sprzedawali dzięki popularności oryginału. Do dziś prowadzone są polemiki, czy prawdziwą borowiczkę spišką produkował Grzeb czy Kleinberger.

Beliansky rybník

Staw Bielski

Kaštieľne hry

Przedstawienia w pałacu

skupinám bol aj archeológom a prírodovedcom nadnárodného formátu. V roku 1994 bolo v jeho dome otvorené múzeum.

Spišská Belá patrila medzi zálohované mestá Poľsku. V meste sa zrejme usadilo aj viacero **Poliakov**, avšak v súčasnosti je ich minimum. V snahe spájať a oživovať tradície sa pravidelne konajú Dni mesta Spišská Belá v duchu slovensko-poľského jarmoku. Taktiež je vybudovaná prvá časť rozsiahleho cyklistického chodníka od Belianskeho rybníka po Tatranskú Kotlinu, s plánovaným napojením až do Poľska.

Dnes žijú **Rusíni** v Spišskej Belej v minimálnom počte. Ich prítomnosť je najviditeľnejšia prostredníctvom sakrálnej výstavby.

Rómovia, ktorí sa prisťahovali do Belej až po II. svetovej vojne, tvoria po Slovákoch najväčší počet obyvateľstva. Napriek tomu, že pieseň „Gelem, Gelem“ poznajú takmer všetci, len málokto z nich vie, že je považovaná za rómsku hymnu.

Už po roku 1850 sa tu pri sčítaní ľudu sporadicky uvádzajú niekoľkí **židovskí** obyvatelia. Najvýznamnejšou rodinou boli Kleinbergerovci, ktorí tu v roku 1870 založili židovskú náboženskú obec (status quo ante). Postupne prevzali miestnu likérku, ktorá sa pod názvom Simon Kleinberger a syn preslávila v širokom okolí. V roku 1894 tu otvorili židovský cintorín, ktorý vo vzornom stave prežil obe vojny. Až koncom 20. storočia bol vandalmi skoro úplne zničený. Teraz je už znovu oplotený a niekoľko zachránených náhrobkov stojí symbolicky v jednom rade. Dodnes prežila aj synagóga, ktorú pri Belianskom potoku postavil v roku 1922 architekt Eugen Bárkany, zakladateľ židovského múzea v Prešove. Synagóga spolu s vedľa stojacim rituálnym kúpeľom (mikve) a bývalým domom rabína je už dnes upravená na obytné účely.

Belianské kúpele

Uzdrowisko Beľanské kúpele

wszystkich grup etnicznych cechował się zamiłowaniem do nauki – był archeologiem i badaczem przyrody ponadnarodowego formatu. W 1994 roku w jego domu otwarto muzeum.

Biała Spiska należała do miast oddanych Polsce w zastaw, dlatego też osiedliło się tu sporo **Polaków**, obecnie jednak jest ich tu niewielu. W ramach dążenia do wspólnego odradzania tradycji regularnie organizowane są Dni Miasta Białej Spiski właśnie w duchu słowacko-polskiego jarmarku. Wybudowano również pierwszą część długiego szlaku rowerowego od Stawu Bielskiego do Kotliny Tatrzańskiej. Planowane jest jego połączenie z Polską.

Rusini w Białej Spiskiej tworzą nieliczną grupę. Ich obecność jest widoczna zwłaszcza dzięki charakterystycznej architekturze sakralnej.

Romowie, którzy sprowadzili się do Białej dopiero po II wojnie światowej, stanowią najliczniejszą po Słowakach grupę mieszkańców. Mimo, że pieśń „Geľem, Geľem“ znają prawie wszyscy, mało kto wie, że uważana jest za romski hymn.

Już po 1850 roku podczas spisów ludności sporadycznie pojawiają się mieszkańcy **żydowscy**. Najbardziej znaną rodziną byli Kleinbergerowie, którzy założyli tu w 1870 roku wyznaniową gminę żydowską (status quo ante). Z czasem przejęli lokalną wytwórnę likierów, która pod nazwą „Simon Kleinberger & syn“ zasłynęła w całej okolicy. W 1984 roku założono tu cmentarz żydowski, który we wzorowym stanie przetrwał dwie wojny. Wandale zniszczyli go prawie całkowicie dopiero pod koniec XX wieku. Teraz ponownie został otoczony płotem, a kilka uratowanych nagrobków symbolicznie ustawiono w jednym rzędzie. Do dziś przetrwała również synagoga, którą nad Potokiem Bielskim w 1922 roku wybudował architekt Eugen Bárkany, założyciel muzeum żydowskiego w Preszowie. Synagoga wraz ze stojącym obok budynkiem kąpieeli rytualnych – mykwą i dawnym domem rabina została obecnie dostosowana do celów mieszkalnych.

Rusínsky kroj

Pochádza z okolia Spišskej Belej. Dnes ho možno vidieť takmer výlučne len pri rôznych slávnostiach.

Rusiński strój ludowy

Pochodzi z okolic Białej Spiskiej. Dziś można go zobaczyć właściwie tylko podczas rozmaitych uroczystości.

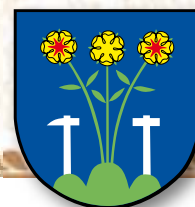

Cyklotrasa Sp. Belá • Trasa rowerowa Sp. Bela
– Tatr. Kotlina (2010) – Tatr. Kotlina (2010)

Spišská Nová Ves

r. 1268

Základné informácie

Zemepisná šírka: 48° 56' 39" s. š.

Zemepisná dĺžka: 20° 33' 39" v. d.

Nadmorská výška: 430 m n. m.

Počet obyvateľov: 37 107

Kostol nanebovzatia
Panny Márie

• Kościół Wniebowzięcia
Panny Maryi

Pôvodnými obyvateľmi **Spišskej Novej Vsi** boli Slovania. Predpokladá sa, že žili v osade Iglov. Pri nich si založili nemeckí kolonisti „novú osadu“ – Villa Nova, ktorá sa spomína už v roku 1268. Privilégium pre spišských Nemcov (Sasov) z roku 1271 bolo dané aj obyvateľom Spišskej Novej Vsi. Nepatrili pod župana, ale s ostatnými privilegovanými mestami tvorili samostatný celok.

Spišská Nová Ves sa stala slobodným bankským mestom. Jeho obyvatelia podľa privilégia z roku 1435 mohli slobodne dolať striebro, meď, olovo a železo, taktiež organizovať tri výročné trhy.

V roku 1412 sa však aj oni dostali do poľského zálohu, spod ktorého boli vyňaté až v roku 1772. Vyňaté mestá vytvorili Provinciu XVI spišských miest a ich centrom sa stala Spišská Nová Ves.

Jej všeobecný a predovšetkým priemyselný rozvoj nastal po vybudovaní Košicko-bohumínskej železnice v rokoch 1869 – 1872.

Z pamiatok mesta upúta rímskokatolícky farský Kostol nanebovzatia Panny Márie s najvyššou kostolnou vežou na Slovensku (87,5 m). Zaujme aj Reduta, Evanjelický kostol, Provinčný dom s Levočskou bránou, v ktorom dnes sídli Múzeum Spiša. Jeho pobočky tvoria expozície v Markušovciach a Smižanoch.

Spišská Nová Ves je zároveň bránou do Národného parku Slovenský raj, ktorý ponúka nádherné scenérie skalných útvarov,

Nowa Wieś Spiska

Najstarszymi mieszkańcami **Nowej Wsi Spiskiej** byli Słowianie. Prawdopodobnie mieszkali w osadzie Iglov. Koloniści niemieccy założyli dla siebie nową osadę – Villa Nova, która wspomina na jest już w 1268 r. Przywileje dla Niemców Spiskich (Sasów) z 1271 r. zostały nadane również mieszkańcom Nowej Wsi Spiskiej. Miasto nie podlegało żupanowi, ale wraz z pozostałymi ośrodkami obdarzonymi przywilejami, tworzyło odrębną grupę.

Nowa Wieś Spiska została królewskim wolnym miastem. Mieszkańcy zgodnie z przywilejem z 1435 r. mogli bez ograniczeń wydobywać srebro, miedź, ołów i żelazo, mieli także prawo do organizacji trzech jarmarków rocznie.

W 1412 r. jednak i oni dostali się do polskiego zastawu, który trwał aż do 1772 r. Uwolnione z zastawu miasta stworzyły prowincję 16 miast spiskich z centrum w Nowej Wsi Spiskiej.

Po wybudowaniu kolei koszycko-bohumińskiej w latach 1869 – 1872 nastął okres ogólnego, a zwłaszcza przemysłowego rozwoju miejscowości.

Spośród zabytków miasta uwagę zwraca rzymsko-katolicki kościół farny pw. Wniebowzięcia Panny Maryi z najwyższą wieżą kościelną na Słowacji (87,5 m). Interesująca jest również reduta, kościół ewangelicki, budynek dawnej siedziby Prowincji z Bramą Lewocką, gdzie dziś swoją siedzibę ma Muzeum Spiszu. Jego oddziały znajdują się także w Markušovcach i Smiżanach.

Nowa Wieś Spiska jest jednocześnie bramą do Parku Narodowego Słowacki Raj, w którym znajdziemy wspaniałe formy

Prvá písomná zmenka z roku 1268
Pierwsza wzmianka pisemna z 1268 r.

Reduta
– sídlo Spišského divadla

Reduta
– siedziba Teatru Spiskiego

Slovenský raj

Je horským pásmom v oblasti Spiša na území okresov Spišská Nová Ves, Poprad a Rožňava. Jeho územie je od roku 1988 národným parkom. Má rozlohu 19 763 ha. Asi 90 % územia vypĺňajú lesy. Tečú tu rieky Hornád a Hnilec. Nachádza sa tu vyše 350 jaskýň, ale prístupná je len Dobšinská ľadová jaskyňa. Medzi najkrajšie časti patrí Príelom Hornádu a Sokolia dolina. Nachádza sa tu aj niekoľko desiatok vodopádov. Centrami turistov je Čingov, Podlesok a Kláštorisko, kde sú zrúcaniny kartuziánskeho kláštora z 13. storočia.

Słowacki Raj

To pasmo górskie w regionie Spiszu na terenie powiatów Nowa Wieś Spiska, Poprad i Rożnawa. Od 1988 r. objęte jest ochroną jako park narodowy. Ma powierzchnię 19 763 ha. Około 90 % stanowią lasy. Przepływają tu rzeki Hornád i Hnilec. Znajduje się tu ponad 350 jaskiń, ale udostępniono do zwiedzania tylko Dobszyńską Jaskinię Lodową. Do najpiękniejszych części należą Przełom Hornádu i Dolina Sokola. Znajduje się tu również kilkadziesiąt wodospadów. Ośrodki turystyczne to Čingov, Podlesok i Kláštorisko, gdzie można zwiedzić ruiny klasztoru kartuzów z XIII w.

Provinčný dom

Budynek dawnej siedziby Prowincji

jaskýň a vodopádov. Jeden z najkrajších je Tomášovský výhľad s možnosťou skalolezectva. Dobšinská ľadová jaskyňa – národná prírodná pamiatka zaradená do zoznamu UNESCO – patrí svojim charakterom zaľadnenia medzi najvýznamnejšie jaskyne na svete.

Slováci boli prvými obyvateľmi Spišskej Novej Vsi, ale ako v iných spišských mestách, tak aj tu sa po príchode nemeckých kolonistov dostali do menšiny, nie však nadlho. V 18. storočí už tvorili väčšinu obyvateľstva. Keď v roku 1831 vypuklo na východe Slovenska roľnícke povstanie, pred útokom povstalcov zachránila spišskonovoveské meštianstvo armáda, ktorá obsadila mesto. Meštania po vzniku Československej republiky odmietali začlenenie mesta do nového štátu, ich plány na vytvorenie samostatnej Spišskej republiky sa im však nesplnili. Vznikom ČSR sa začal aj slobodný vývoj Slovákov. V súčasnosti tvoria takmer 95 % obyvateľstva.

Medzi významné spoločenské podujatia patrí Spišský trh. Je pokračovaním tradície usporadúvania výročných trhov na základe výsad udelených kráľom. V súčasnosti má už vyše päťdesiatročnú históriu a je jedným z najstarších podujatí tohto druhu na Slovensku.

V meste sa nachádza jedna z najkrajších zoológických záhrad Slovenska. Atraktivitu mesta zvyšujú aj kiná, galéria, krytá plaváreň a letné kúpalisko, sauny, tenisové kurty, jazdecký areál, lyžiarske stredisko, prímestské športové letisko, na ktorom môžete absolvovať svoj prvý parašutistický alebo tandemový zoskok.

Nemci tvorili početnú vrstvu predovšetkým meštianstva do 18. storočia. Mali privilégia spišských Sasov a venovali sa hlavne baníctvu a remeslám. Spišskú Novú Ves preslávili zvonolejáři rodu Gaalovcov. Zvony i krstiteľnice od Gaalovcov sa nachádzajú aj v dnešnom Maďarsku a Poľsku. Posledným známym majstrom bol Ján Wagner, ktorý sa spomína v roku 1516.

Slovenský raj

Słowacki Raj

Markušovský kaštieľ

Pałac w Markušovcach

skalne, jaskinie i wodospady. Jedno z najpiękniejszych miejsc to punkt widokowy Tomášovský, gdzie można uprawiać wspinaczkę skałkową. Dobszyńska Jaskinia Lodowa – zabytek narodowy wpisany na listę UNESCO – dzięki swojemu charakterowi należy do najważniejszych na świecie.

Słowacy byli pierwszymi mieszkańcami Nowej Wsi Spiskiej, ale podobnie jak i w innych miastach spiskich po przybyciu niemieckich kolonistów znaleźli się w mniejszości. Nie trwało to jednak długo. W XVIII w. stanowili już większość mieszkańców. Kiedy w 1831 r. wybuchło powstanie chłopskie na wschodzie Słowacji, przed atakiem powstańców obroniła tutejszych mieszczan armia, która zajęła miasto. Po proklamowaniu Republiki Czechosłowackiej mieszczaństwo nie chciało włączenia miasta do nowego państwa, ale ich plany stworzenia samodzielnej Republiki Spiskiej nie powiodły się. Dzięki powstaniu Republiki Czechosłowackiej stał się możliwy wolny rozwój narodowości słowackiej. Obecnie Słowacy stanowią 95 % mieszkańców. Do ważnych imprez w mieście należą Targi Spiskie. Jest to nawiązanie do tradycji do- rocznych jarmarków wywodzącej się od przywileju udzielonego przez króla. Organizowane są nieprzerwanie od pięćdziesięciu lat i są jedną z najstarszych tego typu imprez na Słowacji.

W mieście znajduje się jeden z najpiękniejszych ogrodów zoologicznych Słowacji. Atrakcyjność miasta zwiększają również kina, kryta pływalnia i kąpielisko, sauna, korty tenisowe, klub jeździecki, ośrodek narciarski, lotnisko sportowe, na którym można odbyć swój pierwszy skok spadochronowy lub tandemowy.

Niemcy tworzyli liczną warstwę mieszczańską zwłaszcza do XVIII wieku. Obdarzeni byli przywilejami Sasów Spiskich, zajmowali się zwłaszcza górnictwem i rzemiosłami. Nową Wieś Spiską rozslawili ludwisarze Gaalowie. Dzwony i chrzcielnice Gaalów znajdziemy także w dzisiejszych Węgrzech i Polsce. Ostatnim znanym mistrzem był Jan Wagner, który wspomniany jest w 1516 r.

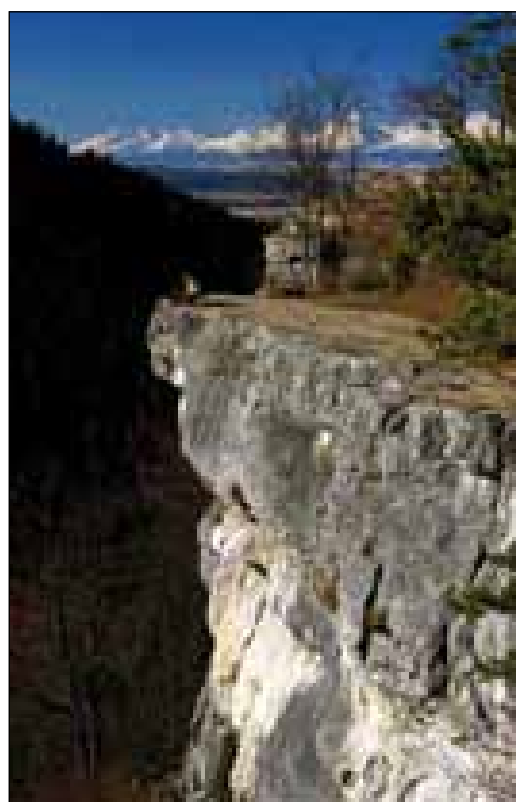
Markušovce a Dardanely

Obec Markušovce je spojená s menom šľachtickej rodiny Mariássy. V roku 1643 dala rodina postaviť renesančný kaštieľ, ktorý bol v poslednej tretine 18. storočia z iniciatívy Wolfganga Farkaša Mariássyho prestavaný v rokokovom slohu a zároveň bola postavená aj budova letohrádku Dardanely. Kaštieľ i letohrádkok boli nedávno renovované. V súčasnosti patria pod Múzeum Spiša v Spišskej Novej Vsi. V kaštieli je expozícia historického nábytku a v letohrádku expozícia klávesových hudobných nástrojov, kde sa organizujú aj koncerty.

Markušovce i Dardanele

Miejscowość Markušovce jest związana z nazwiskiem szlacheckiego rodu Mariássy. W 1643 zlecieli budowę renesansowego pałacu, który w ostatnim trzydziestoleciu XVIII w. został przebudowany z inicjatywy Wolfganga Farkaša Mariássy w stylu rokokowym. Wtedy wybudowano również budynki letniego pałacyku Dardanele. Pałac i pałacyk letni zostały niedawno odrestaurowane. Obecnie należą do Muzeum Spiszu w Nowej Wsi Spiskiej. W pałacu prezentowana jest wystawa zabytkowych mebli, a w pałacyku letnim wystawa klawiszowych instrumentów muzycznych – tu organizowane są także koncerty.

Tomášovský výhled • Punkt widokowy Tomášovský

Konrád Gaal (14. storočie)

Bol zakladateľom najslávnejšej, najstaršej, ba aj jedinej spišskej zvonolejárskej dielne. Vznikla v roku 1357 v Spišskej Novej Vsi. Za svoje diela bol povýšený do šľachtického stavu a oslobodený od platenia daní. Napriek tomu finančne podporoval sakrálne stavby, ba založil aj špitál. V dielni pracoval spolu s bratmi Jánom a Mikulášom. Zvony Gaalovcov boli na mnohých miestach v Uhorsku i Poľsku – viaceré boli počas I. svetovej vojny roztavené na delá. Dielňa pracovala do roku 1516.

Konrád Gaal (XIV w.)

Był założycielem najslawniejszego, najstarszego, a zarazem jedynego spiskiego warsztatu ludwisarskiego. Warsztat ten powstał w 1357 r. w Nowej Wsi Spiskiej. Jego założyciel za swoje dzieła został podniesiony do godności szlacheckiej, zwolniono go również z płacenia podatków. Mimo to wspierał finansowo budownictwo sakralne, założył nawet szpital. W warsztacie pracował razem z braćmi Jánem i Mikulášem. Dzwony braci Gaal znajdowały się w wielu miastach na Węgrzech i w Polsce, ale większość z nich została podczas I wojny światowej przetopiona na działa. Warsztat pracował do 1516 r.

Banická osada Roztoky (1909) • Osada górnicza Roztoky (1909 r.)

Z nemeckých rodákov je známy napríklad banický podnikateľ Ľudovít Trangous (1786 – 1855), výtvarník Ján Juraj Lumnitzer (1783 – 1864), historik Karol Juraj Romy (1780 – 1847), kňaz a historik Michal Schmauk (1754 – 1823) atď. Počet Nemcov je v súčasnosti veľmi nízky – približne 0,2 %.

Maďari sa hŕfniejšie usádzali v Spišskej Novej Vsi až v 19. storočí. Paradoxne sa za Maďarov začínali hlásiť aj Nemci. Už spoločne vystupovali za ideály maďarskej buržoáznej revolúcie v rokoch 1848 – 1849.

Na Spiši sa vytvorila maďarská národná garda, do ktorej vstúpili aj Spišskonovovešťania. Do mesta vtiahlo dokonca aj maďarské povstalecké vojsko. Proti nemu išlo zasiahnuť rakúske cisárske. Povstalcov však bolo viac a vládne vojsko zahňali. Mesto však na to doplatilo, lebo v boji z veľkej časti vyhorelo. Tunajší maďarskí mešťania boli v roku 1918 aj proti pripojeniu Spiša k vznikajúcej I. Československej republike, avšak mesto obsadilo československé vojsko a Slováci sa prihlásili k novej republike. V súčasnosti je v meste 0,2 % Maďarov.

Poliaci v Spišskej Novej Vsi bývali hlavne v časoch zálohovania Poľsku v rokoch 1412 – 1772. V dnešných časoch netvorí ani desatinu jedného percenta obyvateľstva. Iné to bolo v časoch banského rozkvetu, keď sa Spišskonovovešťania okrem baníctva venovali aj výrobe dreveného uhlia. Túto komoditu vyvážali do poľských bankských miest a odtiaľ dovážali soľ. Vďaka čulému obchodu sa prenášala i kultúra a poznanie.

Rusíni sa prisťahovali do Spišskej Novej Vsi hlavne po II. svetovej vojne a po likvidácii niektorých obcí vo vznikajúcom vojenskom priestore Javorina. Dnes tvoria 0,1 % obyvateľov.

Unikátne kultúrne hodnoty Rusínov zachováva predovšetkým gréckokatolícka a pravoslávna cirkev.

Dobšinská ľadová jaskyňa

Dobszyńska Jaskinia Lodowa

Ludovít Trangous (1786 - 1855)

Spišskonovoveský rodák bol dôstojníkom rakúskej cisárskej armády. Po zranení (strate ruky) ho penzionovali a vrátil sa do rodného mesta. Zapojoil sa do rozširovania železiarskeho priemyslu. Prenajal si Palcmanskú mašu, ktorú vybavil moderným zariadením z Nemecka. Prestaňoval sa do Krompách, kde z jeho iniciatívy v roku 1841 vznikla Krompaško-pohornádska železiarska výrobná spoločnosť. Krompašská železiareň sa vyšvihla medzi známe uhorské podniky ťažkého priemyslu. Zrejme aj preto sa stal Trangous prednostom banského oddelenia ministerstva financií. Za sympatie a pomoc maďarskej revolúcie v rokoch 1848 – 1849 bol prenasledovaný. On i jeho brat Jozef boli veľmi dobročinní. Napríklad časť svojho majetku testamentárne darovali spišskonovoveskému evanjelickému gymnáziu.

Ludovít Trangous (1786 - 1855)

Krajan z Novej Wsi Spiskiej byľ oficerem CK armii austriackej. Po utracie ręki zostal przeniesiony na emeryturę i powrócił do rodzinnego miasta. Zaangażował się w rozwój przemysłu zelaza. Wynajął hutę Palcmanską, którą wyposażył w nowoczesne urządzenia z Niemiec. Przeprowadził się do Krompachów, gdzie z jego inicjatywy w 1841 r. powstały krompaško-pohornádske zakłady produkcyjnej zelaza. Huty w Krompachach znalazły się wśród znanych węgierskich zakładów przemysłu ciężkiego. Prawdopodobnie dlatego Trangous został kierownikiem działu górnictwa w ministerstwie finansów. Za sympatyzowanie i wspieranie rewolucyjnej węgierskiej w latach 1848 – 1849 byľ prześladowany. Wraz z bratem Jozefem prowadzili działalność dobroczynną. Na przykład część swojego majątku przekazali w testamencie na rzecz gimnazjum ewangelickiego w Novej Wsi Spiskiej.

Wśród Niemców pochodzących z miasta znany jest na przykład przedsiębiorca w branży górniczej Ludovít Trangous (1786 – 1855), plastyk Ján Juraj Lumnitzer (1783 – 1864), historyk Karol Juraj Rummy (1780 – 1847), ksiądz i historyk Michal Schmauk (1754 – 1823) i in. Liczba Niemców jest obecnie bardzo mała – ok. 0,2 %.

Węgrzy osadzają się liczniej w Novej Wsi Spiskiej dopiero w XIX wieku. Paradoksalnie swoją przynależność do narodu węgierskiego zaczynają zgłaszać również Niemcy. Wspólnie występują w walce o ideały węgierskiej rewolucji burżuazyjnej w latach 1848 – 1849. Na Spiszu powstała także Węgierska Straż Narodowa, do której wstępowali również mieszkańcy Novej Wsi. Do miasta wtargnęło nawet węgierskie wojsko powstańcze. Przeciw nim musiały interweniować cesarskie wojska. Powstańcy byli jednak w przewadze i pokonali wojska austriackie. Miasto na tym znacznie ucierpiało – w walkach spłonęła wielka jego część. Mieszczanie węgierscy byli przeciwni włączeniu Spiszu do powstającej w 1918 r. I Republiki Czechosłowackiej, miasto zostało jednak zajęte przez wojsko czechosłowackie, a Słowacy włączyli się w tworzenie nowego państwa. Obecnie Węgrzy stanowią w mieście 0,2 % ludności.

Polacy w Novej Wsi Spiskiej mieszkali głównie w okresie zastawu 1412 – 1772. Obecnie nie stanowią nawet jednej dziesiątej procenta spośród wszystkich mieszkańców miasta. Inaczej sprawa wyglądała w czasach rozkwitu górnictwa, kiedy mieszkańcy Novej Wsi zajmowali się nie tylko górnictwem, ale również produkcją węgla drzewnego. Surowiec ten wywożono do polskich miast górniczych, skąd przywożono sól. Dzięki aktywnej wymianie handlowej rozprzestrzeniła się także kultura i wiedza.

Rusini sprowadzili się do Novej Wsi Spiskiej po II wojnie światowej oraz po zlikwidowaniu kilku miejscowości ze względu na powstający poligon wojskowy Javorina. Dziś stanowią 0,1 % mieszkańców.

Unikalne wartości kulturowe Rusinów przetrwały zwłaszcza dzięki Kościołowi greckokatolickiemu i prawosławnemu.

Jeden z krojov súboru Čačina
Jeden ze strojów ludowych zespołu Čačina

Zachovávanie tradícií

Folklorný súbor Čačina vznikol cielene. Mal predovšetkým propagovať ľudovú kultúru Spiša a okolia Spišskej Novej Vsi. O jeho vznik sa postarali miestne riadiace, odborové a stranické orgány, financie sa združili od rôznych výrobných podnikov, firiem a inštitúcií. Súbor vznikol v roku 1972. Mal a aj v súčasnosti má spevácku, tanečnú a hudobnú zložku a pôsobí pri Mestskom kultúrnom centre. Momentálny repertoár tvoria slovenské tance a spevy zo Spiša, Šariša, Zemplína a čo je kuriozitou - aj rómske piesne a tance zo Spiša. Pri Čačine existuje aj detský folklorný súbor Ihrík, ktorý tvoria skupiny starších a mladších detí.

Utrzymywanie tradycji

Zespół folklorystyczny Čačina został powołany w ściśle określonym celu. Miał przede wszystkim promować ludową kulturę Spiszu i okolic Novej Vsi Spiskiej. Do jego powstania przyczyniły się lokalne instytucje zarządzające, związkowe i partyjne, środki finansowe pochodziły od różnych zakładów produkcyjnych, firm i instytucji. Zespół powstał w 1972 r. Od początku posiadał on i dalej posiada sekcję śpiewu, tańca i muzyki, działa przy Miejskim Centrum Kultury. Obecnie w repertuarze zespołu znajdziemy słowackie tańce i pieśni ze Spiszu, Szaryszu i Zemplina oraz unikat: romskie pieśni i tańce ze Spiszu. Przy Čačinie działa również dziecięcy zespół folklorystyczny Ihrík, w którym tańczą dzieci podzielone na dwie grupy: starszą i młodszą.

Folklorný súbor Čačina

Zespół folklorystyczny Čačina

Gréckokatolícky Chrám premenenia Pána v Spišskej Novej Vsi je jediným na Slovensku, ktorého sakrálnu výzdobu tvorí aj novodobá imponantná mozaika podľa školy otca Marka Rupnika z Centro Aletti v Ríme, ktorého diela možno obdivovať v Lurdách, Fatime či Vatikáne. Autorom jedinečnej spišskonovoveskej mozaiky z prírodných materiálov, ktorá sa nachádza v oltárnej časti a na chóre, je otec Kamil Dráb.

Prvá správa o **Rómoch** na Slovensku je zo Spiša. Už v roku 1322 spomína richtár Novej Vsi, že v blízkosti mesta sú Cigáni. O 101 rokov dostávajú Cigáni od uhorských panovníkov – Žigmunda, neskôr od Mateja Korvína a Vladislava II. sprievodné a ochranné listy. Až neskôr sa začalo na nich pozeráť ako na menejcennú etnickú rasu. Rómovia v meste tvoria v súčasnosti 2 % obyvateľstva. Vštepovaním príslovia „Love tutar šaj čoren, ale so džanes, ňiko tutar na lela“ (Peniaze ti môžu ukradnúť, ale to, čo si sa naučil, ti nikto nevezme) svitá nádej na znovooživenie uvedomelosti Rómov. Od roku 2007 píše v meste svoju tradíciu rómsky filmový festival Kalo čangalo (Čierny bocian) určený nielen pre Rómov.

Prvý zápis v židovskej matrike sobášených zo Spišskej Novej Vsi je z roku 1851. Zanedlho si tu **Židia** založili náboženskú obec a na prelome storočí (1899) si už mimo centra postavili veľkolepú synagógu. Vtedy tvorilo 620 Židov až 6,6 % obyvateľstva mesta. Mnohí sem prišli z Bratislavy, Budapešti a Viedne, ale niektorí aj z Frankfurtu nad Mohanom, ba až z New Yorku.

V roku 1941 skupina Hitlerjugendu, ktorá tu bola na prázdninách, podpálila krásnu synagógu. Neskôr bola zbúraná. V tom čase tu žilo 720 Židov. Skoro všetci sa dostali na deportačné zoznamy. Po vojne sa ich sem vrátilo len necelých 150. Ostal po nich už len značne rozkradnutý cintorín za železničnou traťou. V súčasnosti je zaradený medzi pamiatky Slovenskej cesty židovského kultúrneho dedičstva.

Chrá m premenenia Pána • Świątynia Przemienienia Pańskiego

Cerkiew greckokatolicka Przemienienia Pańskiego w Nowej Wsi Spiskiej to jedyna cerkiew na Słowacji, której wewnętrzne ornamenty tworzy współczesna monumentalna mozaika szkoły ojca Marka Rupnika z Centro Aletti w Rzymie. Jego dzieła można podziwiać również w Lourdes, Fatimie czy Watykanie. Autorem wyjątkowej mozaiki wykonanej z materiałów naturalnych, która znajduje się w części ołtarzowej i na chórze, jest ojciec Kamil Dráb.

Pierwsza informacja o **Romach** na Słowacji pochodzi ze Spiszu. Już w 1322 r. proboszcz Nowej Wsi pisze, że w okolicach miasta osiedlili się Cyganie. 101 lat później Cyganie otrzymują od węgierskich władców Zygmunta i Macieja żelazne listy. Dopiero później zaczęto ich postrzegać jako gorszą rasę etniczną. Romowie w mieście stanowią obecnie 2 % mieszkańców. Dzięki nawiązaniu do przysłowia: „Love tutar šaj čoren, ale so džanes, ňiko tutar na lela“ (Pieniądze ci mogą ukraść, ale tego, co się nauczyłeś, nie odbierze ci nikt) pojawia się nadzieja na odbudowanie świadomości Romów. Od 2007 r. w życie kulturalne miasta wpisał się romski festiwal filmowy Kalo čangalo (Czarny Bocian), który przeznaczony jest nie tylko dla Romów.

Pierwszy wpis w żydowskich metrykach ślubów z Nowej Wsi Spiskiej pochodzi z 1851 r. Po niedługim czasie **Żydzi** założyli tu swoją gminę wyznaniową, a na przełomie stuleci (1899) poza centrum miasta wybudowali wspaniałą synagogę. Mieszkało tu wtedy 620 Żydów, czyli aż 6,6% ludności miasta. Wielu przybyło tu z Bratysławy, Budapesztu i Wiednia, a niektórzy nawet z Frankfurtu nad Menem czy z samego Nowego Jorku. W 1941 r. grupa Hitlerjugend, która przebywała tu na wakacjach, podpaliła piękną synagogę. Pozostałości następnie wyburzono. Wtedy mieszkało tu 720 Żydów. Prawie wszyscy znaleźli się na listach deportacyjnych. Po wojnie wróciło tu zaledwie ok. 150 z nich. Obecnie pozostał po nich tylko mocno zdewastowany cmentarz za linią kolejową. Obecnie został włączony do zabytków Słowackiego Szlaku Dziedzictwa Kultury Żydowskiej.

Pokrokoví Židia

V Spišskej Novej Vsi boli Židia otvorenejší novým myšlienkam a prikláňali sa k neologismom. Medzi pokrokové prejavy patrilo napríklad to, že muži a ženy už mohli v synagóge sedávať vedľa seba a bohoslužba sa konala aj v inom, než len v hebrejskom jazyku. Synagóga bola zároveň stredobodom zborového a obecného života. Schádzali sa tam príslušníci židovského spoločenstva aj na porady o obecných záležitostiach a hovorili o otázkach, ktoré sa týkali života zboru a obce. Synagóga slúžila aj ako škola.

Postępowi Żydzi

Żydzi w Nowej Wsi Spiskiej byli bardziej otwarci na nowe idee, skłaniali się ku neologom. Do oznak ich postępowości należało i to, że mężczyźni i kobiety mogli w synagodze siedzieć obok siebie, a liturgia odbywała się również w języku innym niż tylko hebrajski. Synagoga stanowiła również centralny punkt w życiu całej gminy. Spotykali się tu przedstawiciele społeczności żydowskiej i dyskutowali o sprawach gminy, mówili o problemach, które dotyczyły życia ich społeczności. Synagoga służyła również jako szkoła.

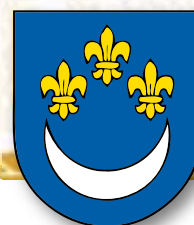

Synagóga • Synagoga

Spišská Stará Ves

r. 1308

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 23' 01" s. š.

Zemepisná dĺžka: 20° 21' 46" v. d.

Nadmorská výška: 505 m n. m.

Počet obyvateľov: 2 329

Kostol nanebovzatia
Panny Márie

• Kościół Wniebowzięcia
Panny Maryi

Spišská Stará Ves je tretím najmenším mestom na Slovensku. Prvýkrát sa spomína v roku 1308, no predpokladá sa, že vznikla skôr. Zakrátko sa obec stala majetkom lechnického kláštora, ktorý sa stal známy pod názvom Červený kláštor. Pomenovanie dostal podľa farby strešnej krytiny. Najprv v ňom sídlil rád kartuziánov, potom rád kamaldulov. Koncom 14. storočia bola Spišská Stará Ves strediskom obchodu a remesiel na severnom Spiši.

Mestské práva dostala v roku 1399. V 15. storočí ju navštívili uhorskí panovníci Žigmund a Matej Korvín, ako aj poľskí panovníci Vladislav a Kazimír z rodu Jagelo.

Pre Spišskú Starú Ves bolo obdobím temna 18. storočie. Mor z roku 1710 zdecimoval populáciu a následný veľký požiar o dva roky neskôr zničil takmer všetky budovy. V rokoch 1746 – 1760 ničili mesto ďalšie veľké požiare. Posledný z nich pochoval všetky domy, zničil vežu kostola a ohňu neodolalo ani päť zvonov. Novodobým mestom sa Spišská Stará Ves stala v roku 1965. Roku 1992 k nej pričlenili obec Lysá nad Dunajcom.

Spišská Stará Ves je centrom Zamaguria, ktoré ohraničujú Spišská Magura a Pieniny – nádherné horstvá, spolu s Haličovskými skalami s ešte stále panenskou prírodou (trajduje sa, že zachované diery v týchto skalách slúžili ako skrýše zbojníkom a ich ulúpeným pokladom). Najznámejšou „zbojníckou dierou“ je najdlhšia jaskyňa bradlového pásma – Aksamit-

Stara Wieś Spiska

Trhová listina z roku 1655
Dokument sprzedaży z 1655 r.

Stara Wieś Spiska znajduje się na przedostatnim miejscu pod względem wielkości wśród miast na Słowacji. Po raz pierwszy wspomniana jest w 1308 r., ale prawdopodobnie powstała wcześniej. W niedługim czasie miejscowość stała się majątkiem Klasztoru Lechnickiego, znanego dziś pod nazwą Czerwony Klasztor. Nazwa ta pochodzi od koloru jego dachu. Najpierw zamieszkiwali tu kartuzi, później kameduli. Pod koniec XIV w. Stara Wieś Spiska stała się ośrodkiem handlu i rzemiosł na północnym Spiszu.

Prawa miejskie otrzymała w 1399 r. W XV w. przebywali tu władcy węgierscy – król Zygmunt i Maciej Korwin – oraz królowie polscy – Władysław i Kazimierz z rodu Jagiełłów.

Najgorszy w historii Starej Wsi Spiskiej był XVIII wiek. Epidemia dżumy w 1710 r. zdiesiątkowała populację, a wielki pożar, który wybuchł dwa lata później, zniszczył prawie wszystkie budynki. W latach 1746 – 1760 miasto zniszczyły kolejne dwa duże pożary. Ten ostatni strawił wszystkie domy, zniszczył wieżę kościelną, w ogniu swój koniec znalazło również pięć dzwonów. Stara Wieś Spiska ponownie stała się miastem w 1965 r. W 1992 r. została do niej włączona miejscowość Łysa nad Dunajcem.

Stara Wieś Spiska to centrum Zamagurza otoczonego Magurą Spiską i Pieninami – wspaniałymi górami, w których np. w okolicy Skał Haligowskich znajdziemy dziewiczą przyrodę (podobno zachowane w tych skałach grotty służyły zbójnikom na kryjówki dla złupionych skarbów). Najbardziej znaną grota zbójnicką jest najdłuższa jaskinia skalnego pasma – Aksa-

Trojhviezdičkový hotel
Eland

Trzygwiazdkowy hotel
Eland

Detail z krstiteľnice
Szczegół chrzcielnicy

Stredoveký kostol

Počiatky Kostola nanebovzatia Panny Márie nemožno jednoznačne datovať. Najdôležitejšia kamenná architektúra v meste plnila nielen funkciu sakrálnej stavby, ale konali sa tu i svetské slávnosti, ako napríklad prisahy richtára či súdy. Po barokizácii kostola sa zachovali dva unikátne svorníky. Predstavujú tvár Krista v nimbe a Adama, zobrazeného ako „prírodného muža“. Dnes sú vsadené do exteriérovej steny kostola.

Średniowieczny kościół

Początków kościoła Wniebowzięcia Panny Maryi nie da się określić jednoznacznie. Najważniejszy kamienny budynek w mieście pełnił nie tylko funkcje sakralne, ale odbywały się tu również uroczystości świeckie, jak na przykład ślubowanie burmistrza, odbywały się również posiedzenia sądów. Po zbarokizowaniu kościoła zachowały się dwa unikalne zworniki. Przedstawiają twarz Chrystusa w aureoli oraz Adama przedstawionego jako człowieka natury. Dziś umieszczone są w zewnętrznej ścianie kościoła.

Červený kláštor

Czerwony klasztor

ka s dĺžkou 335 m. Je pomenovaná po Petrovi Aksamitovi – veliteľovi bratříkov. Bratříci pôvodne bojovali v husitskom vojsku, po porážke odišli do Uhorska. Jeden z bratríckych táborov bol aj v Haligovciach. Časom sa bojovníci za krásne ľudské ideály zmenili na vojsko, ktoré plienilo a vypaľovalo všetko, čo im stálo v ceste. Známý český spisovateľ Alois Jirásek píše o tomto kraji a o bratříkoch v románe Bratstvo.

Lákadlom pre návštevníkov je Pieninský národný park s riekou Dunajec, ktorú splavujú plte. V plnom prúde sú prípravné projekčné práce na výstavbu vodného parku, ktorý by mal vyrásť v katastri mesta Spišská Stará Ves.

Pôvodné obyvateľstvo tohto územia tvorili Slováci, no prichádzali aj Poliaci, po nich postupne ďalšie národnosti. Slováci hovorili a ešte stále hovoria prevažne goralským nárečím. Na staré tradície nadviazali od roku 1976 Zamagurské folklórne slávnosti, ktoré sa každoročne konajú začiatkom leta na rôznych miestach Zamaguria. V roku 1977 vznikol pod vedením Viktora Majerika tanečný a spevácky súbor mladých Maguranka, ktorý postupne v 80. rokoch zanikol. Folklórny súbor svoju činnosť obnovil v roku 1996, pričom dodnes zachováva a propaguje kultúrne hodnoty doma, ale i v zahraničí, predovšetkým v Poľsku. Viktor Majerik vydal v roku 1970 knihu zamagurských rozprávok Šťastenka, rovnomenná rozprávka bola aj zdramatizovaná. Zamagurčan a známy slovenský básnik Vlastimil Kovalčík vydal o tejto oblasti knihy Na severnom prahu (1983) a Pod erbom severu (1998).

Sporadicky sa v Spišskej Starej Vsi objavujú aj **nemeckí** kolonisti. Húfne prichádzajú až v 18. storočí a najviac sa ich usadilo v dnešnej mestskej časti Lysá nad Dunajcom. Najznámejším Nemcom bol rozhodne kamaldulský mních, sliezsky rodák fráter Cyprián – vlastným menom Franz Ignatz Jäschke, ktorý

Maguranka v Szczawnicy

Maguranka w Szczawnicy

mitka, licząca 335 m. Jej nazwa pochodzi od Petra Aksamita – dowódcy braci czeskich. Bracia czescy początkowo walczyli w wojskach husyckich, po klęsce przenieśli się na Węgry. Jeden z ich obozów znajdował się również w Haligovcach. Z czasem orędownicy pięknych ideałów przemienili się w wojsko, które niszczyło i wypalało wszystko, co stało na ich drodze. Znany czeski pisarz Alojzy Jirásek pisze o tym regionie i braciach czeskich w powieści Bractwo.

Atrakcją dla zwiedzających jest Pieniński Park Narodowy z rzeką Dunajec, po której pływają tratwy. Pełną parą idą prace projektowe w związku z budową parku wodnego na terenie miejscowości.

Najstarszymi mieszkańcami na tych terenach byli Słowacy, przybywali tu także Polacy oraz przedstawiciele innych narodów. Słowacy posługiwali się (i wciąż jeszcze tak jest) gwarą góralską. Do starych tradycji od 1976 roku nawiązuje Zamagurski festiwal folklorystyczny, który co roku na początku lata odbywa się w różnych miejscach Zamagurza. W 1977 roku pod kierownictwem Viktora Majerika powstał młodzieżowy zespół pieśni i tańca – Maguranka, który w latach 80. zanikł. Działalność zespołu folklorystycznego została wznowiona w 1996 r. i od tego czasu promuje on wartości kulturowe w kraju, ale i poza jego granicami – zwłaszcza w Polsce. Viktor Majerik w 1970 roku wydał księgę bajek Zamagurza pod tytułem Šťastenka, a tytułowa bajka została zaadaptowana na potrzeby teatru. Mieszkaniec Zamagurza, znany słowacki poeta Vlastimil Kovalčík, wydał tomiki poświęcone temu regionowi: Na severnom prahu (1983) i Pod erbom severu (1998).

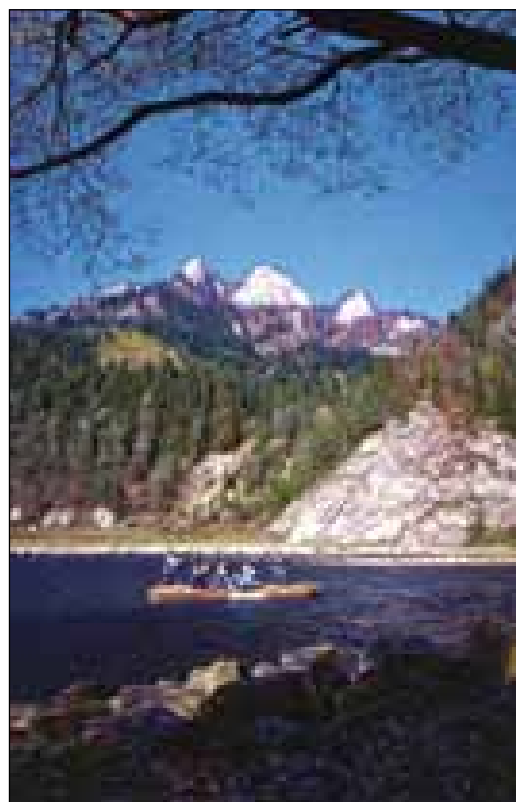
Koloniści **niemieccy** początkowo pojawiają się w Starej Wsi Spiskiej sporadycznie. W dużej liczbie przybywają tu dopiero w XVIII wieku, zdecydowana większość z nich osiedla się w dzisiejszej Łysej nad Dunajcem. Najbardziej znanym Niemcem był z pewnością mnich kamedulski, rodak ze Śląska ojciec Cyprian – czyli Franz Ignatz Jäschke, który w XVIII wieku żył w Lechnickim – Czerwonym Klasztorze. Zachował się po nim zielnik.

Dunajec

Zaujímavá zhoda mien: juh Slovenska obmýva Dunaj, sever Dunajec. Dunajec vzniká na Podhalí sútokom Bieleho Dunajca a Čierneho Dunajca neďaleko Nového Targu v Poľsku. Dĺžka celého Dunajca, ktorý vteká do Visly, je 274 km, z toho je na území Slovenska len 17 km. Pri Červenom Kláštore sa dotýka Troch korún – symbolu Pienin. Dunajec, ktorý spája krajinu s Baltickým morom, sa využíva na splavovanie ľudí i tovaru už dvetisíc rokov. Aj v súčasnosti po ňom splavujú poľské a slovenské plte s výletníkmi. Dunajcom kedysi nazývali aj blízky hrad Niedzica.

Dunajec

Ciekawe podobieństwo nazw: południe Słowacji obmywa Dunaj, północ – Dunajec. Dunajec rodzi się w Polsce na Podhalu przez połączenie Białego Dunajca i Czarnego Dunajca niedaleko Nowego Targu. Długość całej rzeki, która stanowi dopływ Wisły, wynosi 274 km, z czego na terytorium Słowacji znajduje się zaledwie 17 km. Przy Czerwonym Klasztorze przepływa pod Trzema Koronami – symbolem Pienin. Dunajec, który łączy ten region z Morzem Bałtyckim, wykorzystywany jest do transportu ludzi i towarów już dwa tysiące lat. Obecnie również pływają po nim polskie i słowackie tratwy pełne turystów. Dunajcem niegdyś nazywano także pobliski zamek Niedzica.

Splavovanie Dunajca

Splyw Dunajcem

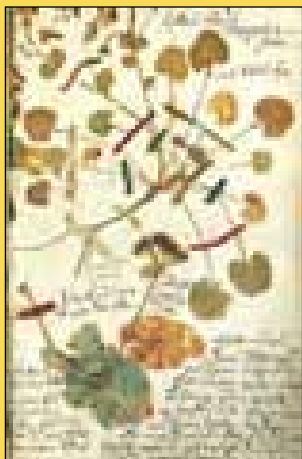

Fráter Cyprián (1724 - 1775)

Pochádzal zo Sliezska. Ako kamaldulský mních Cyprián žil od roku 1756 v Červenom Kláštore – Lechnici. Bol ľudovým liečiteľom a súčasne aj výrobcom liekov, ktoré pripravoval z tatranských rastlín. Dodnes sa zachoval jeho jedinečný herbár. Cyprián sa okrem botaniky a prírodných vied zaujímal aj o alchýmiu, maliarstvo a konštruktérstvo. Traduje sa, že zostrojil lietajúci bezmotorový stroj, ktorý musel byť spálený ako nástroj diabla.

Ojciec Cyprian (1724 – 1775)

Pochodzil ze Śląska. Cyprian – kamedulski mnich – od 1756 r. mieszkał w Czerwonym Klasztorze – Lechnicy. Był znachorem, sam wyrabiał rozmaite leki z roślin tatrzańskich. Do dziś zachował się jego wyjątkowy zielnik. Ojciec Cyprian poza botaniką i naukami przyrodniczymi interesował się także alchemią, malarstwem i konstruowaniem maszyn. Mówi się, że wykonał maszynę latającą, która jako narzędzie diabła musiała zostać spalona.

Pílenie hraničnej závoxy

Pílowanie szlabanu granicznego

žil v 18. storočí v Lechnickom – Červenom kláštore. Zachoval sa po ňom herbár. Známy je aj ako lietajúci mních, ktorý si podľa legendy zostrojil predchodcu rogalu a z pieninských Troch korún údajne preletel Dunajec a pristál na nádvorí kláštora. Rogalo, podľa spomínanej legendy „čertovský stroj“, bolo údajne verejne spálené. Červený kláštor bol vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku a dnes je jedným z hlavných lákadiel Zamaguria. Príbeh o frátrovi Cypriánovi, založený viac na legende než na skutočnosti, sa dočkal knižného i filmového spracovania a výrazne propaguje jeden z najkrajších kútov poľsko-slovenského pohraničia. V Červenom Kláštore sa narodil aj Jakub Eduard Alexy, pedagóg, zberateľ a obnovovateľ ľudových nemeckých, hlavne náboženských vianočných hier. Po II. svetovej vojne emigroval do Nemecka.

Poliaci sa usádzali v Spišskej Starej Vsi prakticky od jej začiatku, veď ležala na obchodnej ceste, ktorá ju spájala s Krakovom. Bola aj jednou z hlavných zastávok kupcov na „suchej“ i na „mokrej“ obchodnej ceste. Poliaci sa kultúrne zapísali predovšetkým do goralského dialektu, ktorý nesie prvky slovensko-poľského nárečia s postupným vývinom od 15. storočia, avšak v súčasnosti už dochádza k asimilácii so slovenským jazykom. Poliakov ubudlo po I. svetovej vojne a v súčasnosti je ich počet v meste minimálny. Pílenie hraničnej závoxy v noci z 20. na 21. decembra 2007 a vybudovanie lávky cez Dunajec, ktorá bola sprístupnená ešte predtým (12. augusta 2006), ešte viac zblížilo dva národy v spoločnom regióne.

V 16. storočí v rámci kolonizácie na tzv. valašskom práve prichádzajú do oblasti Zamaguria **Rusíni** zrejme z Haliče a usadzujú sa na ešte neosídlených lesných, resp. pasienkových plochách, kde sa venovali svojmu pôvodnému zamestnaniu – pastierstvu a chovu dobytku (najmä oviec). Do novej vlasti si so sebou priniesli nielen vlastný jazyk a kultúru, ale aj východ-

Lávka cez Dunajec

Kładka na Dunajcu

Znany jest również jako latający mnich, który według legendy wybudował pierwowzór dzisiejszej lotni i z pienińskich Trzech Koron podobno przeleciał Dunajec i wylądował na klasztornym dziedzińcu. Zgodnie ze wspomnianą legendą lotnia jako maszyna piekielna została spalona. Czerwony Klasztor uznano za zażytek kultury narodowej i dziś jest jedną z głównych atrakcji Zamagurza. Historia ojca Cypriana oparta bardziej na legendzie niż prawdzie doczekała się także wersji książkowej i filmowej – jest to świetna promocja jednego z najpiękniejszych zakątków polsko-słowackiego pogranicza. W Czerwonym Klasztorze urodził się również Jakub Eduard Alexy, pedagog i kolekcjoner, który wznowił tradycję niemieckich ludowych, głównie religijnych, bożonarodzeniowych przedstawień. Po II wojnie światowej wyemigrował do Niemiec.

Polacy osiedlali w Starej Wsi Spiskiej praktycznie od jej powstania, leżała przecież na szlaku handlowym do Krakowa. Miasto było także jednym z głównych przystanków dla kupców wędrujących szlakiem lądowym jak i wodnym. Polacy mają swój wkład kulturowy przede wszystkim w przypadku dialektu góralskiego, który zawiera elementy słowackie i polskie wskazujące, że rozwijał się od XV wieku, jednak obecnie dochodzi do jego asymilacji z językiem słowackim. Po I wojnie światowej Polaków ubyło, obecnie ich liczba w mieście jest znikoma. Przepiłowanie szlabanu granicznego w nocy z 20 na 21 grudnia 2007 r. i wybudowanie kładki nad Dunajcem (otwartej jeszcze wcześniej, bo już 12 sierpnia 2006 r.) jeszcze bardziej zbliżyło obydwie narody zamieszkujące wspólny region.

W XVI w. podczas kolonizacji na tzw. prawie wołoskim przybywają do Zamagurza **Rusini**. Wędrują z Galicji i osiedlają się na niezamieszkałych obszarach leśnych i w pobliżu pastwisk. Zajmują się pasterstwem i hodowlą zwierząt (zwłaszcza owiec), czyli tym, czym zajmowali się u siebie. Do nowej ojczyzny przynoszą nie tylko własny język i kulturę, ale także chrześcijaństwo

Bryndzové pirohy

Na prípravu potrebujeme:

5 zemiakov, 1 vajíčko, 500g polohrubej múky, soľ, čierne korenje, 250g bryndze, slaninu, pochúťkovú smotanu, mlieko.

Postup:

Zemiaky varíme v šupke v osolenej vode. K múke pridáme vajíčko, soľ a trochu vody. Vymiesime polotuhé cesto. Následne si upražíme nakrájanú slaninku. Uvarené zemiaky ošúpeme, pretlačíme a zmiešame s bryndzou. Pridáme čierne korenje a soľ. Plnku dobre premiešame. Odležané cesto vyvalkáme na dobre pomúčenej doske na tenký plát. Pohárom s tenkým okrajom z cesta vykrajujeme kolieska. Do stredu koliesok pridávame plnku s veľkosťou vlašského orechu. Cesto v polovičke preložíme a dobre po okrajoch stlačíme. Takto pripravené pirohy varíme v osolenej vode, kým nevyplávajú na povrch. Po uvarení prepláchneme horúcou vodou, ozdobíme kyslou smotanou a slaninkou. Podávame s mliekom.

Pierogi z bryndzą

Składniki:

5 ziemniaków, 1 jajko, 500g mąki typ 500, sól, pieprz, 250g bryndzy, słonina, kwaśna śmietana, mleko.

Przygotowanie:

Ziemiaki ugotować w skórce w osolonej wodzie. Do mąki dodać jajko, sól i trochę wody. Wypracować plastyczną masę. Następnie usmażyć pokrojoną słoninę. Ugotowane ziemniaki obrać, przecisnąć przez prasę i wymieszać z bryndzą. Doprawić pieprzem i solą. Nadzienie dobrze wymieszać. Ciasto wałkować na cienko na desce posypanej mąką. Szklaną wyciąć kółka. Na środek każdego kółka położyć nadzienie wielkości orzecha włoskiego. Ciasto złożyć i dobrze ścisnąć jego krawędzie. Tak przygotowane pierogi gotować w posolonej wodzie aż do wypłynięcia. Po ugotowaniu przepłukać gorącą wodą, okraszyć kwaśną śmietaną i słoniną. Podawać z mlekiem.

Matúš Kačica

Rómsky huslista

Matúš Kačica (1989) je najmladším pokračovateľom v tradíciách muzikantskej rodiny. Na Zamagurí sa o tejto rodine povráva, že synovia sa rodia s husľami v ruke. V srdci mladého talentovaného huslistu sa mení kultúra na životný štýl. Potvrdzuje to hrou od útleho detstva, ktorou vyjadruje silu emócií. Pod vedením otca Františka hráva na rôznych podujatiach doma i v zahraničí staré kočovné rómske skladby, ale nevyhýba sa ani ľudovej hudbe z oblasti Pienin. Odovzdávanie melódí a textov z pokolenia na pokolenie v tejto rodine nielen zachováva rómsku tradíciu, ale zároveň ju aj obohacuje a zdokonaľuje.

Romski skrzypek

Matúš Kačica (1989 r.) jest najmłodszym kontynuatorem tradycji rodziny muzykantów. Na Zamagurzu o tej rodzinie mówi się, że synowie rodzą się tam ze skrzypcami w dłoniach. W sercu młodego utalentowanego skrzypka kultura zmienia się w styl życia. Potwierdza to grając od najmłodszych lat. Jego muzyka wyraża siłę emocji. Pod kierownictwem ojca Františka koncertuje na różnych imprezach w kraju i zagranicą, są to głównie stare koczownicze romskie utwory, ale w jego repertuarze znajdziemy także ludową muzykę okolic Pienin. Przekazywane w tej rodzinie z pokolenia na pokolenie melodie i teksty nie tylko zachowują romskie tradycje, ale jednocześnie je wzbogacają i udoskonalają.

Maďarská delegácia na Dunajci • Węgierska delegacja na Dunajcu

né kresťanstvo. Usadzovali sa hlavne v rázovitej obci Osturňa a v súčasnosti ich potomkovia žijú aj v meste Spišská Stará Ves.

Maďari boli len náhodnými obyvateľmi, ale častými návštevníkmi oblasti Pienin hlavne v časocho rakúsko-uhorskej monarchie, keď do krajiny patrila aj časť dnešného Poľska. Lákadlom bolo najmä splavovanie Dunajca. Správy o prepravovaní tovaru i súkromných osôb na pltiach sú už zo 17. storočia.

Rómovia patria k novším obyvateľom Spišskej Starej Vsi. V súčasnosti sú po Slovákoch najsilnejšou komunitou. Spišskú Starú Ves doma i v zahraničí najviac preslávila rómska muzikantská rodina Františka Kačicu. Pôvodné rómske piesne si táto rodina odovzdáva z otca na syna už viac generácií. Zaujímavé je, že texty i melódie sa zapisujú výlučne do pamäti a nikdy nie na papier, aby navždy zostali kultúrnym bohatstvom tejto výnimočnej rodiny.

Prví Židia sem prišli po roku 1801. V roku 1810 ich tu bolo 49. O sto rokov neskôr už tvorili štvrtinu obyvateľstva (v roku 1910 ich tu žilo vyše 300).

Najstarší náhrobok na tunajšom pomerne dobre udržiavanom cintoríne (má vyše 300 náhrobkov) pochádza z roku 1820 a je jedným z najstarších na celom Spiši. V roku 1830 sa náboženská obec rozhodla postaviť si na hlavnej ceste murovanú synagógu so 60 miestami na sedenie. V najchudobnejšej štvrti Džurkov si postavili veľkú budovu rituálnych kúpeľov (mikve). Oproti nej stojí rodný dom slávneho maliara Ferdinanda Kleinbergera (1864 – 1932), známeho pod menom Ferdinand (Nándor) Katona, ktorého obrazy možno obdivovať nielen v Kaštieli v Strážkach, ale po celej Európe. Po druhej svetovej vojne slúžila synagóga rôznym iným účelom – ako kino, klub mládeže, banka a v súčasnosti (2010) je rekonštruovaná na infocentrum Pieninského národného parku.

Budova okresného súdu (1931) • Budynek sądu rejonowego (1931 r.)

w obrządku wschodnim. Osiedlali się jednak tylko w okolicy Starej Wsi Spiskiej i obecnie nie ma ich w samym mieście.

Węgrzy byli przypadkowymi osadnikami, często natomiast przyjeżdżali w Pieniny zwłaszcza w czasach Monarchii Austro-Węgierskiej. Wtedy należała do niej także część dzisiejszej Polski. Szczególną atrakcją był wtedy spływ Dunajcem. Informacje o przewożeniu towarów i ludzi na tratwach pochodzą już z XVII wieku.

Romowie zamieszkują Starą Wieś Spiską od niedawna. Obecnie stanowią najliczniejszą po Słowakach grupę ludności. Starą Wieś Spiską w kraju i poza jego granicami najbardziej rozślawiła romska rodzina muzykantów Františka Kačicy. Dawne romskie utwory rodzina ta przekazuje z ojca na syna już od wielu generacji. Ciekawe jest, że teksty i melodie są wyłącznie zapamiętywane, nigdy nie są zapisywane na papierze po to, aby na zawsze pozostały skarbem tej wyjątkowej rodziny.

Pierwsi **Żydzi** przybyli tu po 1801 roku. W 1810 r. było ich tu 49. Sto lat później stanowili już jedną czwartą ludności (w 1910 r. mieszkało ich tu ponad 300). Najstarszy grób na tutejszym dość dobrze zachowanym cmentarzu (liczy ponad 300 kwater) pochodzi z 1820 r. i jest jednym z najstarszych na całym Spiszu. W 1830 r. gmina wyznaniowa postanowiła wybudować przy głównej drodze murowaną synagogę z 60 miejscami siedzącymi. W najbiedniejszej dzielnicy Džurkov wzniesiono duży budynek do kąpeli rytualnych – mykwę. Naprzeciwko niej stoi dom, w którym urodził się słynny malarz Ferdinand Kleinberger (1864 – 1932), znany pod nazwiskiem Ferdinand (Nándor) Katona, obrazy którego można podziwiać nie tylko w pałacu w Strážkach, ale w całej Europie. Po drugiej wojnie światowej synagoga służyła do różnych innych celów, wykorzystywano ją jako kino, klub młodzieży, bank. Obecnie (2010 r.) jest remontowana na cele centrum informacji Pienińskiego Parku Narodowego.

Ferdinand Katona (1864 - 1932)

Vlastným menom Kleinberger. Pochádzal zo židovskej rodiny. Ako chudobného mladíka nadaného na kreslenie si ho všimol maliar Ladislav Medňanský a v roku 1880 ho pozval k sebe do Strážok. Súčasne sa stal jeho mecénom. Katona sa výtvarne vzdelával na Uhorskom kráľovskom učilišti v Budapešti a na parížskej Akadémii Julian. Po štúdiách sa vrátil k Medňanskému, ktorý na Katonu svojou tvorbou veľmi zapôsobil. Katona sa pod vplyvom svojho mecéna preorientoval na krajinomaľbu Spiša a Tatier. Po niekoľkých rokoch sa presťahoval do Budapešti. Pod vplyvom szolnockej maliarskej školy uplatnil vo svojej tvorbe hlavne luminizmus a impresionizmus. Svoje obrazy vystavoval v Európe i doma, pričom získal veľa ocenení.

Ferdinand Katona (1864 – 1932)

Właściwie Kleinberger pochodził z rodziny żydowskiej. Tego biednego chłopca utalentowanego w rysowaniu zauważył malarz Ladislav Mednyánszky i w 1880 roku zaprosił do siebie do Strážek. Został jego mecenasem. Katona kształcił swoje umiejętności plastyczne w Węgierskiej Szkole Królewskiej w Budapeszcie oraz w paryskiej Akademii Julian. Po studiach wrócił do Mednyánszkiego, który wywarł wielki wpływ na twórczość Katony. Katona pod wpływem swojego mecenasa zaczął tworzyć pejzaże Spiszu i Tatr. Po kilku latach przeniósł się do Budapesztu. Pod wpływem szkoły malarzkiej z Szolnok włączył do swojej twórczości zwłaszcza elementy luminizmu i impresjonizmu. Swoje obrazy wystawiał w Europie i w kraju. Zdobył wiele nagród.

Stará Ľubovňa

r. 1292

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 18' 00" s. š.

Zemepisná dĺžka: 20° 40' 00" v. d.

Nadmorská výška: 545 m n. m.

Počet obyvateľov: 16 239

Kostol sv. Mikuláša

Košciol šw. Mikołaja

K najvýznamnejším sídlam severnej časti Spiša, ktorý bol osídľovaný zo severnej i južnej strany Karpát od 12. storočia, patrí Stará Ľubovňa. Vyvinula sa na križovatke ciest na uhorsko-poľskom pohraničí a postupom času nadobudla postavenie významného trhového mesta.

O existencii Starej Ľubovne už v prvej polovici 13. storočia nasvedčujú niektoré historické súvislosti, no najstaršia písomná zmienka pochádza z roku 1292. Vtedy sa v listine panovníka Václava II. spomína ako Libenow, neskôr, v roku 1299, sa v listine uhorského kráľa Ondreja III. uvádza v podobe Lublow. Názov je nepochybne slovanského pôvodu.

S blízkosťou hraníc s Poľskom súvisí výstavba hradu Ľubovňa na začiatku 14. storočia. V roku 1412 sa slobodné kráľovské mesto Ľubovňa dostalo do poľského zálohu. Spolu s hradom sa stalo centrom zálohovaného územia. Sídlil tu poľský starosta, ktorý riadil administratívny a hospodársky život zálohovaných miest. Po skončení zálohu, po roku 1772, sa Stará Ľubovňa stala súčasťou novovytvorenej Provincie XVI spišských miest.

Stará Ľubovňa sa svojou viac ako osemstoročnou históriou radí k najstarobylejším a najvýznamnejším sídlam horného Spiša. Počas stáročí ju obývali príslušníci viacerých národností, z ktorých najpočetnejšie zastúpenie mali Slováci, Poliaci a Nemci. Po stáročia sa v Ľubovni prelínali uhorské i poľské vplyvy. Tvorila jeden z významných „mostov“ uhorsko-poľ-

Stara Lubowla

Do najważniejszych miejscowości północnego Spiszu osiedlonego od północnej i południowej strony Karpat już od XII wieku należy Stara Lubowla. Rozwinęła się na skrzyżowaniu szlaków węgiersko-polskiego pogranicza i z czasem uzyskała status ważnego ośrodka handlowego.

Istnienie Starej Lubowli już w pierwszej połowie wieku XIII zdają się potwierdzać niektóre historyczne okoliczności, ale najstarsza wzmianka pisemna pochodzi z 1292 r. Wtedy w dokumencie władcy Waclawa II wspomina się Libenow, później w 1299 r., w dokumencie króla węgierskiego Andrzeja III. znajdziemy już formę Lublow. Nazwa jest bez wątpienia pochodzenia słowiańskiego.

Z niedalekimi granicami z Polską związana jest także budowa Zamku Lubowelskiego na początku XIV w. W 1412 r. wolne miasto Lubowla zostało przekazane do polskiego zastawu. Wraz z zamkiem stało się centrum zastawionego obszaru. Miał tu siedzibę polski starosta, który kierował życiem administracyjnym i gospodarczym zastawionych miast. Po okresie zastawu (1772 r.) Stara Lubowla weszła w skład nowopowstałej prowincji 16 miast spiskich.

Dzięki swojej osiemsetletniej historii Stara Lubowla należy do najstarszych i najważniejszych osad górnego Spiszu. Przez stulecia zamieszkiwało ją wiele narodowości, spośród których najwięcej było Słowaków, Polaków i Niemców. Przez wieki w Lubowli przenikały się wpływy węgierskie i polskie. Miejsco-

Zálohová listina z roku 1412
Dokument zastawu z 1412 r.

Hrad Lubovňa

Zamek Lubowla

Bojovník v zbroji
Rycerz w zbroi

Stredoveký vojenský tábor

Rekonštrukciou hromadnej stredovekej bitky sa otvára letná turistická sezóna vo vojenskom tábore v Starej Ľubovni. Pozoruhodnosťou bitky je použitie jediného funkčného katapultu na Slovensku. Okrem javiskových vystúpení rôznych šermiarskych skupín z domova i zahraničia majú návštevníci možnosť vyskúšať si i strelbu z luku či kuše. O kulinárske umenie pripravené podľa starých tradičných receptov sa stará posádka Kapitánskej krčmy. Tábor okrem množstva kultúrnych aktivít ponúka aj možnosť ubytovania sa vo vojenských stanoch. V areáli tábora sa na platenie za služby a tovar požívajú ľubovnianske zlaté.

Średniowieczny obóz wojskowy

Rekonstrukcja bitwy średniowiecznej otwiera letni sezon turystyczny w obozie wojskowym w Starej Lubowli. Ciekawostką jest zastosowanie w bitwie jedynej działającej katapulty na Słowacji. Poza podziwianiem występów scenicznych różnych grup szermierzy z kraju i zagranicy, turyści mają możliwość spróbowania swoich sił w strzelaniu z łuku i kuszy. O wyroby sztuki kulinarnej przygotowane zgodnie ze starymi tradycyjnymi receptami zadba załoga karczmy Kapitánska. Poza wieloma atrakcjami kulturalnymi obóz oferuje także noclegi w wojskowych namiotach. Na terenie obozu za usługi płaci się ľubowelskimi złotymi.

Hromadná stredoveká bitka

Średniowieczna bitwa

ských hospodárskych, politických a kultúrnych kontaktov, a to najmä medzi Spišom a Malopoľskom. O jej bohatej histórii vypovedajú aj viaceré zachované pamiatky, medzi ktorými si osobitnú pozornosť zasluhujú: Ľubovniansky hrad zo začiatku 14. storočia, Kostol sv. Mikuláša z poslednej tretiny 13. storočia, meštianske domy historického jadra, zvlášť Güntherov dom (renesančný arkádový dom č. 12) z roku 1639, a cisársko-kráľovská soľná komora z 18. storočia.

Ľubovniansky hrad patrí k najnavštevovanejším hradom Slovenska. V letnej sezóne sa tu usporadúvajú rôzne kultúrne podujatia obohatené o vystúpenia sokoliarov. V blízkosti hradu je skanzen s cenným dreveným gréckokatolíckym kostolíkom.

V prvých storočiach existencie Starej Ľubovne ju obývali **Slováci**, Nemci a Poliaci. Dnes tvoria Slováci 90 % obyvateľstva spomínaného sídla. V tomto meste sa v roku 1718 odohrala strašidelná udalosť, ktorú v roku 1723 zapísal Matej Bel: „V Ľubovni – ako som počul – odohrali sa zázračné udalosti. Kupec Gašparek, človek podľa všeobecnej mienky nie čistého rázu, zahynul nečakanou smrťou. Sotva ho pochovali, ľudia ho videli v šatách, ktoré zaživa nosil. A zdanie neklamalo, lebo pocestných aj za bieleho dňa zastavoval, trápil, robotníkov na poli napádal, domy podpaľoval, a čo je neveriteľné, aj so svojou ženou sa stýkal a veriteľom splácal dlžoby...“ Stará Ľubovňa je natrvalo zapísaná do povedomia nielen literárne, ale aj zachovávaním ľudových tradícií. Svätajánska noc každoročne koncom júna pripomína magické hľadanie pokladu, zbieranie liečivých bylín, pričom najkratšia noc v roku je podporená ľudovým tancom a spevom okolo vatry. Azda najvýznamnejším podujatím zo všetkých, ktoré sa konajú počas roka v uliciach mesta, je pravidelný Ľubovniansky jarmok, ktorý v roku 2010 napísal už svoju 19. kapitolu.

Folklorňny súbor Lubovňan

Zespół folklorystyczny Lubovňan

wość była jednym z najważniejszych węgiersko-polskich gospodarczych, politycznych i kulturalnych mostów, zwłaszcza między Spiszem a Małopolską. O jej bogatej historii mówi wiele zachowanych zabytków, wśród których na szczególną uwagę zasługują: Zamek Lubowelski z początku XIV w., kościół św. Mikołaja z ostatniego trzydziestolecia XIII w., kamienice w centrum – szczególnie dom Günthera (renesansowy arkadowy budynek pod numerem 12) z 1639 r. oraz cesarsko-królewska komora solna z XVIII w.

Zamek Lubowelski należy do najbardziej popularnych wśród turystów zamków na Słowacji. W sezonie letnim organizowane są tu różne imprezy kulturalne wzbogacone o występy sokolników. W pobliżu zamku znajduje się skansen z cenną drewnianą cerkwią greckokatolicką.

W pierwszych wiekach istnienia Starej Lubowli zamieszkiwali ją **Słowacy**, Niemcy i Polacy. Dziś Słowacy stanowią 90% ogółu mieszkańców. W 1718 r. miały tu miejsce przerażające wydarzenia, które Matej Bel opisał pięć lat później słowami: „W Lubowli – jak słyzałem – miał miejsce cud. Kupiec Gašparek, człowiek, który w powszechnej opinii uchodził za nieczystego, zginął nagłą śmiercią. Jak tylko został pochowany, ludzie zaczęli go widywać w stroju, który nosił żyw. A pozory nie myliły – przechodniów zatrzymywał nawet za białego dnia, straszył, robotników na polu napadał, domy podpalał i – co niewiarygodne – ze swoją żoną obcował, a wierzycielom spłacał długi...” Stara Lubowla zapisała się w powszechnej świadomości nie tylko w związku z literaturą, ale także dzięki zachowaniu ludowych tradycji. Czerwcową noc świętojańska przypomina magiczne poszukiwania skarbów i leczniczych ziół, a tej najkrótszej w roku nocy towarzyszą tańce i śpiew przy ognisku. Najważniejszym wydarzeniem spośród wszystkich, które odbywają się w ciągu roku na ulicach miasta, jest doroczny Jarmark Lubowelski, który w 2010 r. organizowany był już po raz dziewiętnasty.

Brušná tanečnica počas Jánskej noci
Tancerka brzucha w czasie Nocy Świętojańskiej

Svätojánske zvyky

Tento „sviatok“ s množstvom zvykov prežil tisícročia hlavne v tých oblastiach Slovenska, kde žili rôzne národnosti a etnické skupiny. Svätý Ján je v podstate pohanský sviatok na oslavu návratu slnka. Tento deň bol poznamenaný poverami a zvykmi už od skorého rána. Starí i mladí na Spiši, ale i v iných častiach Slovenska sa váľali v zarosenej tráve alebo kúpali v potoku ešte pred východom slnka. Kúpeľ bol symbolom očisťovania sa. Zvyky na sv. Jána Krstiteľa vyvrcholili večerným pálením vatier. Oheň mal očisťovací charakter, ale podľa ďalších mal vyvolať zo zeme poklady. Zároveň mal chrániť ľudí pred dotieravým húfom bosoriek.

Zwyczaje świętojańskie

Święto związane z wieloma zwyczajami przetrwało całe tysiąclecia, zwłaszcza w regionach Słowacji zamieszkałych przez różne narodowości i grupy etniczne. Święty Jan to w zasadzie pogańskie święto związane z letnim przesileniem. Dzień ten już od najwcześniejszego poranka związany był z wierzeniami i obyczajami. Starzy i młodzi na Spiszu i w innych regionach Słowacji tarzali się w pokrytej rosą trawie albo kąpali się w potoku jeszcze przed wschodem słońca. Kąpiel była symbolem oczyszczenia. Kulminacją zwyczajów na św. Jana Chrzciciela było wieczorne palenie ognisk. Ogień miał charakter oczyszczający, ale niektórzy wierzyli, że wydobywa z ziemi skarby. Jednocześnie miał chronić ludzi przed dokuczliwymi wiedźmami.

Mestské múzeum

Dom ľubovnianskeho mešťana je mestským múzeom prezentujúcim život obyvateľov Starej Ľubovne na konci 19. storočia. Expozícia predstavuje predovšetkým ukážku štýlu bývania, ktorú sprítomňujú figuríny v dobových kostýmoch. Súčasťou expozície je mincovňa, kde sa razí ľubovnianska mena – Ľubovniansky zlatý a Ľubovniansky medenák, ktoré si má možnosť každý návštevník vlastnoručne vyraziť. Zároveň sú v múzeu prezentované remeslá a cechy, ktoré v meste v minulosti pôsobili. Súčasťou prehliadky je zariadená dielňa modrotlača a taktiež plne funkčná dielňa keramiky.

Muzeum miejskie

Dom Lubowelskiego Mieszczanina to muzeum miejskie prezentujące życie mieszczańców Starej Lubowli z końca XIX w. Wystawa prezentuje przede wszystkim życie dawnych mieszczan, a wrażenie realizmu dopełniają figury w strojach z epoki. Elementem ekspozycji jest mennica, w której każdy turysta może samemu wybić specjalną monetę – lubowski złoty lub lubowski miedzak. W muzeum prezentowane są również rzemiosła i cechy, które niegdyś tu funkcjonowały. Zwiedzanie obejmuje także warsztat farbiarski oraz działający warsztat ceramiczny.

Dom ľubovnianskeho mešťana • Dom lubowelskiego mieszczanina

V rokoch zálohovania (1412 – 1772) považovali **Poliaci** hrad za svoj a dokonca jeho osadenstvu zverili stráženie korunovačných klenotov v rokoch 1655 – 1661, v čase, keď Poľsko napadli Švédci. Verné napodobeniny symbolov moci sú skvostom expozície Ľubovnianskeho hradu. Impozantný hrad sa zapísal aj do poľskej literatúry. Návštevu poľského kráľa Jána Kazimíra na ňom (1656) opísal jeden z najväčších poľských spisovateľov Henryk Sienkiewicz v románe Potopa (1886). V roku 1683 navštívil Ľubovňu poľský kráľ Ján Sobiesky, ktorý s vojskami nemecko-rímskeho cisárstva uštedril Turkom pri Viedni definitívnu porážku. Najdlhšie sídlila na hrade poľská rodina Lubomirských (1591 – 1745). V roku 1882 kúpila hrad poľská rodina Zamojských – vlastnila ho do roku 1945.

V súčasnosti tvoria Poliaci len minimum obyvateľstva. Je úžasné, že Slováci a Poliaci sú dejinne a kultúrne prepojení dodnes. Najlepším príkladom je každoročná rekonštrukcia stredovekej bitky, ktorá priťahuje do stredovekého tábora pod Ľubovnianskym hradom divákov rôznych národností. Lákadlom je i Jarmok tradičných remesiel v Starej Ľubovni, ktorý začína novú tradíciu prezentácie práce rôznych remeselníkov zo Slovenska a Poľska. Keďže sa tradičné remeslá vytrácajú z reálneho života, toto podujatie chce svojou prezentáciou motivovať ľudí k znovuoživovaniu zabudnutých kultúrnych hodnôt.

Nemci ako kolonisti sa priamo na založení Starej Ľubovne nepodieľali, no tvorili stáročia značnú časť jej obyvateľov. Na konci 18. storočia nemeckí kolonisti vybudovali dve nové sídla priamo pod Ľubovnianskym hradom. Ďalší kolonisti sa usídlili napríklad aj v susednej Novej Ľubovni. V Hniezdom (nem. Kniesen) alebo Chmeľnici (Hobgart) tvorili väčšinu obyvateľstva. Na začiatku 20. storočia tvorili Nemci 15 % všetkých obyvateľov Ľubovnianskeho okresu. Svoj rázovitý nemecký charakter si dodnes zachovala obec Chmeľnica.

Razenie mincí • Bicie monet

Gréckokatolícky kostolík

Greckokatolícka cerkiew

W okresie zastawu (1412 – 1772) **Polacy** traktowali zamek jak swoją własność do tego stopnia, że jego założyciele powierzyli pilnowanie klejnotów koronacyjnych w latach 1655 – 1661, czyli w okresie potopu szwedzkiego. Wierne kopie symboli władzy stanowią perełkę wystawy na zamku. Majestatyczny zamek zapisał się także w literaturze polskiej. Wizytę polskiego króla Jana Kazimierza (1656 r.) opisał jeden z najślynniejszych polskich pisarzy Henryk Sienkiewicz w powieści *Potop* (1886 r.). W 1686 r. zamek odwiedził polski król Jan III Sobieski, który pod Wiedniem wraz z wojskami cesarstwa niemiecko-rzymskiego zadał Turkom decydujący cios. Najdłużej na zamku miała swoją siedzibę rodzina Lubomirskich (1591 – 1745). W 1882 r. zamek kupiła polska rodzina Zamojskich, która posiadała go do 1945 r.

Obecnie Polacy stanowią minimalny odsetek mieszkańców. Słowaków i Polaków do dziś łączą więzy historyczne i kulturowe. Najlepszym tego przykładem jest coroczna rekonstrukcja średniowiecznej bitwy, która przyciąga widzów z różnych krajów do średniowiecznego obozu pod zamkiem. Taką atrakcją jest również Jarmark Tradycyjnych Rzemiosł, który rozpoczyna nową tradycję prezentacji pracy różnych rzemieślników ze Słowacji i Polski. Celem jarmarku jest motywowanie ludzi do odradzania zapomnianych wartości kulturowych poprzez ich prezentację, ponieważ tradycyjne rzemiosła w dzisiejszych czasach już zanikają.

Niemcy jako koloniści nie mieli bezpośredniego wkładu w założenie Starej Lubowli, ale przez wieki stanowili znaczną część jej mieszkańców. Pod koniec XVIII wieku niemieccy koloniści wybudowali dwie nowe siedziby pod samym zamkiem. Późniejsi przybysze osiedlali się np. w sąsiedniej Nowej Lubowli. W Hniezdnem (niem. Kniesen) i Chmełnicy (niem. Hobgart) stanowili większość mieszkańców. Na początku XX wieku 15 % wszystkich mieszkańców powiatu lubowelskiego było pochodzenia niemieckiego. Swój szczególny niemiecki charakter do dziś zachowała miejscowość Chmełnica.

Symboly mocy

Korunovačné klenoty a ich odovzdanie budúceму panovníkovi sú záverečnou časťou korunovácie v chráme. Metropolita najprv podá kráľovi, ktorý je v slávnostnom plášti, meč, potom mu ho vezme, zasunie do pošvy a opáše ním kráľa. Potom mu dáva na hlavu korunu. Tá je symbolom najväčšej moci a slávy. Nasleduje odovzdanie jablka a žezla – znakov zvrchovanej moci nad kráľovstvom, cirkevnej a svetskej moci. Jablko predstavuje symbol pravej a posvätej vlády, žezlo zosobňuje symbol cnosti a spravodlivosti.

Symbole władzy

Przekazanie klejnotów koronacyjnych przyszłemu władcy stanowi końcową część uroczystości koronacyjnych w świątyni. Metropolita najpierw podaje królowi odzianemu w uroczysty płaszcz miecz, następnie mu go odbiera, wsuwa do pochwy i przepasuje króla. Następnie na jego głowę wkłada koronę. Jest ona symbolem najwyższej władzy i sławy. Teraz następuje przekazanie jabłka i berła – oznak niezależnej świeckiej i kościelnej władzy nad królestwem. Jabłko przedstawia symbol prawdziwej i świętej władzy, berło to symbol cnoty i sprawiedliwości.

Rusínsky ľudový odev
Rusiński strój ludowy

Ženský kroj rusínov

Najspodnejšou časťou bola košuľa z domáceho plátna, ktorá siahala po kolena. Predný, zadný diel a dlhé rukávy boli široké jednu polu plátna, nariasené a všité do stojateho goliera, rozšírené vpredu rázporkom, ktorý sa zaväzoval tkanicou. Po bokoch bola rozšírená trojuholníkovými klinmi. Do pásu mal siahajúci spodník (ťesnocha), ku ktorému sa nosilo niže pásu siahajúce oplecko (oplička). Účes vydatých žien bol dvojpramenný, bez podložky, vlasy boli tkanicou obrútené okolo hlavy, čepiec (čepec) z kartúnu či kašmíru bol paličkovaný alebo háčkováný, na čiernom podklade mal farebné kruhové motívy.

Kobiecý strój ludowy Rusinów

Spodnią część stroju stanowiła koszula z domowego płótna, która sięgała po kolana. Część przednia, tylna oraz długie rękawy miały szerokość jednej poły płótna, były zmarszczone i wszyte do stojącego kołnierza, w przedniej części znajdował się rozporek, wszystko to zwiazywano postronkiem. Po bokach rozszerzona była trójkątnymi klinami. Do pasa sięgała rubaszka, wraz z którą noszono oplecko sięgające poniżej pasa. Włosy we fryzurze kobiet zamężnych były podzielone na dwie części, fryzura była wykonana bez stelażu, włosy przewiazane sznurkiem wokół głowy, przykryte chustką bawełnianą, kaszmirową, koronkową albo robioną na szydełku. Na czarnym tle wykonywano kolorowe okrągłe motywy.

Famel'ija v poľskom Tarnove

Famel'ija w polskim Tarnowie

Rusíni prichádzajú v rámci valašskej kolonizácie do okolia Lubovne od 15. storočia a vytvárajú vlastné dediny. Priamo v meste predstavujú v súčasnosti 1,5 % obyvateľstva. Populácia, ktorá tu žije dodnes, zachovala tradíciu hlavne v konvenčnom jedle. Kamienske pirohy (pomenované podľa prilahlej obce Kamienska) v sebe nesú pravú a nezameniteľnú rusínsku chuť. Na prvý pohľad upútajú i charakteristické sakrálne stavby. Od roku 2003 sa pod Lubovnianskym hradom konajú na sviatok Cyrila a Metoda Rusínske slávnosti, na ktorých vystupujú folklórne súbory z celého okolia.

Rómovia tvoria takmer 6 % obyvateľstva. Ich počet narástol najmä po II. svetovej vojne a po likvidácii rómskych osád. Prevažná časť obyvateľstva si od svojich predkov zachovala jazyk a vzťah k tancu a zábave. Rómska kapela Famel'ija prezentuje etnikum aj v zahraničí. Naposledy v poľskom Tarnove na podujatí pod názvom Medzinárodný tábor pamäti Rómov.

V okolí Starej Lubovni sa už od 18. storočia usadzovali **Židia**, ktorí sem prichádzali predovšetkým z Poľska. V niektorých obciach dosahoval ich počet takmer 20 % obyvateľstva. V samotnom meste je ich prítomnosť známa až z roku 1851. O 30 rokov neskôr tu bývalo už 188 Židov, čo je takmer 10 % celkového počtu obyvateľov. Napriek tomu je synagóga v Starej Lubovni postavená až v prvej tretine 20. storočia. Ich kultúrny a hospodársky rozvoj a vysoký stupeň asimilácie ukončil vzostup fašistických režimov. Pred deportáciami žilo v Starej Lubovni viac ako 350 židov. Pretože len málo z nich prežilo II. svetovú vojnu, bola neskôr zbúraná aj ich nevyužitá synagóga. Na juhovýchodnom okraji mesta sa ako posledná pamiatka na židovskú komunitu nachádza pekne udržiavaný cintorín s vyše 100 náhrobkami, kvôli ktorým prichádzajú ich potomkovia až zo zámoria.

Časť synagógy

Część synagogi

Rusini przybywają w okolice Lubowli od XV w. w ramach kolonizacji wołoskiej i zakładają własne osady. W samym mieście stanowią obecnie 1,5 % mieszkańców. Ludność ta zachowała do dziś swoje tradycje zwłaszcza w postaci typowych potraw. Pierogi Kamieńskie (nazwane od pobliskiej miejscowości Kamienka) mają prawdziwy, wyjątkowy rusiński smak. Interesujące jest również charakterystyczne budownictwo sakralne Rusinów. Od 2003 r. pod Zamkiem Lubowelskim na święto Cyryla i Metodego odbywa się rusiński festiwal, na którym występują zespoły ludowe z całego regionu.

Romowie stanowią prawie 6 % mieszkańców. Ich liczba w mieście wzrosła zwłaszcza po II wojnie światowej i po likwidacji okolicznych romskich osad. Zdecydowana większość z nich zachowała umiłowanie do tańca i zabawy, które wraz z językiem odziedziczyła po swoich przodkach. Romska kapela Familija prezentuje kulturę Romów także poza granicami. Ostatnio występowali w polskim Tarnowie na imprezie pod nazwą Międzynarodowy Obóz Pamięci Romów.

W okolicach Starej Lubowli już od XVIII w. osiedlali się **Żydzi**, którzy przybywali tu zwłaszcza z Polski. W niektórych miejscowościach stanowili nawet 20 % mieszkańców. W samej Lubowli ich obecność jest potwierdzona dopiero w 1851 r. 30 lat później mieszkało tu już 188 Żydów, co stanowi prawie 10 % całkowitej liczby ludności. Mimo to synagoga w Starej Lubowli została wybudowana dopiero w pierwszym trzydziestoleciu XX wieku. Rozwój kulturalny i gospodarczy oraz wysoki stopień asymilacji tej grupy został przerwany wraz z nastaniem reżimu faszystowskiego. Przed deportacjami w Starej Lubowli mieszkało ponad 350 Żydów. Ponieważ bardzo niewielu z nich przeżyło II wojnę światową, ich niewykorzystana synagoga została później zburzona. Na południowo-wschodnich krańcach miasta zachował się ostatni zabytek po mieszkańcach pochodzenia żydowskiego – cmentarz z ponad 100 nagrobkami, na który przyjeżdżają potkownie pochowanych tu ludzi z najdalszych zakątków świata.

Rusiňsky ľudový odev
Rusiňski strój ľudový

Mužský kroj rusínov

Obce Jarabina, Kamienka, Veľký Lipník a Litmanová, leżące na sever od Starej Lubovne, charakterizujú v mužskom odeve nohavice (chološni) z bieleho, tmavého alebo sivého súkna. Z vrchných súkenných častí sa nosila po kolená siahajúca biela guľa s bočnými klinmi, na hrdle nosili čierny šál (holštuk) na koncoch vyšívaný. Muži nosili malé klobúčiky s ohnutou strieškou a vtláčeným dienkom, neskôr mestské klobúky. Mužská i ženská obuv bola takmer rovnaká. Mužské čižmy v prvých desaťročiach 20. storočia vystriedali kupované baganče. V zime si muži na krpce i baganče pripevňovali kovové podkovičky.

Męski strój ludowy Rusinów

Miejscowości Jarzębina, Kamienka, Wielki Lipnik, Litmanowa położone na północ od Starej Lubowli charakteryzują się występowaniem w męskim stroju portek z białego, ciemnego lub szarego sukna. Z ubrań wierzchnich noszono białe sięgające po kolana gunie z bocznymi klinami, na szyi wiązano czarny szal (halsztuk) wyszywany na końcach. Mężczyźni nosili małe kapelusze z profilowanym rondem i wciśniętym denkiem, później wdzielali kapelusze w stylu miejskim. Obuwie męskie i żeńskie wyglądało prawie tak samo. Męskie ciżmy w pierwszych dziesięcioleciach XX w. wyparły cięższe kupowane buty z cholewami. Zimą mężczyźni mocowali do kierpców i butów metalowe podkówki.

Svit

r. 1934

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 03' 24" s. š.

Zemepisná dĺžka: 20° 12' 52" v. d.

Nadmorská výška: 750 m n. m.

Počet obyvateľov: 7 500

Rímskokatolícky kostol

• Kościół rzymskokatolicki

Svit je najmladším mestom pod Vysokými Tatrami a pravdepodobne aj na území Spiša. Nesie nálepku „priemyselné mestčko“.

Rozlohou je najmenším mestom na Slovensku. Vznikol doslova na „zelenej lúke“ neďaleko prístenných krčiem v katastri viacerých obcí.

Na území dnešného Svitú bol život už v dávnych dobách. Mokriny, blízka rieka Poprad a okolité kopce vytvorili netradičné prostredie pre život človeka. A práve na prvý pohľad nevhodné mokriny sa stali ochranou pre prvých ľudí z obdobia praveku. Archeologické výskumy nám môžu priniesť ešte ne jeden poznatok o kultúre a tradíciách predchodcov dnešných obyvateľov Svitú.

História vzniku Svitú je zaujímavá a vďačí za to firme Baťa z moravského Zlína. Baťa bol monopolným výrobcem obuvi v období I. Československej republiky a istý čas dokonca najväčším výrobcem obuvi na svete. Nevenoval sa však len výrobe obuvi, zameral sa aj na chemický priemysel, ktorý plánoval umiestniť na Slovensku.

Začiatkom roku 1934, po rokovaní s viacerými obcami, si kúpil pozemky od obce Veľká pri Poprade (tie boli najrozsiahlejšie), od Batizoviec, Spišskej Teplice a Lučivnej. Veľká predala Baťovi svoje pozemky s podmienkou, že sídlo firmy bude len na nich, že vo firme budú pracovať predovšetkým jej obyva-

Svit

Svit to najmłodsze miasto pod Tatrami i prawdopodobnie także na terenie całego Spiszu. Nosi przydomek „miasteczko przemysłowe”.

Pod względem terytorium jest najmniejszym miastem na Słowacji. Zostało założone dosłownie na „zielonej łące” w pobliżu przydrożnych zajazdów kilku wiosek.

Na terenie dzisiejszego Svitú życie rozwijało się od najdawniejszych czasów. Bagna, pobliska rzeka Poprad i niedalekie góry stanowiły nietradycyjne otoczenie człowieka. I właśnie nieprzyjazne na pierwszy rzut oka mokradła stały się schronieniem dla pierwszych ludzi. Badania archeologiczne mogą nam przynieść jeszcze niejedną rewelację o kulturze i tradycjach poprzednich mieszkańców Svitú.

Historia powstania miasta jest ciekawa – wiąże się nierozdzielnie z firmą Bata z morawskiego Zlína. Bata był monopolistą w produkcji obuwia w czasach I Republiki Czechosłowackiej i przez pewien okres największym ich producentem na świecie. Nie zajmował się jednak wyłącznie produkcją butów, poszerzył swoją działalność również na przemysł chemiczny planując otwarcie zakładów tej branży na Słowacji.

Na początku 1934 r. po negocjacjach z wieloma miejscowościami nabył grunty w następujących lokalizacjach: Veľká pri Poprade (największa część), Batizovce, Spišská Teplica i Lučivná. Veľká sprzedała swoje grunty pod warunkiem, że siedziba firmy będzie się znajdować wyłącznie na nich i że w firmie będą pracować

Erbová listina z roku 1999
Dokument herbowy z 1999 r.

Evanjelický kostol a. v. • Kościół ewangelicko-augsburski

Prvé budovy vo Svite

Pierwsze budynki w Svicie

Praveké nálezy

Hoci je Svit najmladším mestom pod Tatrami, jeho chotár „navštívili“ už praľudia. Poslední neandertálcí už pred 40 000 rokmi. Taký starý je kamenný predmet vyrobený z pieninského rádiolaritu, ktorý sa našiel v lokalite Svit-Podsalka. Tu sa našli aj ďalšie kamenné nástroje, ale už mladšie, z obdobia 15 000 – 10 000 rokov pred Kristom. Všetky nálezy pochádzajú z vývojových etáp doby kamennej. Osídlenie tu však bolo aj v dobe bronzovej a v lokalite následne žili ľudia natrvalo.

Znaleziska z pradawnych czasów

Mimo iż Svit jest najmlodszy miastem pod Tatrami, tereny te „odwiedzali” już praczołowiek. Ostatni neandertalczykcy byli tu już 40 000 lat temu. Z tego okresu pochodzi kamienny przedmiot wykonany z pienińskiego radiolarytu, który został znaleziony w dzielnicy Svit - Podsalka. Znaleziono tu również inne kamienne narzędzia, ale już młodsze – datowane na 15 000 - 10 000 r. p.n.e. Wszystkie znaleziska pochodzą z różnych okresów epoki kamienia. Ale osady ludzkie znajdowały się na tym terenie również w epoce brązu, później ludzie zamieszkali tu na stałe.

telia a čo je hlavné, ako nová osada, tak aj železničná stanica, ktorá bola v Batizovciach, mala niesť názov obce Veľká.

Z čoho vzniklo toto pomenovanie? Je známych viac variantov. Fabrika mala svoj názov Slovenská viskózová továreň, z čoho vznikla skratka a údajne aj názov Svit. Ďalšia možnosť bola, že názov pochádzal z českého slova svitek (stočené ovčie rúno).

Výstavba sa začala v roku 1934, výroba bola spustená už na začiatku roku 1936 a stále sa rozširovala, pribúdali továrenské budovy i domy pre robotníkov. V roku 1937 sa spustila výroba striže, roku 1938 výroba celofánu a o rok neskôr pribudla textilná výroba. Ako chemický, tak aj textilný priemysel sprevádza celú históriu Svitú.

Obec Svit sa osamostatnila po II. svetovej vojne v roku 1946. O rok sa aj stanica premenovala z Batizoviec na Svit. Mestský štatút získal v roku 1962. Konfiškované Baťove závody sa premenovali na Chemosvit a Tatravit.

Medzi peknými a zaujímavými novodobými pamiatkami sú vedľa seba umiestnené rímskokatolícky Kostol sv. Jozefa robotníka (vysvätený v roku 1991) a evanjelický kostol vysvätený v roku 1993.

Svit, na rozdiel od iných spišských obcí, nebol nikdy mnohonárodnostný. Možno aj preto, že vznikol až za čias I. Československej republiky. Obyvateľstvo začalo prichádzať súčasne so stavbou Baťovej továrne. Boli to predovšetkým **Slováci** z okolitých obcí a Česi, riadiaci výstavbu a výrobu. Väčšina Čechov však musela po zániku I. ČSR v rokoch 1938 – 1939 Svit opustiť. Podobu dnešnému mestu dali v podstate Slováci.

Keďže slovenské obyvateľstvo prišlo zo širokého okolia, svoju spoločnú kultúru si muselo vytvárať od začiatku. Už tri roky po položení základného kameňa Svitú vzniká túžba vytvárania kultúrnych hodnôt. Nedeľné popoludnia s hudbou vede-

Stavba železničnej vlečky

Budynek bocznicy kolejowej

przede wszystkim jej mieszkańcy i – co najważniejsze – jak nowa osada, tak i stacja kolejowa, która znajdowała się w Batizovcach, miała nosić nazwę Veľká.

Skąd więc pochodzi współczesna nazwa? Znamy kilka wariantów: nazwa samej fabryki brzmiała Slovenská viskózová továreň i właśnie od skrótu tej nazwy miała powstać nazwa Svit. Kolejny wariant jest taki, że nazwa pochodzi od czeskiego słowa *svitek* ‘motek’.

Budowę rozpoczęto w 1934 r., produkcję uruchomiono już na początku 1936 r. i nieustannie ją zwiększano dobudowując nowe hale i domy dla robotników. W 1937 r. rozpoczęto tu produkcję włókien chemicznych, w 1938 r. – celofanu, rok później uruchomiono produkcję tekstyliów. Historii Svitú towarzyszy więc przemysł chemiczny i tekstylny.

Po II wojnie światowej w 1946 r. miejscowość usamodzielniała się. Rok później stacja kolejowa zmieniła nazwę z Batizoviec na Svit, a status miasta przyznano miejscowości w 1962 r. Skonfiskowane zakłady Baty zostały przemianowane na Chemosvit i Tatravit.

Na uwagę zasługują ładnych współczesne obiekty sakralne – kościół rzymsko-katolicki św. Józefa Robotnika (konsekracja w 1991 r.) oraz kościół ewangelicki (konsekracja w 1993 r.).

Svit w odróżnieniu od innych spiskich miejscowości nigdy nie był wielonarodowy. Być może dlatego, że powstał dopiero w czasach I Republiki Czechosłowackiej. Mieszkańcy zaczęli tu przybywać wraz z budową zakładów Baty. Byli to przede wszystkim **Słowacy** z pobliskich miejscowości oraz Czesi kierujący pracami budowlanymi i produkcją. Większość Czechów po podziale I Republiki w latach 1938 – 1939 musiała opuścić Svit. Kształt dzisiejszemu miastu nadali więc w zasadzie Słowacy.

Ponieważ mieszkańcy przybywali z całego regionu, specyficzna kultura musiała się tu zrodzić od zera. Już trzy lata po wmurowaniu kamienia węgielnego Svitú powstała potrzeba tworzenia wartości kulturowych. Niedzielne popołudnia z muzyką pod

Ján Antonín Baťa

(1898 – 1965)

Bol povolaním podnikateľ a ekonóm. Prevzal v roku 1932 rodinnú firmu po tragickej smrti nevlastného brata Tomáša (mali rovnakého otca). Z úspešnej československej firmy sa stala onedlho nadnárodná s filiálkami po celom svete. Venoval sa kožiarskemu a chemickému priemyslu. Zaslúžil sa aj o vybudovanie Svitú. V roku 1937 absolvoval let okolo sveta. Pred vojnou emigroval do Brazílie, kde aj umrel. Bol navrhnutý na Nobelovu cenu za mier.

Ján Antonín Baťa (1898 – 1965)

Przedsiębiorca z wykształceniem ekonomicznym. W 1932 r. po tragicznej śmierci przyrodniego brata Tomáša (mieli wspólnego ojca) przejął rodzinny interes. Z prężnej czeskosłowackiej firmy w krótkim czasie powstała ponadnarodowa organizacja z oddziałami na całym świecie. Przedsiębiorstwa Baty działały w branży przemysłu skórzanego i chemicznego. Przyczynił się również do wybudowania Svitú. W 1937 r. odbył lot dookoła świata. Przed wojną wyemigrował do Brazylii, gdzie też później zmarł. Został zgłoszony do Pokojowej Nagrody Nobla.

Emil Horváth (1923 - 2001)

Pochádzal zo sklárskej rodiny, matka bola pôrodnou babou a traduje sa, že sa pri nej narodil súčasný prezident Ivan Gašparovič. Emil Horváth študoval na gymnáziu v Lučenci a Banskej Bystrici. Už počas svojich štúdií hral ochotnícke divadlo. Začal ako šepkár, rekvizitár, inšpicient a herec v Slovenskom ľudovom divadle v Nitre, kde bol v rokoch 1941 – 1946. V roku 1946 prešiel do Komorného divadla, neskôr Armádneho divadla SNP v Martine, kde účinkoval až do dôchodku v roku 1989. Vytvoril desiatky divadelných postáv, hral v takmer 70 celovečerných a televíznych filmoch. V roku 1968 dostal titul zaslúžilý umelec a roku 1997 Cenu primátora mesta Martin. V roku 1992 sa presťahoval k dcére do Svitú, kde dožil svoj plodný život.

Emil Horváth (1923 – 2001)

Pochodzil z rodiny szklarzy, matka była akuszerką, mówi się, że przyjęła poród obecnego prezydenta Ivana Gašparoviča. Emil Horváth uczył się w gimnazjum w Lučencu i Bańskiej Bystrzycy – już w okresie szkolnym występował w teatrze amatorskim. Zaczynał jako sufler, rekwizytor, inspicjent i aktor w Słowackim Teatrze Ludowym w Nitrze, gdzie pracował w latach 1941 – 1946. W 1946 r. przeszedł do teatru kameralnego Komorné divadlo, następnie pracował w teatrze wojska Armádne divadlo SNP w Martine, gdzie występował aż do emerytury 1989 r. Wykreował dziesiątki postaci teatralnych, wystąpił w prawie 70 filmach fabularnych i telewizyjnych. W 1968 r. otrzymał tytuł Artysta Zasłużony, a w 1997 r. Nagrodę Burmistrza Miasta Martina. W 1992 r. przeprowadził się do córki do Svitú, gdzie zakończył swoje pełne sukcesów życie.

Svitskí basketbalisti v zápale hry

Zespol Svitú w zapale gry

nou Alojzom Škrobákom odštartovali túžbu dosiahnuť v oblasti folklóru viac, pričom očakávané výsledky sa dostavili. V roku 1954 už združoval Závodný klub ROH 15 záujmových krúžkov. Najväčšími kultúrnymi reprezentantmi mesta sa však stali dychová hudba Sviťanka, Malý mužský zbor a folklórny súbor Jánošík, ktorý vznikol v roku 1956. Predstavuje folklór nielen zo Spiša, ale aj z iných oblastí Slovenska.

Folklórny súbor Jánošík vystupoval takmer vo všetkých krajinách Európy i na ďalších kontinentoch (Amerika, Ázia, Austrália). Prezentoval svoj bohatý kultúrny program na viacerých letných i zimných olympijských hrách a iných svetových športových podujatiach. Zásluhou súboru dodnes vo Svitě prežíva starý slovenský zvyk stavania májov.

Pri štyridsiatom výročí vzniku súboru Jánošík sa začala realizovať myšlienka práce s deťmi, vďaka čomu v roku 1996 vznikol detský folklórny súbor Jánošíček. Detský súbor zožal svoje najväčšie úspechy v Česku, Litve a v Poľsku.

Tradičným podujatím zachovávajúcim kultúrne hodnoty sú aj Dni mesta, ktoré sa konajú v júni.

Svit sa dostal do povedomia aj basketbalom. Muži sa stali v roku 1961 majstrami Československa a dominovali aj po vzniku Slovenskej republiky, konkrétne v roku 2003.

Príroda v okolí Svitú patrí k najkrajším kútom Slovenska. Tvorí ju predhorie Tatranského národného parku a Národného parku Nízke Tatry. Preto sa do popredia dostáva rozvoj cestovného ruchu, ktorý má značnú podporu mesta. Veľkej obľube sa teší cyklistický a korčuľarský chodník s celkovou dĺžkou takmer desať kilometrov. Okrem športového vyžitia ponúka i prepojenie s turisticky atraktívnou Lopusnou dolinou.

Vo Veľkej, ktorá odpredala Baťovi časť svojho územia, žili aj Nemci. Do Svitú ich však prešlo minimum. Väčšina dochá-

Folklorný súbor Jánošík

Zespół folklorystyczny Jánošík

kierownictwem Alojza Škrobáka wywołały pragnienie osiągnięcia w dziedzinie folkloru czegoś więcej, a na wyniki nie trzeba było długo czekać. W 1954 r. w zakładach działało 15 kółek zainteresowań. Najbardziej reprezentatywne stały się jednak: orkiestra dęta Sviťanka, mały chór męski i zespół folklorystyczny Jánošík, który powstał w 1956 r. Prezentuje on folklor nie tylko ze Spiszu, ale również z innych regionów Słowacji.

Zespół folklorystyczny Jánošík występował w prawie wszystkich krajach Europy oraz na innych kontynentach (Ameryka, Azja, Australia). Prezentował swój bogaty program kulturalny podczas wielu letnich i zimowych olimpiad oraz innych światowych wydarzeń sportowych. To dzięki zespołowi do dziś w Svićie żywa jest stara słowacka tradycja przystrajana obejmująca zielonymi drzewkami na majowe święto.

Przy okazji czterdziestolecia działalności zespołu Jánošík podjęto ideę pracy z dziećmi, dzięki czemu w 1996 r. powstał dziecięcy zespół folklorystyczny Jánošíček. Zespół dziecięcy odniósł swoje największe sukcesy w Czechach, na Litwie i w Polsce.

Tradycyjną imprezą, której celem jest zachowanie wartości kulturowych, są także organizowane w czerwcu Dni Miasta.

Svit stał się sławny również dzięki koszykówce. Mężczyźni w 1961 r. zdobyli tytuł mistrzów Czechosłowacji, a po powstaniu Republiki Słowackiej ponownie stanęli na najwyższym podium w 2003 r.

Przyroda w okolicach Svitu urzeka swoim pięknem. Właśnie tu, gdzie zaczynają się tereny Tatrzańskiego Parku Narodowego oraz Parku Narodowego Niskie Tatry, znajdziemy jedne z najpiękniejszych zakątków na Słowacji. Dlatego w centrum uwagi władz miasta znalazła się turystyka. Dużą popularnością cieszy się szlak dla rowerzystów i rolkarzy o łącznej długości niemal 10 km. Trasa umożliwia uprawianie sportu, ale stanowi także dogodny połączenie z atrakcyjną turystycznie Doliną Lopuszną.

Batizovská svadba
Ślub w Batizovcach

Kroj používaný vo Svite

Obce Batizovce, Gerlachov, Lučivná, Mengusovce a Štôla sú prechodnou oblasťou medzi Liptovom a Spišom. Mužský odev charakterizujú biele súkenné alebo novšie modré šnurované nohavice, modrá alebo čierna vyšívaná vesta, trojštvrťový biely súkenný kabát. Ženská košelica siahala po kolená a bola neskôr doplnená opletkom, ktoré sa obliekalo na ňu. Sukňa a živôtk sa nosili osve. Slávnostná sukňa bola súkenná, bielu nosili mladé ženy na menej sviatočné príležitosti. Ženský účes je dvojpramenný, bez podložky, naň sa nosí sieťovaný paličkovaný alebo háčkový čierny čepiec s pestrou vlnenou výšivkou.

Strój ze Svitu

Miejscowości Batizovce, Gierlachów, Lučivná, Mięguszowce, Štôla to region przejściowy między Liptowem a Spiszem. Strój męski charakteryzuje się białymi lub – w późniejszym okresie – niebieskimi sznurowanymi portkami z sukna, niebieską lub czarną wyszywaną kamizelką i płaszczem długości trzy czwarte również z sukna. Kobięca koszula sięgała do kolan, później uzupełniono ją o zakładany na wierzch oplecok. Spódnica i gorset noszone były osobno. Uroczysta spódnica była z sukna, białą młodą kobiety zakładały na mniej uroczyste okazje. Włosy we fryzurze kobiet były podzielone na dwie części, fryzura nie była układana na stelażu. Na ułożone włosy zakładano koronkowy lub szydełkowy czarny czepiec z bogatym wełnianym haftem.

Lopušná dolina

V blízkosti Svitú je vybudované vyhľadávané lyžiarske stredisko. Lopušná dolina sa nachádza v rozdielnej nadmorskej výške od 750 do 1 024 m nad morom, čo umožňuje pri prevýšení 274 m výborné podmienky na lyžovanie. Je tu niekoľko zjazdoviek s vlekmí s celkovou dĺžkou takmer 6,5 km. Pre deti je zriadená lyžiarska škôlka. Sú tu aj bežecké trate. Lyžiarska sezóna sa začína v decembri a končí sa v marci. Dolinu navštevujú desaťtisíce lyžiarov nielen zo Slovenska, ale aj z Poľska, Nemecka, Maďarska a iných krajín.

Dolina Lopušná

Niedaleko Svitú vybudowano populárny oáredek narciarski. Dolina Lopušná znajduje się na wysokości od 750 do 1024 m n.p.m., co dzięki przewyższeniu 274 m stwarza wspaniałe warunki do uprawiania narciarstwa. Znajduje się tu kilka tras zjazdowych o łącznej długości 6,5 km z wyciągami. Dla dzieci urządzono szkołę narciarską. Są tu również trasy biegowe. Sezon narciarski rozpoczyna się w grudniu, a kończy w marcu. Dolinę odwiedzają dziesiątki tysięcy narciarzy nie tylko ze Słowacji, ale również z Polski, Niemiec, Węgier i innych krajów.

Cyklochodník

Ścieżka rowerowa

dzala do práce zo svojich neďalekých domovov. Nemci odišli koncom II. svetovej vojny a hlavne po nej, nezanechajúc po sebe vo Svite prakticky žiadnu stopu.

Po II. svetovej vojne sa do Svitú s cieľom zamestnať sa prisťahovali aj **Rusíni, Poliaci a Maďari**. Nešlo o žiadnu väčšiu migráciu, skôr o zmiešané manželstvá. Všetky tieto národnosti predstavujú v súčasnosti zlomok obyvateľstva. Ich počet sa pohybuje od 9 do 14 osôb, čo je málo na vytvorenie vlastnej kultúry a charakteristickej identity.

Vo Svite, ako v mladom meste, žilo pred vojnou len veľmi málo **Židov**. Spolu s Baťom sem prišiel ako technik aj Eugen Friedländer s rodinou, robil u neho v konštrukcii. Patril k tým šťastnejším, ktorí prežili hrôzy vojny a ich potomkovia tam žijú dodnes. Po vojne sa sem prisťahovalo ešte zopár židovských rodín, napríklad rodina zubára Arpáda Langera s koreňmi v Poprade. Vo Svite nebolo kostolov ani modlitební, takže v sobotu a na sviatky navštevovali synagógu v Poprade.

Rómovia v súčasnosti tvoria niečo viac než 1 % obyvateľstva. V období zakladania Svitú však prichádzali a odchádzali vo väčšom počte. Uplatnenie nachádzali pri stavebných prácach, no na živobytie si zarábali neraz aj ako muzikanti. V roku 1965 bola vo Svite prihlásená k trvalému pobytu len jedna rómska rodina s 9 deťmi. Keď bolo v roku 1979 vydané nariadenie, aby obce, mestá, družstvá a podniky vytvárali podmienky pre „cigánske rodiny“, čo sa týka práce a ubytovania, platilo to aj pre Svit. Prišlo sem pracovať viacero Rómov a podniky im poskytli aj byty. Ku koncu roku 1979 bolo vo Svite už 11 rómskych rodín so 113 členmi. Pri poslednom sčítaní obyvateľstva v roku 2001 sa k Rómom prihlásilo len 83 obyvateľov.

Lyžovačka

Białe szaleństwo

Dni mesta

Dni Miasta

W Velkiej, która odsprzedała Bacie część swoich terenów, mieszkali również **Niemcy**. Do Svitú jednak przeniosło się ich niewiele. Większość chodziła do pracy ze swoich pobliskich domów. Niemcy wyprowadzili się stąd pod koniec II wojny światowej, a zwłaszcza po niej i nie pozostawili po sobie praktycznie żadnych śladów.

Po II wojnie światowej do Svitú przybyli w poszukiwaniu pracy również **Rusini, Polacy i Węgrzy**. Nie była to jednak duża fala emigracji, raczej zawieranie mieszanych małżeństw. Wszystkie te narodowości stanowią obecnie niewielki odsetek mieszkańców. Ich liczba waha się między 9 – 14 osób, co jest zbyt mało, aby wytworzyła się ich własna kultura i charakterystyczna tożsamość.

W Svicie jako miście młodym przed wojną mieszkało bardzo niewiele **Żydów**. Wraz z Batą jako technik przybył tu Eugen Friedländer z rodziną. W fabryce pracował jako konstruktor. Należał do szczęśliwców, którzy przeżyli groźbę wojny, a jego potomkowie mieszkają w mieście do dziś. Po wojnie sprowadziło się tu parę żydowskich rodzin, na przykład pochodząca z Popradu rodzina Arpada Langera. W Svicie nie mieli swojej świątyni, więc w sobotę i niedzielę odwiedzali synagogę w Popradzie.

Romowie obecnie stanowią niewiele ponad 1 % mieszkańców. W czasie powstawania Svitú było ich tu jednak więcej. Znajdowali pracę przy budowie, ale zarabiali także jako muzykanci. W 1965 r. w Svicie zameldowana była tylko jedna rodzina z 9 dzieci. W 1979 r. wydano rozporządzenie, które zobowiązywało gminy, miasta, spółdzielnie i przedsiębiorstwa do stwarzania odpowiednich warunków dla „rodzin cygańskich” pod względem pracy i mieszkania – dotyczyło to także Svitú. Przybyło tu do pracy wielu Romów, a przedsiębiorstwa dawały im służbowe mieszkania. Pod koniec 1979 r. w Svicie mieszkało już 11 rodzin liczących 113 osób. Podczas ostatniego spisu ludności w 2001 r. swoją przynależność do mniejszości romskiej zadeklarowało tylko 83 mieszkańców.

Pražené žemličky

Na prípravu potrebujeme:

Cesto: 500g múky, 2 poháre oleja, 20g prášku do pečiva, šťava z 1 citróna, 1/2 čajovej lyžičky soli. **Omáčka:** 1 pohárik oleja, 1/2 kávovej lyžičky soli, po 1/2 čajovej lyžičky ostrej a sladkej papriky. **Ozdobenie:** 150g čiernych olív, 5 tvrdých vajec, 1 konzerva tuniaka.

Postup:

Prášok do pečiva rozpustíme v pohári teplej vody. Zmiesime múku, olej, citrónovú šťavu a soľ. Podľa potreby do cesta pridávame trochu vody. Vymiesené cesto prikryjeme utierkou a necháme stáť na teplom mieste asi hodinu. Potom z cesta formujeme žemličky dlhé asi 7cm. Poukladáme ich na plech vymastený olejom. Omáčku robíme tak, že do oleja pridávame soľ a papriku, dobre zmiešame. Žemličky pražíme na horúcom oleji, hneď potom ich prekrojíme tak, aby žemlička ostala otvorená len sčasti. Vložíme koliesko vajca, olivy, kúsok z tuniaka a trochu omáčky.

Smažone buřeczky

Skladniki:

Ciasto: 500g mąki, 2 szklanki oleju, 20g proszku do pieczenia, sok z 1 cytryny, 1/2 łyżeczki do herbaty soli. Sos: 1 szklaneczka oleju, 1/2 łyżeczki do kawy soli, po 1/2 łyżeczki do herbaty ostrej i słodkiej papryki. Nadzienie: 150g czarnych oliwek, 5 jajek na twardo, 1 konserwa tuńczyka.

Przygotowanie:

Proszek do pieczenia rozpuścić w szklance ciepłej wody. Wymieszać mąkę, olej, sok z cytryny i sól. W razie potrzeby dodać do ciasta trochę wody. Wyrobione ciasto przykryć ściereczką i odstawić w ciepłym miejscu na około godzinę. Następnie z ciasta uformować buřeczki o długości ok. 7cm. Poukładać je na blasze wysmarowanej olejem. Sos: dodać do oleju sól i paprykę, dobrze wymieszać. Buřeczki smażyć na gorącym oleju, następnie przekroić, tak aby buřeczka pozostała częściowo otwarta. Włożyć plasterek jajka, oliwki, kawałek tuńczyka i trochę sosu.

Trstená

r. 1371

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 21' 42" s. š.

Zemepisná dĺžka: 19° 36' 38" v. d.

Nadmorská výška: 607 m n. m.

Počet obyvateľov: 7 426

Kostol sv. Martina

Košciól św. Marcina

Trstená leží v najsevernejšej časti Oravskej vrchoviny v údolí rieky Oravica. Jej poloha sa nachádza v blízkosti hraníc s Poľskom. Prvýkrát sa spomína v listine z roku 1371 ako Bingenstadt. Založil ju Nemeц Johann Hertell so svojimi druhmi. Je však pravdepodobné, že onedloho nemeckých kolonistov počtom prevýšilo slovanské obyvateľstvo, pretože roku 1379 sa obec uvádza už ako Krisina, čo je slovanský názov, a v roku 1420 sa už spomína Trstená.

Od svojho založenia bola Trstená trhovým mestom a hoci s inými oravskými mestečkami a obcami patrila pod panstvo Oravského hradu, dostala v roku 1609 práva až na štyri výročné trhy. Tradícia trhov pokračuje dodnes – v júli pod názvom Škapuliarsky jarmok (na sviatok Škapuliarskej – Karmelskej Panny Márie) a v novembri Martinský jarmok. Martinský jarmok sa koná pri príležitosti odpustu – farský kostol je zasvätený práve sv. Martinovi.

Základy pôvodne gotického kostola pochádzajú zo 14. – 15. storočia. Neskôr bol kostol viackrát prestavaný. Najprv v renesančnom, potom v barokovom slohu. Raritou je, že najprv bol kostol zasvätený Panne Márii. V 2. polovici 16. storočia, pravdepodobne pod vplyvom protestantskej reformácie, bol zasvätený Svätému Duchu a Martin ako patrón kostola sa spomína až v období rekatolizácie na začiatku 18. storočia. V tomto kostole sa nachádzal údajne zázračný obraz Panny Márie. Stratil sa v búrlivých rokoch stavovských povstaní na konci 17.

Trzciana

Trzciana położona jest na północnych krańcach Pogórza Orawskiego w dolinie rzeki Orawicy. Znajduje się w pobliżu granicy z Polską. Po raz pierwszy wspomniana jest w dokumencie z 1371 r. jako Bingenstadt. Założył ją Niemiec Johann Hertell wraz ze swoimi towarzyszami. Jest jednak dość prawdopodobne, że w krótkim czasie niemieckich kolonistów pod względem liczebności przewyższyli mieszkańcy pochodzenia słowiańskiego, ponieważ w 1379 r. pojawia się słowiańska nazwa miejscowości Krisina, a w 1420 r. wspomniana jest już Trstená.

Od swojego założenia Trzciana była miejscem organizowania targów i mimo, że wraz z innymi orawskimi miasteczkami należała do majątku Zamku Orawskiego, już w 1609 r. otrzymała prawo organizowania co roku aż czterech jarmarków. Tradycja jarmarków kontynuowana jest także obecnie – w lipcu odbywa się Jarmark Szkaplerzny (na święto karmelickiej Matki Boskiej Szkaplerznej) a w listopadzie – Jarmark Marciński. Jarmark Marciński wiąże się z odpustem – kościół farny poświęcony jest właśnie św. Marcinowi.

Fundamenty pierwotnie gotyckiego kościoła pochodzą z XIV – XV w. Później kościół wielokrotnie przebudowano: najpierw w stylu barokowym, następnie renesansowym. Ciekawostką jest, że świątynia była najpierw poświęcona Pannie Maryi. W II poł. XVI w. prawdopodobnie pod wpływem protestanckiej reformacji poświęcono ją Duchowi Świętemu, a Marcin jako patron kościoła wspominany jest dopiero w czasach kontrreformacji na początku XVIII w. W kościele

Listina Karola VI. z roku 1712, potvrdzujúca všetky mestské práva udelené Trstenej od čias založenia
Dokument Karola VI z 1712 r. potwierdzający wszystkie prawa miejskie nadane Trzcianie od czasów jej założenia

Stĺp sv. Jána Nepomuckého

Kult sv. Jána Nepomuckého pochádza z obdobia baroka. Sv. Ján Nepomucký je mučeníkom svedného tajomstva a patrónom pri živelných pohromách a povodniach. Jeho sochy boli umiestňované na mostoch alebo pri vodných tokoch. Stĺp so sochou sv. Jána Nepomuckého v Trstenej pochádza z roku 1776, pričom stredná časť stĺpu bola v roku 1876 nahradená novým blokom s reliéfmi sv. Floriána a sv. Michala Archanjela. Stĺp je svojou veľkosťou radený medzi najväčšie kamenné plastiky z 18. storočia na Orave.

Kolumna św. Jana Nepomucena

Kult św. Jana Nepomucena pochodzi z okresu baroku. Św. Jan Nepomucen jest męczennikiem tajemnicy spowiedzi i opiekunem ofiar katastrof żywiołowych i powodzi. Jego figury umieszczano na mostach lub przy ciekach wodnych. Kolumna z figurą św. Jana Nepomucena w Trzcianie pochodzi z 1776 r., jej środkowa część w 1876 r. została zastąpiona nowym blokiem z płaskorzeźbami św. Floriana i św. Michała Archanioła. Kolumna należy do największych kamiennych rzeźb z XVIII w. na Orawie.

Ján Nepomucký • Jan Nepomucen

Františkánský kláštor a kostol • Klasztor i kościół franciszkański

storočia alebo v tom istom období pri prechode poľsko-litovskej armády poľského kráľa Jána Sobieskeho.

Pod vplyvom reformácie a protestantského panstva Oravského hradu, hlavne za vládnutia Thurzovcov, tu existovala v 16. – 17. storočí vyše sto rokov mestská latinská škola. Po rekatolizácii bola v Trstenej v 18. – 19. storočí takzvaná hlavná františkánska škola. V tom období v rokoch 1776 – 1780 tu bol vybudovaný aj františkánsky kláštor, pri ktorom je Kostol sv. Juraja. Po roku 1950 v snahe vykoreniť náboženstvo bolo v kláštore sídlo referátu ONV a v roku 1971 kláštor dokonca prestavali na hotel Oravica. Avšak po roku 1989 sa vrátil do vlastníctva rehole františkánov.

K vzácnym trstenským pamiatkam patria aj kamenné sochy na podstavcoch, pochádzajúce z 18. storočia. Najstarší je svätý Florián z roku 1705 – ochranca pred požiarmi. Socha Jána Nepomuckého je z roku 1776 a stĺpy, tvoriace bránu do starého cintorína, z roku 1755.

Návštevníkov zaujme aj zemianska kúria rodiny Wilczekovcov z 18. storočia. Dnes je v nej umiestnené Centrum voľného času.

V Trstenej prekvitali aj rôzne remeslá. Mesto preslávili hlavne hrnčiari zvláštnou technológiou svojej výroby a vo svojom remesle pokračujú dodnes. Trstená je známa aj svojimi tradičnými podujatiami: v roku 2010 sa uskutočnil XVI. ročník Spievame Márii (júl), XX. ročník Trstenskej krídlavky – festivalu dychových hudieb (júl) a XIX. ročník Dilongovej Trstenej, ktorá pozostáva z recitačnej súťaže (jún). Od školského roku 2006/2007 Základná škola Rudolfa Dilonga v Trstenej pod záštitou Ministerstva školstva Slovenskej republiky organizuje spevácku súťaž v speve modernej piesne pod názvom DilongStar. Od roku 2007 sa koná Trstenská organová jeseň. Trstená je zapojená aj do slovensko-poľského kultúrneho pro-

Trstenské námestie (1920)

Rynek w Trzcianie (1920)

tym znajdował się cudowny obraz Panny Maryi. Ślad po nim zaginął w burzliwych latach powstań stanowych lub w czasach kiedy przechodziły tędy wojska polsko-litewskie pod dowództwem polskiego króla Jana III Sobieskiego pod koniec XVII w.

Dzięki reformacji i mecenatowi protestanckich właścicieli majątku Zamku Orawskiego, zwłaszcza za panowania rodu Thurzo działała tu przez ponad 100 lat w XVI – XVII w. miejska szkoła łacińska. Po kontrreformacji w Trzcianie w XVIII – XIX w. działała tu tak zwana główna szkoła franciszkańska. W tym okresie w latach 1776 – 1780 wybudowano tu klasztor franciszkański, przy którym znajduje się kościół św. Jerzego. Po 1950 r. w okresie zwalczania religii w klasztorze zorganizowano siedzibę Komitetu Powiatowego Partii, a w 1971 r. klasztor został przebudowany na hotel Oravica. Zwrócono go franciszkanom po 1989 r.

Wśród cennych zabytków Trzciany należy wymienić kamienne figury na postumentach pochodzące z XVIII w. Najstarszy jest św. Florian z 1705 r., który chroni przed pożarami. Figura Jana Nepomucena pochodzi z 1776 r., a kolumny tworzące bramę na stary cmentarz – z 1755 r.

Dla turystów interesujący jest także dworek ziemiański rodziny Wilczek z XVIII w. Dziś mieści się w nim świetlica – Centrum Wolnego Czasu.

W Trzcianie kwitły rozmaite rzemiosła. Miasto rozślawiły głównie garncarze dzięki szczególnej technologii produkcji. Swoje rzemiosło rozwijają do dziś. Trzciana znana jest ze swoich tradycyjnych imprez: w 2010 r. odbyło się tu XVI spotkanie pt. Śpiewamy Maryi (lipiec), XX edycja Festiwalu Orkiestr Dętych Trstenská krídlovka (lipiec) i XIX edycja konkursu recytatorskiego Dilongova Trstená (czerwiec). Od roku szkolnego 2006/2007 szkoła podstawowa im. Rudolfa Dilonga w Trzcianie pod patronatem Ministerstwa Szkolnictwa Republiki Słowackiej organizuje konkurs piosenki współczesnej pod tytułem DilongStar.

Stĺp sv. Floriána

Sv. Florián je patrónom hasičov, hrnčiarov, pekárov, hutníkov a ochrancom proti ohňu, búrke a neúrode. Úcta k sv. Floriánovi v Trstenej vychádza nielen zo všeobecnej obľúbenosti tohto svätca v baroku, ale aj zo žiadosti o ochranu pred častými ničivými požiarmi, ktoré mestečko v minulosti sužovali. Stĺp pochádza z roku 1705. Na podstavci je nápis: „INTERCESIO TUA S. FLORIANE A FURORE FLAMMARUM PRAESTET SECURITATEM FORTUNIS CIVIUM“, ktorý žiada ochranu pred plameňmi ohňa na základe príhovoru sv. Floriána.

Kolumna św. Floriana

Św. Florian to patron strażaków, garncarzy, piekarzy, hutników, a także chroni przed ogniem, burzą i nieurodzajem. Kult św. Floriana w Trzcianie wynika nie tylko z ogólnego poszanowania tego świętego w czasach baroku, ale również z wiary, że chroni on przed pożarami, które w przeszłości często trawiły miasteczko. Kolumna pochodzi z 1705 r. Na postumentie znajduje się napis: „INTERCESIO TUA S. FLORIANE A FURORE FLAMMARUM PRAESTET SECURITATEM FORTUNIS CIVIUM“, w którym proszono o ochronę przed płomieniami ognia za wstawiennictwem św. Floriana.

Sv. Florián

Św. Florian

Rudolf Dilong (1905 - 1986)

Po maturite vstúpil Dilong z rodinných dôvodov do františkánskej rehole. Vyštudoval katolícku teológiu. V roku 1929 ho vysvätili za kňaza. Počas II. svetovej vojny bol vojenským kňazom. Hneď po skončení vojny roku v 1945 opustil Československo. Najprv žil v Ríme. V roku 1947 odišiel do Argentíny, kde pôsobil v Buenos Aires ako kňaz slovenských vysťahovalcov a redigoval Slovenské zvesti. V roku 1965 odišiel do kláštora v Pittsburgu v USA, kde redigoval Listy sv. Františka a pracoval ako funkcionár Svetového kongresu Slovákov. Tu aj umrel. Dilong sa svojou tvorbou radí medzi najvýznamnejších, ale aj najplodnejších predstaviteľov Katolíckej moderny. Napísal viac než 100 diel, predovšetkým poéziu, menej prózu a drámu.

Rudolf Dilong (1905 – 1986)

Dilong zaraz po maturze wstąpił do zakonu franciszkanów z rodzinnych powodów. Skończył teologię katolicką. W 1929 r. przyjął święcenia kapłańskie. W okresie II wojny światowej był kapelanem wojskowym. Zaraz po zakończeniu wojny w 1945 r. opuścił Czechosłowację. Najpierw mieszkał w Rzymie. W 1947 r. wyjechał do Argentyny, gdzie w Buenos Aires pracował jako ksiądz słowackich emigrantów i redagował czasopismo Slovenské zvesti. W 1965 r. wyjechał do klasztoru w Pittsburgu w USA, gdzie poświęcił się redakcji Listów św. Franciszka i pracował jako wysłannik Światowego Kongresu Słowaków. Tu także zmarł. Dilong jest dzięki swojej twórczości jednym z najważniejszych, a również najbardziej płodnych przedstawicieli Moderny Katolickiej. Napisał ponad 100 dzieł w większości poetyckich, a w mniejszej liczbie prozatorskich i dramatycznych.

DilongStar

DilongStar

jektu Spoločná Orava. Trstená je jedným z mála miest, ktoré vzdali hold svojim rodákom a významným osobnostiam a okrem toho má mnoho rôznych kultúrnych podujatí, čo je v súčasnosti raritou.

V blízkosti Trstenej sa nachádza Oravská priehrada – najväčšia priehrada na území Slovenska, vybudovaná roku 1953. Patrí medzi obľúbené rekreačné miesta a poskytuje možnosti na vykonávanie vodných športov.

Hoci pri vzniku obce dominovali **Nemci**, veľmi rýchlo sa v slovanskom prostredí asimilovali. Úplne prevládli **Slováci**, čo potvrdzujú chotárne i miestne názvy, mená obyvateľov, ale aj bohatá literárna história obce. Napríklad v 18. storočí tu žil a študoval vo františkánskej škole Hugolín Gavlovič, neskôr františkánsky kňaz a spisovateľ. Jeho najznámejším dielom je Valaská škola mravúv stodola, napísaná bohemizovanou slovenčinou v roku 1755. Miestnym rodákom a osobnosťou 19. storočia bol taktiež katolícky kňaz a vysokoškolský profesor Martin Hattala, ktorý vydal prvú gramatiku v kodifikovanej štúrovskej slovenčine. Po Hattalovi je pomenované miestne gymnázium so zameraním na výučbu španielskeho jazyka. Základný kameň gymnázia bol položený už v roku 1868. V Trstenej sa narodila aj známa osobnosť 20. storočia básnik Rudolf Dilong, člen Katolíckej moderny. Po ňom je zas pomenované miestna cirkevná základná škola.

V súčasnosti je Trstená takmer na 100% **slovenská**. Od skončenia II. svetovej vojny tu nežije prakticky žiaden **Nemec**, **Rusín** alebo **Róm**. V roku 1938 sa v kolónke pre Rómov uvádza hodnota 0,08 %, čo predstavuje maximálne jednu rodinu. V súčasnosti tu žije minimum prisťahovaných **Maďarov** a 0,42 % **Poliakov**, čo je pomerne málo na to, že Trstená sa nachádza v blízkosti Poľska.

Spievame Márii

• Spiwamy Maryi

Od 2007 r. organizowana jest tu Jesień Organowa. Trzciana uczestniczy również w słowacko-polskim projekcie kulturalnym Wspólna Orawa. Trzciana to jedno z niewielu miast, które złożyło hołd wszystkim osobom pochodzącym stąd oraz ważnym postaciom, poza tym organizuje wiele imprez kulturalnych, co obecnie należy do rzadkości.

Niedaleko Trziciany znajduje się Zapora Orawska – największa zapora na terytorium Słowacji, wybudowana w 1953 r. Należy do ulubionych miejsc wypoczynku oferując szerokie możliwości uprawiania sportów wodnych.

Choć przy powstaniu miejscowości najważniejszą rolę odegrali **Niemcy**, bardzo szybko w słowiańskim otoczeniu ulegli asymilacji. Tereny te całkowicie zdominowali **Słowacy**, co potwierdzają nazwy miejscowe, nazwiska mieszkańców, ale także bogata literacka historia miejscowości. Na przykład w XVIII w. mieszkał tu i studiował we franciszkańskiej szkole Hugolín Gavlovič, późniejszy franciszkański ksiądz i pisarz. Jego najbardziej znanym dziełem jest Valaská škola mravúv stodola, napisana w 1755 r. bohemizowanym językiem słowackim. Krajanem z Trziciany i ważną postacią w okresie XIX w. był również ksiądz katolicki i profesor Martin Hattala, który wydał pierwszą gramatykę skodyfikowanego przez L. Štúra języka słowackiego. Imię Hattala nosi liceum z rozszerzonym programem nauczania języka hiszpańskiego. Kamień węgielny liceum wmurowano już w 1868 r. W Trzicianie urodziła się także znana dwudziestowieczna postać – poeta Rudolf Dilong, członek ruchu Moderna Katolicka. Jego imię nosi miejscowa kościelna szkoła podstawowa.

Obecnie Trzciana jest prawie w 100 % **słowacka**. Od II wojny światowej nie mieszka tu praktycznie żaden **Niemiec**, **Rusin** czy **Rom**. W 1938 r. romskie pochodzenie zadeklarowało zaledwie 0,08 %, co w przeliczeniu daje maksymalnie jedną rodzinę. Obecnie mieszka tu minimalna liczba napływowych **Węgrów**

Martin Hattala (1821 - 1903)

Študoval doma v Trstenej, v Trnave a katolícku teológiu na Viedenskej univerzite. Pôsobil dva roky ako kaplán v Bzovíku a v Hodruši, potom bol profesor na gymnáziu v Bratislave a od roku 1854 prednášal slovanskú filológiu v Prahe. Stal sa univerzitným profesorom Karlovej univerzity. V Prahe aj umrel a odpočíva na Olšanskom cintoríne. Ešte ako vysokoškolák sa zaoberal štúdiom slovenčiny a napísal príručku slovenského tvaroslovia. Zostavil po latinsky písanú gramatiku slovenčiny, ktorú vydal v roku 1850 v Banskej Bystrici pod názvom Grammatika linguae Slovenicae. Jeho najdôležitejším dielom bola Krátka mluvnica slovenská, ktorá odstránila jazykovú nejednotnosť na Slovensku. Tento pravopisný systém platí až dodnes.

Martin Hattala (1821 – 1903)

Uczył się w rodzinnej Trzicianie, w Trnawie, studiował teologię katolicką na Uniwersytecie Wiedeńskim. Dwa lata pracował jako kapłan w Bzovíku i w Hodruši, później uczył w liceum w Bratysławie, a od 1854 r. wykładał filologię słowiańską w Pradze. Został profesorem na Uniwersytecie Karola. Zmarł w Pradze i spoczywa na cmentarzu Olszańskim. Jeszcze jako student zajmował się studiami nad językiem słowackim, napisał podręcznik morfologii języka słowackiego. Przygotował napisaną po łacinie gramatykę języka słowackiego, którą wydał w 1850 r. w Bańskiej Bystrzycy pod tytułem Grammatika linguae Slovenicae. Jego najważniejszym dziełem był słownik Krátka mluvnica slovenská, który zjednoczył język słowacki. Jego system ortografii zasadniczo obowiązuje aż do dziś.

Tradícia ukrytá v hudbe

Trstená bola v minulosti vďaka svojej polohe významným obchodným strediskom, centrom kultúrneho a spoločenského života hornej Oravy. Muziky a zábavy v hostincoch sú v prameňoch spomínané už v 18. storočí. V roku 1877 bola spolu s hasičským spolkom založená aj dychová hudba, ktorá výrazne pozdvihla úroveň kultúrneho života v meste. V dychovej hudbe spočiatku hrávali celé rodiny alebo rody. Takáto zvyklosť sa vytvorila a dlho platila v Trstenej. V súčasnosti je pokračovateľom tradícií dychová hudba Oravanka.

Tradycja ukryta w muzyce

Trzciana ze względu na swoje położenie była niegdyś znaczącym ośrodkiem handlowym, centrum życia kulturalnego i społecznego Górnych Oraw. Muzyka i zabawy w karczmach wspominane są w źródłach już w XVIII w. W 1877 r. wraz z remizą strażacką założono także orkiestrę dętą, która wyraźnie podniosła poziom życia kulturalnego w mieście. W orkiestrze dętej początkowo grały całe rodziny i rody. Zwyczaj ten bardzo długo był w Trzcianie pielęgnowany. Obecnie tradycje te kontynuuje orkiestra dęta Oravanka.

Oravská priehrada

Zapora Orawska

V minulosti žilo v Trstenej veľa **Židov**. Do mesta prichádzali hlavne z oblasti Moravy, a to z dvoch dôvodov. Prvý bol ten, že tu nenachádzali Nemcov a v nich konkurenciu v remesle či obchode a druhý, naozaj kuriózný dôvod bol ten, že sa chceli oženiť, pretože doma na Morave už nenachádzali vhodné nevesty. Z tohto dôvodu mladých Židov nazývali „familianti“.

Židovská náboženská obec bola založená okolo roku 1800. Písomné dokumenty sa nezachovali. Mala aj vlastnú ľudovú školu. Mnohí židovskí mladíci šli študovať na národnostne i nábožensky tolerantné kežmarské lýceum, bez absolvovania ktorého nemohli pokračovať vo vysokoškolských štúdiách na univerzitách.

Synagóga bola postavená okolo roku 1839. Po odchode židovskej komunity po II. svetovej vojne dlho slúžila na skladové priestory. Dnes sa využíva na obchodné účely. Židovská náboženská obec uvažuje o jej budúcom využití na muzeálne účely. Zachoval sa aj židovský cintorín. Najstaršie hroby sú z prvej tretiny 19. storočia.

V 19. storočí vzniklo medzi Židmi reformné, takzvané neologické hnutie, namierené proti prísnej ortodoxii. V roku 1868 sa v Budapešti uskutočnil židovský kongres, následkom ktorého bolo konštituovanie troch typov náboženských obcí: ortodoxných, neologických a obcí status quo ante (obcí pred rozdelením sa na ortodoxných a neológov). Trstenskí Židia sa ešte ten istý rok stali neologickou náboženskou obcou, ktorá patrila k rabinátu v Dolnom Kubíne. Židovské obyvateľstvo, ktoré žilo takmer v každej oravskej obci, tvorilo v Trstenej počas I. ČSR v rokoch 1918 – 1938 takmer 5% obyvateľstva. Pokiaľ sa v období holokaustu zachránilo, emigrovalo po II. svetovej vojne do zahraničia.

Trstenská krídlovka

Trstenská krídlovka

Židovský cintorín

Cmentarz żydowski

i 0,42 % **Polaków**, co jest stosunkowo mało, biorąc pod uwagę, że Trzciana znajduje się blisko Polski.

W przeszłości w Trzcianie mieszkało wielu **Żydów**. Do miasta przybywali zwłaszcza z Moraw, a to z dwóch powodów: pierwszy był taki, że nie zamieszkiwali tu Niemcy, więc także nie było konkurencji w rzemiosłach i handlu. Drugi jest natomiast bardzo ciekawy: przybyli tu, żeby ożenić się z miejscowymi dziewczynami, ponieważ w domu – na Morawach – nie znaleźli godnych niewiast. Z tego powodu młodych żydowskich przybyszów nazywano „famiłiantami”.

Żydowska gmina wyznaniowa została założona około 1800 r. Pisemne dokumenty o jej historii nie zachowały się. Gmina miała własną szkołę ludową. Wielu młodych Żydów wyjeżdżało do narodowo i wyznaniowo tolerancyjnego liceum kieźmarskiego, bez ukończenia którego nie mogli kontynuować nauki na studiach.

Synagoga została wybudowana około 1839 r. Po rozpadzie wspólnoty żydowskiej po II wojnie światowej długo służyła jako magazyn. Dziś wykorzystywana jest do celów handlowych. Żydowska gmina wyznaniowa rozważa wykorzystanie budynku do celów muzealnych. Zachował się również cmentarz żydowski. Najstarsze groby pochodzą z pierwszego trzydziestolecia XIX w.

W XIX w. wśród Żydów narodził się tzw. neologiczny ruch reformatorski, skierowany przeciwko ścisłej ortodoksji. W 1868 r. w Budapeszcie odbył się Kongres Żydowski, w wyniku którego powstały trzy typy gmin wyznaniowych: ortodoksyjne, neologiczne oraz gminy status quo ante (czyli zachowujące charakter sprzed podziału na ortodoksyjne i neologiczne). Żydzi z Trzciany jeszcze w tym samym roku przekształcili swą gminę w neologiczną podlegającą rabinowi w Dolnym Kubinie. Mieszkańcy pochodzenia żydowskiego, których znaleźlibyśmy w prawie każdej orawskiej miejscowości, w okresie I Republiki Czechosłowackiej w latach 1918 – 1938 stanowili ok. 5 % ludności Trzciany. Ci z nich, którzy przeżyli Holocaust, po II wojnie światowej wyemigrowali za granicę.

Stánok Boží

Na Slovensku sa zachovalo mnoho synagóg, ale už len minimum z nich slúži svojmu pôvodnému účelu. Niektoré, vzhľadom na to, že židovské obyvateľstvo tam už dlho nežije, prispôbili na iné využitie. Synagóga v Trstenej pochádza z roku 1839 a budova sa nachádza v centre mesta. Do ulice je orientovaná trojosovou západnou fasádou so štítovým zakončením a neorenesančným vstupným portálom. Interiér bol upravený pre komerčné účely. Dnes sú v budove obchody. Jeden s obuvou a druhý s textilom.

Przybytek Boży

Na Słowacji zachowało się wiele synagog, ale tylko nieliczne z nich służą swoim pierwotnym celom. Niektóre dostosowano na inne potrzeby z tego powodu, że już od dawna nie ma żydowskich mieszkańców. Synagoga w Trzcianie pochodzi z 1839 r. i znajduje się w centrum miasta. Od ulicy widać jej zwieńczoną szczytem fasadę zachodnią posiadającą trzy osie symetrii i neorenesansowy portal. Wnętrze świątyni zostało dostosowane do celów handlowych. Dziś znajdują się tu sklepy - obuwniczy i odzieżowy.

Bývalá synagóga

Dawna synagoga

Vysoké Tatry

r. 1999

Základné informácie

Zemepisná šírka: 49° 08' 26" s. š.

Zemepisná dĺžka: 20° 13' 25" v. d.

Nadmorská výška: 990 m n. m.

Počet obyvateľov: 4 249

Mestský úrad
v Starom Smokovci

Urząd miasta
Stary Smokowiec

Pod názvom **Vysoké Tatry** si mnohí predstavujú najvyššie slovenské horstvo s takmer sto štítmi a plesami, ale tento názov mesta od roku 1999 platí aj pre tatranské osady: Dolný Smokovec, Horný Smokovec, Kežmarské Žľaby, Nová Polianka, Nový Smokovec, Podbanské, Starý Smokovec, Tatranská Kotlina, Tatranská Lesná, Tatranská Lomnica, Tatranská Polianka, Tatranské Matliare, Tatranské Zruby, Vyšné Hágy.

Hoci Tatry boli čiastočne osídlené už v predhistorickej dobe, po prvýkrát sa spomínajú v roku 999 ako Tritri montes. Uhorská kronika z 12. storočia ich nazýva Montes Turtur. Pôvod slova má zrejme základy v praeurópskych koreňoch. A ďalšie pomenovania Tatier? Alpes, Tartur, Schneegebirge – Snežné pohorie. Ďalšie obmeny nemeckých názvov Tatier v slovenskom preklade značia Karpatské pohorie, ale aj Kežmarské pohorie. Slováci ich nazývali Tatry alebo Tarcál, čo znamenalo údajne holé, polomové vrchy.

Najstaršia osada, Starý Smokovec, bola založená až v roku 1793. Dnes je centrom Tatier a sídlom mestského úradu. Tatranská Lomnica vznikla o 100 rokov neskôr.

V priebehu 19. storočia vyrástlo v Tatrách viacero kúpeľných osád. K najväčším zdravotníckym zariadeniam Tatier patrili zo začiatku sanatórium Dr. Szontágha v Novom Smokovci, potom Sanatórium Dr. Guhra v Tatranskej Polianke a neskôr sanatórium v Dolnom Smokovci a vo Vyšných Hágoch.

Wysokie Tatry

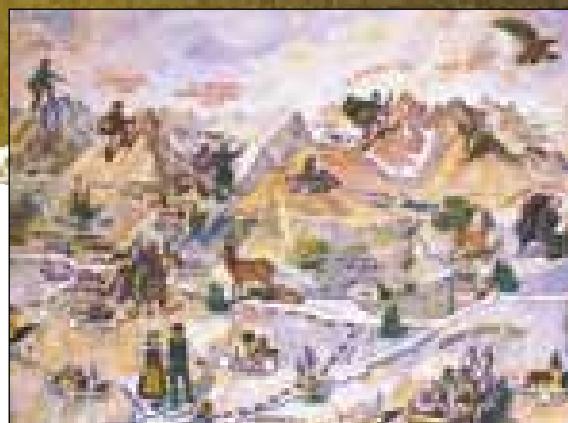
Nazwa **Wysokie Tatry** wielu ludziom kojarzy się z najwyższymi słowackimi górami obejmującymi prawie sto szczytów i stawów, ale nazwa ta od 1999 r. dotyczy także osad tatrzańskich: Dolny Smokowiec, Górny Smokowiec, Kieżmarskie Żłoby, Nowa Polanka, Nowy Smokowiec, Podbańska, Stary Smokowiec, Tatrzańska Kotlina, Tatrzańska Leśna, Tatrzańska Łomnica, Tatrzańska Polanka, Tatrzańskie Matlary, Tatrzańskie Zręby oraz Wyżnie Hagi.

Mimo że Tatry były częściowo zamieszkałe już w czasach prehistorycznych, po raz pierwszy zostały wspomniane w 999 r. jako Tritri montes. Kronika węgierska z XII w. nazywa je Montes Turtur. Słowo ma wyraźne praeuropejskie pochodzenie. A inne nazwy Tatr? Alpes, Tartur, Schneegebirge – Góry Śnieżne i inne warianty nazw niemieckich oznaczają Góry Karpackie, ale również Góry Kieżmarskie. Słowacy nazywali je Tatry lub Tarcal, co rzekomo znaczyło ogołcone, pełne wiatrołomów szczyty.

Najstarsza osada – Stary Smokowiec – została założona dopiero w 1793 r. Dzisiaj jest centrum Tatr i siedzibą urzędu miasta. Tatrzańska Łomnica powstała 100 lat później.

W XIX wieku w Tatrach wyrosło wiele uzdrowisk. Do największych ośrodków w Tatrach na początku należało sanatorium dr. Szontágha w Nowym Smokowcu, następnie Sanatorium dr. Guhra w Tatrzańskiej Polance, później także sanatorium w Dolnym Smokowcu i Wyżnich Hagach.

Od 1949 r. teren miasta należy do obszaru Tatrzańskiego Parku Narodowego objętego ścisłą ochroną.

Výrez z mapy dobytateľov Tatier z roku 1938
Fragment mapy zdobywców Tatr z 1938 r.

Grandhotel Praha
v Tatranskej Lomnici

Grandhotel Praha
w Tatrzańskiej Łomnicy

Dr. Mikuláš Szontagh

(1843 – 1899)

Rodák z Dolného Kubína sa postaral o rozvoj tatranských osád. Chcel tu vybudovať prvé klimatické sanatórium, a tak si v roku 1875 prenajal od obce Veľký Slavkov 20 hektárov pozemkov, ktoré boli v tesnej blízkosti Starého Smokovca. S klimatickou liečbou sa oboznámil počas svojho pobytu v Davose vo Švajčiarsku a u nás bola v tom čase novinkou. O rok bolo sanatórium v činnosti a prijímalo hlavne pacientov s tuberkulózou. V prevádzke bolo nielen v lete, ako bolo zvykom, ale aj v zime. Dr. Szontagh sa so synom postaral aj o modernizáciu Nového Smokovca. Napríklad už v roku 1913 tu bolo kino. V roku 1925 sa postavil takzvaný Penzák. Pôvodné sídlo rodiny Szontaghovcov z roku 1914 dnes nesie názov Villa Dr. Szontagh.

Dr Mikuláš Szontagh (1843 – 1899)

Pochodził z Dolnego Kubina i zajmował się rozwojem tatrzańskich osad. Chciał tu wybudować pierwsze sanatorium klimatyczne, więc w 1875 r. wynajął od miejscowości Veľký Slavkov 20 hektarów gruntów, które znajdowały się w bezpośrednim pobliżu Starého Smokowca. Z leczeniem klimatycznym zapoznał się podczas swojego pobytu w Davos w Szwajcarii, u nas w tym czasie była to nowość. Rok później sanatorium już działało i przyjmowało głównie pacjentów z gruźlicą. Działało nie tylko w lecie, jak było to w powszechnym zwyczaju, ale również zimą. Dr Szontagh wraz z synem zadbał również o modernizację Nowego Smokowca. Na przykład już w 1913 r. działało tu kino. W 1925 r. wybudował tu tak zwany Penzák. Oryginalna siedziba rodu Szontagh z 1914 r. nazywa się dziś Willą doktora Szontagh.

Villa Dr. Szontagh

Willa dr. Szontagh

Od roku 1949 patrí územie mesta do prísne chránenej oblasti Tatranského národného parku.

Výlety v Tatrách poskytujú nezabudnuteľné zážitky. V Tatranskej Lomnici sa nachádza Múzeum Tatranského národného parku. V blízkosti múzea, ktorého tvar pripomína štít, je botanická záhrada. Zo Skalnatého Plesa, kde je observatórium, premáva visutá lanovka na Lomnický štít, kde je ďalšie observatórium. Z Lomnického štítu je nádherný pohľad na celé Tatry.

V Tatrách sa okrem domácich a medzinárodných športových súťaží konajú aj iné podujatia, napr. Deň mesta Vysoké Tatry (marec), od augusta 2008 sa organizuje na Hrebienku Tatranský medvedí festival pre deti a dospelých, v septembri 2010 sa konal na Hrebienku už 86. tradičný horolezecký týždeň JAMES. Každoročne sa pred Sviatkom všetkých svätých robí pietna spomienka na Symbolickom cintoríne pri Popradskom plese.

Najväčšie kultúrne podujatie, ktoré trvá 2 mesiace, sa koná v posledných rokoch pod názvom Tatranské kultúrne leto. Zastrešuje množstvo podujatí – festivaly, spevácke a tanečné vystúpenia, výstavy, premietania, prezentácie.

Tatry boli otvorené pre všetky národnosti. Prví, ktorí prenikli do Tatier, boli pastieri, poľovníci, baníci **slovenského** pôvodu. Žiaľ, žiadne písomné správy o nich sa nezachovali. Ale strach z vysokých brál a zvláštnych oblakov vyvolával v ľuďoch obavy z drakov a iných príšer: dodnes sa zachoval názov Dračí štít, Dračie pleso, Satan, Diablovina... Traduje sa, že názov Smokovec vznikol zo slova „zmok“, čo bol pohanský bôžik, ktorý ľudí obdarúval peniazmi a inými darmi a mal podobu čierneho kuraťa.

Tatry patria územne Slovákom i **Poliakom**. Predpokladá sa, že prvou oficiálnou turistkou v Tatrách bola Poľka Beata Laska.

Sanatórium Dr. Guhra

Sanatorium dr. Guhra

Wycieczki w Tatry dostarczają niezapomnianych przeżyć. W Tatrzańskiej Łomnicy znajduje się Muzeum Tatrzańskiego Parku Narodowego. W sąsiedztwie budynku przypominającego swoim kształtem szczyt tatrzański znajduje się ogród botaniczny. Z Łomnickiego Stawu, nad którym znajduje się obserwatorium, można dostać się kolejką linową na Łomnicę, gdzie znajduje się kolejne obserwatorium. Z Łomnicy można podziwiać wspaniałą panoramę całych Tatr.

W Tatrach poza krajowymi i międzynarodowymi zawodami sportowymi odbywają się również inne imprezy, jak np. Dni Miasta Wysokie Tatry (marzec), od sierpnia 2008 r. na Hrebienku organizowany jest Tatrzański Festiwal Niedźwiedzi dla dzieci i dorosłych, we wrześniu 2010 r. na Hrebienku zorganizowany został już 86 tradycyjny tydzień alpinistyczny JAMES. Co roku przed Wszystkimi Świętymi odbywają się uroczystości na Symbolicznym Cmentarzu przy Popradzkim Stawie.

Największa impreza kulturalna trwająca 2 miesiące odbywa się w ostatnich latach pod nazwą Tatrzańskie Lato z Kulturą. W jego ramach organizowane są liczne festiwale, występy zespołów śpiewackich i tanecznych, wystawy, pokazy filmów, prezentacje.

Tatry stały otworem dla wszystkich narodowości. Pierwszymi, którzy tu dotarli, byli pasterze, myśliwi, górnicy pochodzenia **słowackiego**. Niestety nie zachowały się żadne pisemne informacje o nich. Ale strach przed wysokimi skałami i dziwnymi chmurami wywoływał wśród ludzi obawy przed smokami i innymi potworami: do dziś zachowała się nazwa Smoczy Szczyt, Smoczy Staw, Szatan, Diablowina... Mówi się, że nazwa Smokowiec powstała od słowa „zmok” oznaczającego pogańskiego bożka, który przynosił ludziom pieniądze i inne dary i przybierał postać czarnego kurczaka.

Obszar Tatr jest podzielony między Słowaków i **Polaków**. Prawdopodobnie pierwszą oficjalną turystką w Tatrach była Polka Beata Łaska. Kronika miasta z jej czasów wzmiankuje: „znajdo-

Múzeum TANAPu

Múzeum Tatranského národného parku v Tatranskej Lomnici patrí medzi najnavštevovanejšie múzeá na Slovensku. Upúta svojím zvlhľadom predstavujúcim tatranský štít. Je to jedna z mála účelových muzeálnych novostavieb na Slovensku. Expozičná časť je rozdelená na prírodovednú, prírodoochrannú, historickú a národopisnú. V múzeu sa premietajú aj rôzne filmy o histórii Tatier a živote zvierat. Neďaleko múzea je botanická záhrada na ploche 3,2 ha a v samotnej záhrade je približne 270 druhov rastlín vyskytujúcich sa na území Tatier.

Muzeum Tatrzańskiego Parku Narodowego

Muzeum Tatrzańskiego Parku Narodowego w Tatrzańskiej Łomnicy należy do najczęściej odwiedzanych muzeów na Słowacji. Budynek muzeum zwraca uwagę swoim wyglądem przypominającym szczyt tatrzański. To jeden z niewielu nowych budynków muzealnych na Słowacji. Część wystawową podzielono na przyrodniczą, poświęconą ochronie przyrody, historyczną i krajoznawczą. W muzeum prezentowane są różne filmy o historii Tatr i życiu zwierząt. W jego pobliżu znajduje się ogród botaniczny o powierzchni 3,2 ha, uprawia się w nim około 270 gatunków roślin występujących na obszarze Tatr.

Interiér múzea

Wnętrze muzeum

Pietne miesto v Tatrách

Symbolický cintorín sa nachádza pod Ostrvou v blízkosti Popradského plesa. Jeho zaujímavosťou je, že na ňom nikto nie je pochovaný, ale je tam niekoľko sto tabúľ a krížov (vyrezal ich detviensky ľudový umelec Jozef Fekiač – Šumný) s menami tých, ktorí v Tatrách zahynuli. Autorom myšlienky vytvorenia symbolického cintorína bol Otakar Štáfl, známy český maliar Tatier. Projekt kaplnky vyhotovil Ing. Róbert Vosyka z Popradu. Cintorín sa začal budovať v roku 1936 a vysvätený bol v roku 1940. Od roku 1970 je zapísaný v zozname kultúrnych pamiatok.

Miejsce pamięci w Tatrach

Cmentarz symboliczny znajduje się pod Ostrwą niedaleko Popradzkiego Stawu. Ciekawy jest fakt, że nikt na nim nie został pochowany, ale znajduje się tu kilkaset tablic i krzyży, które wyrzeźbił ludowy rzeźbiarz z Detvy Jozef Fekiač - Šumný, z nazwiskami tych, którzy zginęli w Tatrach. Autorem idei stworzenia symbolicznego cmentarza był Otakar Štáfl, znany czeski malarz Tatr. Projekt kaplicy stworzył inż. Róbert Vosyka z Popradu. Cmentarz zaczęto budować w 1936 r., poświęcono go w 1940 r. Od 1970 r. znajduje się na liście zabytków kultury.

Symbolický cintorín

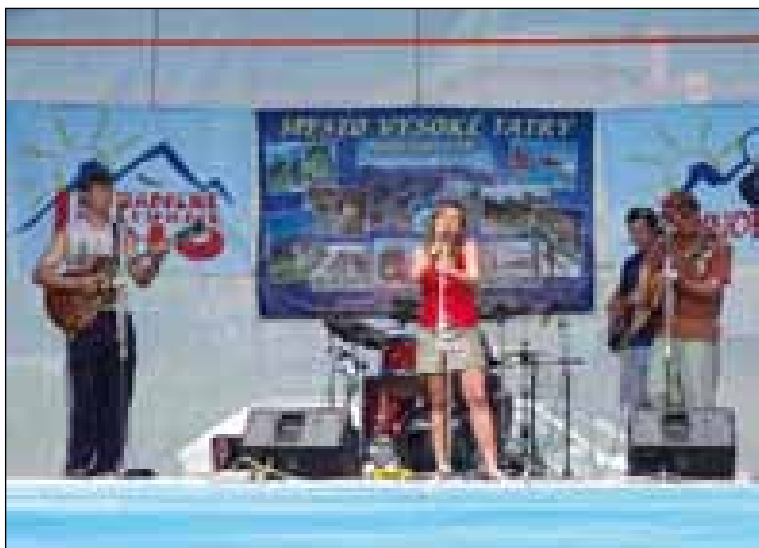
Cmentarz symboliczny

Dobová kežmarská daňová kniha medzi inými zápismi uvádza: „Pani Laska našla velké zaľúbenie v tomto kraji a na Turíce roku Pána 1565, sprevádzaná mnohými mešťanmi, odcestovala do hôr.“ Pani Laska na túto odvahu, ktorá sa v tej dobe považovala za nemravnosť, kruto doplatila. Po návrate domov ju dal manžel Albert zavrieť do jednej v hradných veži. V skutočnosti sa chcel zbaviť o 20 rokov staršej manželky a zmocniť sa jej majetkov. V súčasnosti poľskí historici tvrdia, že na výlet do Tatier šli obaja manželia spolu. Nepoznáme skutočnú pravdu, ale faktom je, že Beata Laska bola na kežmarskom hrade väznená takmer do svojej smrti.

Aj Nemci majú svoje prvenstvo v horolezectve. Lubický rodák Dávid Frölich vykonal roku 1615 prvý horolezecký výstup v Tatrách. Z opisu jeho túry sa dozvedáme, že tu robil rôzne pozorovania zvuku, tlaku i vetra, avšak zabudol na to najhlavnejšie – neuviedol, na ktorý štít vlastne vystúpil. A tak sa dodnes vedú spory o tom, či šlo o Kežmarský, Lomnický alebo Slavkovský štít. Kežmarský štít v roku 1654 zdolal aj kežmarský študent Daniel Speer, v literatúre známy ako Uhorský Simplicissimus. Rodina Buchholtzovcov z Kežmarku tiež patrila k tatranským priekopníkom. Z ich pera sa zachovala prvá známa nakreslená panoráma tatranských štítov. K prvým „horským vodcom“ sa zaradil kežmarský rodák Tomáš Mauksch a s Tatrami svoj život spojil Alfréd Grosz, na konte ktorého bolo 119 prvovýstupov a 8 nových priestupov v zimných podmienkach. Koncom 19. storočia prejavili poľovnícky záujem o Tatry aj Nemci. Pruské knieža Christian Kraft von Hohenlohe-Oehringen kúpil kvôli svojej poľovníckej vášni veľké územie v Belianskych Tatrách a neskôr v oblasti Vyšných Hágov. Nakoniec vlastnil územie s rozlohou 15-tisíc ha. Pruský barón Daniel Roland Diergardt kúpil pozemky medzi Tatranskou a Novou Poliankou – dodnes sa táto lokalita nazýva Danielovo – Danielov dom.

Horolezecký týždeň • Tydzień alpinistyczny

Tatranské kultúrne leto

Tatrzańskie Lato z Kulturą

wała w tej okolicy wiele upodobania i podczas Zielonych Świąt 1565 r. odbyła podróż w licznym gronie panów z miasta“. Pani Łaska została okrutnie ukarana za tę odwagę, która w jej czasach uważana była za przejaw niemoralności. Po powrocie do domu jej mąż Albert nakazał zamknąć ją w zamkowej wieży. Tak naprawdę jednak chciał się pozbyć o 20 lat starszej żony i przejąć jej majątki. Obecnie polscy historycy twierdzą, że na wycieczkę w Tatry małżonkowie poszli razem. Nie znamy prawdziwej wersji, ale faktem jest, że Beata Łaska była uwięziona na kieżmarskim zamku prawie do swojej śmierci.

Niemcy również byli pionierami – w alpinizmie. Krajan z Łubicy Dávid Frölich w 1615 r. dokonał pierwszego alpinistycznego wyjścia w Tatrach. Z opisu jego wycieczki dowiadujemy się, że przeprowadził tu różne obserwacje dźwięku, ciśnienia i wiatru, zapomniał jednak o najważniejszym – nie napisał, na który szczyt właściwie wyszedł. Więc do dziś historycy spierają się, czy był to Kieżmarski czy Sławkowski Szczyt, a może Łomnica? Kieżmarski Szczyt w 1654 r. zdobył również kieżmarski licealista Daniel Speer, w literaturze znany jako Węgierski Simplicissimus. Rodzina Buchholtzów z Kieżmarku również należała do tatrzańskich pionierów. To spod ich pióra pochodzi pierwsza znana zachowana rycina przedstawiająca panoramę tatrzańskich szczytów. Wśród pierwszych „górskich przewodników“ znajdziemy także krajana z Kieżmarku Tomáša Maukscha, a z Tatrami swoje życie związał również Alfréd Grosz, na koncie którego znalazło się 119 pierwszych wyjść i 8 nowych przejść w warunkach zimowych. Pod koniec XIX w. Niemcy zaczęli interesować się myślistwem w Tatrach. Książę pruski Christian Kraft von Hohenlohe-Oehringen ze względu na swoje zamiłowanie do myślistwa kupił rozległe tereny w Tatrach Bielskich, później także w okolicy Wyżnich Hagów. W końcu stał się posiadaczem terenów o powierzchni 15 tys. ha. Pruski baron Daniel Roland Diergardt kupił grunty między Tatrzańską a Nową Polanką – do dziś miejsce to nazywa się Danielowo – dom Daniela.

Knieża Hohenlohe

(1848 - 1926)

Knieżaci rod Hohenlohe pochodzą z Nemecka a jeho rodokmeň siaha až do 12. storočia. Vlastnil majetky v Nemecku, Sliezsku, Čechách i v Uhorsku. V 2. polovici 19. storočia pruské knieža Christian Kraft von Hohenlohe-Oehringen si kúpil pozemky vo Vysokých Tatrách od Lendaku po Javorinu a stále ich rozširoval. Zriadil tu zvernice s cudzokrajnou zverou a poľovnícke revíry. Jeho majetok obsiahol takmer 15 000 ha prevažne lesnej pôdy. V roku 1885 dokončil výstavbu poľovníckeho zámčoka v Javorine. V roku 1898 dal postaviť chatu pri Popradskom plese. Podporoval aktivity Uhorského karpatského spolku a v roku 1902 sa stal jeho čestným členom. Po jeho smrti predali majetok Československému štátu.

Książę Hohenlohe (1848 – 1926)

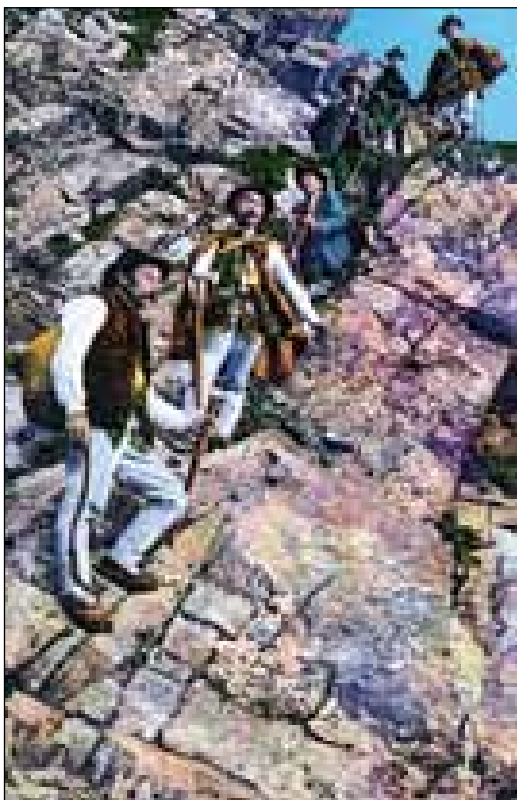
Ród książęcy Hohenlohe pochodzi z Niemiec, a jego drzewo genealogiczne sięga aż XII w. Posiadał majątki w Niemczech, na Śląsku, w Czechach i na Węgrzech. W II poł. XIX wieku pruski książę Christian Kraft von Hohenlohe-Oehringen zakupił grunty w Wysokich Tatrach od Lendaku po Jaworzynę i nieustannie poszerzał swoje posiadłości. Urządził tu zwierzynce, do których sprowadził okazy z odległych krajów, oraz okęgi łowieckie. Jego majątek objął ok. 15 000 ha gruntów, przeważnie lasów. W 1885 r. dookończył budowę pałacyku myśliwskiego w Jaworzynie. W 1898 r. zlecił budowę schroniska nad Popradzkim Stawem. Wspierał działalność Węgierskiego Towarzystwa Karpackiego, a w 1902 r. stał się jego członkiem honorowym. Po jego śmierci majątek sprzedano państwu czeskosłowackiemu.

Dobyvatelia Tatier

Tatry boli prakticky od 13. storočia „multinárrodné“. Ich prvými dobyvateľmi boli podtatranskí obyvatelia bez rozdielu národnosti. Už od 17. storočia prejavuje o Tatry záujem aj zahraničie. Napríklad v 18. storočí vystúpil na Kriváň anglický cestovateľ Robert Townson a francúzsky prírodovedec Belsazar Hacquet. V 19. storočí poľský geológ Stanislav Staszic, švédsky botanik Göran Wahlenberg, ba aj saský panovník Fridrich August II. Zásluhou Uhorského karpatského spolku prichádzalo do Tatier veľa maďarských návštevníkov aj zo šľachtických kruhov. Sprevádzali ich domorodí znalci Tatier.

Zdobywcy Tatr

Od XIII w. Tatry były wielonarodowe. Ich pierwszymi zdobywcami byli podtatrzkańscy mieszkańcy różnych narodowości. Już od XVII w. Tatrami zaczyna interesować się także zagranica. Na przykład w XVIII w. na Krywań wszedł angielski podróżnik Robert Townson i francuski przyrodnik Belsazar Hacquet. W XIX w. kolejnymi zdobywcami byli polski geolog Stanisław Staszic, szwedzki botanik Göran Wahlenberg, a nawet saski władca Fryderyk August II. Dzięki Węgierskiemu Towarzystwu Karpackemu w Tatry przyjeżdżało wielu Węgrów także szlacheckiego pochodzenia. Towarzyszyli im miejscowi znawcy Tatr.

Najstarší turisti • Najdawniejsi turyści

Detská liečebňa v D. Smokovci • Szpital dziecięcy w D. Smokowcu

Do Tatier chodilo aj mnoho **Maďarov**. Bolo to obľúbené miesto aj pre príslušníkov maďarskej šľachty a vysokých štátnych úradníkov, ktorí si tu stavali vily. Boli to príslušníci takých významných rodov, akými boli Andrassyovci, Zichyovci, Telekiovci. Dodnes patrí medzi najkrajšie vila Széchenyi v Tatranskej Lomnici alebo vila Sibír v Novom Smokovci.

Židia od začiatku 20. storočia, a najmä počas 1. Československej republiky, pôsobili najmä ako lekári v tatranských liečebniach. Za čias I. Slovenskej republiky vyšlo v roku 1939 nariadenie, podľa ktorého sa limitoval počet židovských lekárov v lekárskej činnosti na 4 % (prítom tvorili takmer polovicu). Niektorí dostali výnimky ako „hospodárski dôležití Židia“. Ďalší ako externí lekári (medzi nimi aj špičkoví odborníci) boli pridelení do novoovtvorenej liečebne vo Vyšných Hágoch a do detskej liečebne v Dolnom Smokovci. Prvé transporty do koncentračných táborov odišli v roku 1942. Z tatranských lekárov boli odvezení a zahynuli manželia Feldmannovci a Hugo Weiss z Nového Smokovca a Dezider Rosenberg z Dolného Smokovca. Po potlačení Slovenského národného povstania boli takmer všetci židovskí lekári v Tatrách internovaní a odvezení do koncentračných táborov.

Rusíni v minulosti v Tatrách nežili, dnes tvoria minimum obyvateľstva, prisťahovali sa po II. svetovej vojne.

Ani **Rómovia** v minulosti vo Vysokých Tatrách nebývali. Napriek tomu tam pôsobili predovšetkým ako hudobníci už na prelome 19. a 20. storočia. Známa bola novosmokovecká skupina Františka Baloga. Rómovia z okolia pracovali aj na stavbách nových budov. V roku 1928 vyšiel zákaz o prístupe potulných Rómov do všetkých obcí ležiacich na území Tatier a do všetkých kúpeľných miest. Zákaz sa pritvrdil počas I. Slovenskej republiky. Rómovia v Tatrách nežijú ani v súčasnosti.

Pozemná lanovka

Kolejka naziemna

W Tatry licznie przyjeżdżali także **Węgrzy**. Było to ulubione miejsce węgierskiej szlachty i wysokich urzędników państwowych, którzy budowali tu swoje wille. Przyjeżdżali tu członkowie takich znanych rodów jak Andrassy, Zichy, Teleki. Do dziś swoim pięknem urzeka willa Széchenyi w Tatrzańskiej Łomnicy oraz willa Sibir w Nowym Smokowcu.

Żydzi od początku XX w., a zwłaszcza w okresie I Republiki Czesosłowackiej pracowali najczęściej jako lekarze w tatrzańskich ośrodkach. W czasach I Republiki Słowackiej w 1939 r. wydano rozporządzenie, na podstawie którego ograniczono liczbę praktykujących żydowskich lekarzy na 4 % (wcześniej stanowili prawie połowę). Niektórym Żydom jako „ważnym dla gospodarki” udzielono wyjątków. Inni zostali przydzieleni jako tzw. lekarze zewnętrzni (byli wśród nich najlepsi specjaliści) do nowootwartego ośrodka w Wyżnich Hagach oraz do szpitala dziecięcego w Dolnym Smokowcu. Pierwsze transporty do obozów koncentracyjnych wyruszyły w 1942 r. Spośród tatrzańskich lekarzy wywieziono i uśmiercono małżeństwo Feldmannów oraz Hugo Weissa z Nowego Smokowca i Dezidera Rosenberga z Dolnego Smokowca. Po upadku Słowackiego Powstania Narodowego prawie wszystkich żydowskich lekarzy w Tatrach internowano i wywieziono do obozów koncentracyjnych.

Rusini nie zamieszkiwali Tatr w przeszłości, dziś też stanowią minimalny odsetek mieszkańców, przybyli tu po II wojnie światowej.

Ani **Romowie** nie zamieszkiwali Tatr Wysokich w przeszłości. Mimo to zajmowali się tu przede wszystkim muzyką już na przełomie XIX i XX w. Znana była grupa Františka Baloga z Nowego Smokowca. Romowie z okolicy pracowali także przy wznoszeniu nowych obiektów. W 1928 r. wydano zakaz wstępu Romów wędrownych do wszystkich miejscowości położonych na terenie Tatr oraz do wszystkich uzdrowisk. Zakaz stał się jeszcze ostrzejszy w okresie I Republiki Słowackiej. Romowie również obecnie nie zamieszkują Tatr.

Dopravná perla Tatier

Tatry boli napojené na železničnú trať od roku 1871 len cez Poprad. V roku 1895 sa otvorila trať Studený Potok – Tatranská Lomnica. Keďže návštevnosť Tatier stúpala, uvažovalo sa o ďalších možnostiach dopravy. V roku 1922 sa objavil nápad postaviť lanovku na Gerlach. Presadila sa však myšlienka lekára Juraja Országa, ktorý bol zástancom Lomnického štítu. Na úseku Tatranská Lomnica – Skalnaté pleso bola lanovka sprevádzkovaná v roku 1937. Druhý úsek na Lomnický štít bol spustený v roku 1941. V časoch svojho vzniku patrili tieto stavby k európskym unikátom.

Komunikacyjna perełka Tatr

Tatry od 1871 r. były połączone koleją tylko przez Poprad. W 1895 r. otwarto linię Studený Potok – Tatrzańska Łomnica. Ponieważ rosła liczba turystów w Tatrach, rozważano dalsze możliwości transportowe. W 1922 r. zrodziła się idea wybudowania kolejki linowej na Gierlach. Zwyciężył jednak pomysł lekarza Juraja Országa, który promował Łomnicę. Na odcinku Tatrzańska Łomnica – Łomnicki Staw uruchomiono kolejkę linową w 1937 r. Drugi odcinek – na Łomnicę uruchomiono w 1941 r. W czasach swojego powstania budowle te były unikatem na skalę europejską.

Visutá lanovka

Kolejka linowa

Resumé

The publication “Monuments of the Seven Cultures in the Slovak Towns of Euroregion Tatry” introduces 14 towns of three regions of northern Slovakia associated in “Euroregion Tatry”. Spiš is the most represented region including the towns: Kežmarok, Levoča, Podolíneč, Poprad (with Matejovce, Spišská Sobota, Stráže and Veľká as its parts), Spišská Belá, Spišská Nová Ves, Svit, Spišská Stará Ves (with Pieniny surroundings), High Tatras and Ľubovňa. The region of Liptov is represented by Liptovský Mikuláš and Ružomberok, the region of Orava by Dolný Kubín and Trstená.

Each part of the publication devoted to the particular town includes the description of its brief history, very often accompanied by various curiosities, as well as turning the reader’s attention to unique cultural – historical monuments of the town. A lot of monuments registered in UNESCO list and mentioned in this publication may be found in three Slovak regions of “Euroregion Tatry”: historical center of Levoča, Vlkolíneč as a part of Ružomberok, Dobšinská ice cave and the wooden particular church. In the majority of the fourteen towns many of the national cultural monuments may be found. There is Orava castle in the surroundings of Dolný Kubín, the old-time lyceum in Kežmarok, the woodcutters work of Maestro Pavol in Kežmarok, Levoča and Spišská Sobota, the memorial building “The Black Eagle” in Liptovský Mikuláš, in Podolíneč there are medieval wall paintings in the catholic church, in Ružomberok there are the reminiscences pertaining to the priest and politician Andrej Hlinka, in Černová there is the memorial of massacre, not far from this place there is

Havránok - an old Celtic dwelling, in Spišská Belá – Strážky there is the area of a mansion, in Spišská Stará Ves surroundings there is Červený Kláštor. The towns Levoča, Kežmarok, Podolíneć and Spišská Sobota belongs to the urban historical reservations. The regions mentioned above are also famous for their natural beauties, there are three national parks located in this area.

The aim of the authors was to present the culture of seven nationalities and ethnic groups that once lived in the before mentioned regions, and also to compare it to the current situation. While the Slovak ancestors belonged to the original population, Germans started to arrive as colonists in the middle of the 13th century. They either joined the founders of many towns or they established the towns themselves, mainly in the area of Spiš. The Polish neighbourhood presupposed partial Polish population, the origin of the towns in the old Hungary caused the existence of Hungarians there. This region was also settled by Ruthenians since many years ago. First Gypsies living in this area are mentioned in the 14th century. Jews came to the north of Slovakia in the 17th century but their decision to settle down there is dated to the 19th century. Many of the minorities mentioned before do not live in these towns anymore, the publication, however, mentions their participation in creating the economic and cultural tradition of these towns. Besides, the publication is a good addition to the publications market in the scope of tourists thanks to its content and actual photos.

Nora Baráthová

Podakovanie

Ďakujeme všetkým, ktorí sa podieľali na zrode tejto knihy, ktorá je zatiaľ v tejto oblasti „lastovičkou“ a predstavuje 14 miest z troch slovenských oblastí euroregiónu: zo Spiša, Liptova a Oravy. Predstavuje ich netradične – popri krátkej, ale zaujímavej histórii predkladá život siedmich národnostných menšín, ktoré v minulosti tvorili dejiny každého spomínaného mesta. Prácu sťažovala skutočnosť, že niektoré z týchto menšín (Židia, Nemci, Maďari) už takmer 70 rokov v spomínaných sídlach nežijú. Radi by sme boli, keby sa publikácia skutočne „rozletela“ nielen po strednej Európe, ale aj po mimoeurópskych krajinách, aby na jednej strane čitateľov poučila, ale aj pobavila, a na druhej strane aby ich pozvala do krásnych a historických miest nášho Slovenska, kde všade budú vítaní.

Naše podakovanie patrí predovšetkým primátorom a pracovníkom mestských úradov: Dolný Kubín, Kežmarok, Levoča, Liptovský Mikuláš, Podolínec, Poprad, Ružomberok, Spišská Belá, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves, Svit, Stará Ľubovňa, Trstená a Vysoké Tatry.

Osobitné podakovanie prináleží Milanovi Nevlazlovi, riaditeľovi Združenia Región „Tatry“, a Janke Majorovej Garstkovej, projektovej manažérke, ktorí koordinovali celý projekt.

Ďalej podakovanie patrí Jaroslavovi Šlebovi a jeho vydavateľstvu JADRO, ktorý zvládol neľahkú úlohu zostavovateľa, grafika, fotografa i vydavateľa. Nore Baráthovej za napísanie prevažnej časti textov. Mikulášovi Liptákovi za cenné informácie o Židoch. Tomaszovi Wicikovi za preklad do poľského jazyka, Jozefovi Česlovi za nádherné ilustrácie a Borisovi Švirlochovi za jazykovú korektúru.

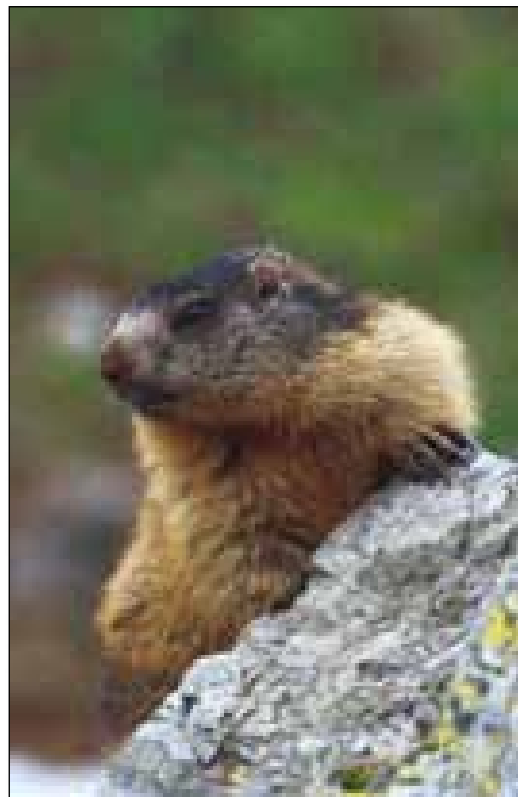
Podakovanie smeruje aj k pracovníkom v štátnych archívoch v Dolnom Kubíne, Levoči, Liptovskom Mikuláši a Spišskej Sobote za pomoc pri získavaní historických materiálov.

Na textoch, fotografiách a drobných úpravách sa podieľali nasledujúci autori: Zdeněk Baliga, Patrik Bartoška, Peter Benko, Štefan Bielak, Lucia Birošíková, Zdenko Blažek, Iveta Blažeková, Igor Bobák, Miroslav Brezovský, Erika Cintulová, Barbora Cintulová, Roman Čonka, Daniel Dluhý, Karol Dzurik, Róber Fabiny, Filip Fetko, Petra Fridmanská, Richard Gerényi, Antonín Haratyk, Ján Hudák, Lubomír Hurajt, Ivan Chalupecký, Štefan Ižo, Andrej Janovský, Monika Jurašková, Dušan Jurdík, Petra Jurečková, Ivan Kochan, Zuzana Kollárová, Jozef Kopkáš, Katarína Kozáková, Kamil Kozub, Radoslava Krafčíková, Alena Krempaská, Tomáš Kubica, Pavol Kulanga, Ján Lavrík, Vladimír Linek, Roland Lipták, m@jo, Jaroslav Maga, František Mihál, Vladimír Mlynský, Mikuláš Mušinka, Janka Neupaverová, Andrej Novák, Peter Olekšák, Pavol Papp, Stanislav Pavlarčík, Štefan Péchy, Marek Podolinský, Roman Porubän, Matúš Pramuka, Ján Ryša, Marián Soják, Ján Svidran, Mária Šelepová, Žaneta Štefániková, Miroslav Števík, Juraj Švedlár, Jozef Vaško, Peter Vítek, Peter Vojtasko, Stanisław Zachwieja, Jakub Závacký. Za ich pomoc im patrí srdečné poďakovanie.

Na záver prichádza na rad poďakovanie aj všetkým nespomenutým, ktorí majú svoju zásluhu na našom spoločnom knižnom diele.

Veríme, že túto publikáciu budete čítať s rovnakou radosťou, s akou sme ju pre vás tvorili.

Združenie Región „Tatry“

Pamiatky siedmich kultúr v slovenských mestách Euroregiónu „Tatry“

Publikáciu zostavil, redakčne spracoval a graficky upravil: Jaroslav Šleboda – JADRO

Autori: PhDr. Nora Baráthová, Mgr. Jana Majorová Garstková, Milan Nevlazla, Jaroslav Šleboda

Text: PhDr. Nora Baráthová, Mgr. Iveta Blažeková (Liptovský Mikuláš), PhDr. Karol Dzuriak (Ružomberok), PhDr. Zuzana Kollárová (Poprad), ThLic. Mgr. Tomáš Kubica (Trstená), Mgr. Miroslav Števík (Podolíneec, Stará Ľubovňa)

Jazyková korektúra: Mgr. Boris Švirloch

Preklad do poľského jazyka: Mgr. Inż. Tomasz Wicik

Preklad do anglického jazyka: Bc. Barbora Cintulová

Hlavní fotografi: Štefan Ižo, Dušan Jurdík, Ing. Mgr. Roland Lipták, Peter Olekšák, Štefan Péchy

Ilustrácie a grafická spolupráca: Mgr. art. Jozef Česla

Obálka: Mgr. art. Kamil Kozub

Vydanie: I., 2010

© JADRO, Kežmarok, www.dtpjadro.sk

ISBN: 978-80-89426-10-2

Publikácia pod názvom Pamiatky siedmich kultúr v slovenských mestách Euroregiónu „Tatry“ vydaná v rámci projektu Stretnutie siedmich kultúr poľsko-slovenského pohraničia „Od Ladislava Medňanského po Jana Kanty Pawluškiewicza“ bola spolufinancovaná Európskou úniou z Európskeho fondu regionálneho rozvoja a štátneho rozpočtu v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Poľská republika - Slovenská republika 2007 – 2013.

Publikacja pt. Pamiętki siedmiu kultur w słowackich miastach Euroregionu „Tatry“ została wydana w ramach projektu pt. Spotkanie siedmiu kultur pogranicza polsko-słowackiego „Od Ladislawa Mednyánszkeho do Jana Kantego Pawluškiewicza“ współfinansowanego przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz z budżetu państwa w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczpospolita Polska - Republika Słowacka 2007 – 2013.

ISBN: 978-80-89426-10-2

EURÓPSKA ÚNIA
EURÓPSKY FOND
REGIONÁLNEHO ROZVOJA